

אוניברסיטת בר-אילן

תפיסות וחויות של נהיגה ובטיחות בדרכים בקרב נשים חרדיות בישראל

נגה גוגנהיים

עבודה זו מוגשת כחלק מהדרישות לשם קבלת התואר מוסמך
בבית הספר לעבודה סוציאלית ע"ש לואיס וגבי וייספלד
של אוניברסיטת בר-אילן

עבודה זו נעשתה בהדרכתה של:

ד"ר אורית טאובמן - בן-ארי

מן המחלקה לעבודה סוציאלית ע"ש לואיס וגבי וייספלד

של אוניברסיטת בר-אילן

המחקר נערך במימון הרשות הלאומית לבטיחות בדרכים

תודות

לד"ר אורית טאובמן - בן-ארי
אשר כמאמר המשורר,
הכניסה אותי תחת כנפיה
והיתה לי לאם ואחות...
מורת דרך קשובה, שאספה אליה
אותי, עם תפילות הנדחות...

ולבני משפחתי,
ראלף, יותם, נעמה, אמתי
נשמת אפי, האור בחיי

תוכן עניינים

.....	תקציר	
8.....	מבוא	
19.....	שיטה	
21.....	ממצאים	
21.....	מגדר ונהיגה	1
25.....	הוצאת רשיון ונהיגה בקרב נשים חרדיות	2
36.....	חזית נהיגה	3
38.....	קונפליקטים ואמביוולנטיות	4
43.....	אמהות, נהיגה ובטיחות בדרכים	5
49.....	הולכות רגל	6
53.....	פחדים, חרדות ומחשבות על סכנות	7
57.....	האמונה – אמצעי להפגת חרדות	8
59.....	בטיחות, שמירת חוקים וכללי תחבורה	9
63.....	חינוך לבטיחות בדרכים	10
74.....	דיון	
83.....	רשימת מקורות	
.....	נספח	

תקציר

הציבור החרדי מהווה חלק מההתחברות הישראלית, אולם, הוא בעל איפיונים הייחודיים לו, בפרט בכל הקשור לתפיסת נהיגה ובטיחות בדרכים. סוגיות של נהיגה ובטיחות בדרכים בעולם החרדי, נחקרו עד כה באופן מצומצם ובולט במיוחד העדרו של מחקר כזה בקרב נשים חרדיות. מטרת המחקר הנוכחי היא לפיכך, לבחון את תפישותיהן של נשים חרדיות בישראל (הולכות רגל, נוסעות ונהגות), בהיבטים הקשורים בנהיגה (רשיון נהיגה, פעולת הנהיגה וחוויית הנהיגה) ובבטיחות בדרכים (מניעת תאונות, הרגלי חציית כביש, אמצעים חינוכיים).

המחקר נערך בשיטה איכותנית באמצעות 18 ראיונות פנים-אל-פנים עם נשים מחוגים שונים בציבור החרדי ובשלב חיים שונים. הראיונות בוצעו במסגרת מחקר מקיף על "משתמשי דרך בציבור החרדי – עמדות, תפישות והתנהגויות", אשר נערך על ידי ד"ר אורית טאובמן – בן-ארי עבור הרשות הלאומית לבטיחות בדרכים, שהסתיים במרץ 2009. במחקר הנוכחי נערך ניתוח תוכן של ראיונות הנשים החרדיות, בהתאם למטרות שהוגדרו לעיל.

בקהילות החרדיות בישראל, נהיגה עצמה, שנויה במחלוקת בקרב גברים ונשים כאחד. היתרי נהיגה בציבור זה תלויים בין השאר באישורה של סמכות רוחנית בעלת תוקף, על פי קוד נוקשה של מצב משפחתי, גיל, סטטוס רוחני וכו', בהמשך לזאת, נהיגת נשים חרדיות אסורה באופן גורף. ממצאי המחקר הצביעו על כך, כי זהו נושא המעורר תהיות גם בתוך הציבור החרדי עצמו, מאחר שלמרות האיסור המחמיר, כן ניתן למצוא נשים חרדיות נוהגות. מאפייני הנשים החרדיות הנוהגות הם בין השאר: סטטוס משפחתי (רובן ככולן נשואות והחלטה לנהוג תמיד מגובה באישור הבעל), ונסיבות חיים (מחלה או נכות במשפחה), המעניקים לגיטימציה מסוימת למתן היתר של סמכות רוחנית לנהיגה. לחילופין, ישנן נשים הנוהגות מתוקף השתייכותן לקבוצות של בעלות תשובה או אלו הנקראות "חוצניקיות" (עולות חדשות או הנשואות לעולים חדשים). חשוב לציין, כי ההשתייכות לקבוצות אלה, נחשבת לתופעה המתקיימת בשולי הזרם המרכזי החרדי.

הממצאים העלו כי הוצאת רישיון נהיגה בקרב נשים חרדיות תובעת לעתים קרובות מחירים חברתיים כבדים. חלק מהסנקציות שדווחו על ידי המרואיינות היו: פגיעה אפשרית במעמד המשפחה בקהילה, קושי בשידוך של האישה הנוהגת וילדיה, קושי בקבלת ילדים למוסדות חינוך נחשבים בקהילה (סמינרים או תלמודי תורה), ומניעת תפקידים ועיסוקים מסוימים (כגון הוראה). נהיגת נשים נחשבת כסותרת את ערך הצניעות, מתוך הממצאים ניכר כי זהו סטטוס החושף את הנוהגת לחיצי ביקורת הניכרים לעיתים במבטים של שכנים, וההולכים והשבים.

בקרב הנשים החרדיות עלתה עמדה קונפליקטואלית באשר לנהיגה. למרות שרווחת אצלן הבנה וקבלה כללית של תפיסת ההוראה החברתית באשר לאיסור נהיגה, היו שהתקשו במצבים מסוימים להבין את האיסור. חלק מן הנשים סברו כי הוצאת הרישיון היתה יכולה להקל על ניהול משימותיהן, אולם הן העלו את החשש מהמחיר שיאלצו לשלם על הוצאת רישיון נהיגה ובמיוחד התקשו לשאת את התחושה שהן עוברות על "הנורמות המקובלות בחברה".

במהלך הראיונות עלתה התרשמות שנהיגת נשים מלווה בצורך מתמיד למתן צידוקים לנהיגה, והיא מוגבלת לאזורים או אירועים מסוימים. בצד זה, נשים מדווחות על נהיגתן כמלווה גם בחוויה רגשית של העצמה, אינדיבידואליות, עצמאות וכוח, תחושות בהן הודו המרואיינות בצנעה, בינן לבין עצמן. עוד עלה מהממצאים, שלמרות התמיכה של אמהות בילדיהן לגבי לימודי נהיגה,

עדיין, הנורמות התרבותיות, חשובות להן מכל שיקול אחר. לגבי הבנות, הובעו מפורשות הסתייגות וחשש מפגיעה במעמד החברתי.

בראיונות עלו חרדות ופחדים הקשורים בנהיגה ובטיחות בדרכים. לחלק מן הנשים החרדה תרמה לזהירות יתר בסגנון הנהיגה, ואילו אצל חלקן החרדה הובילה להגבלה ו/או הימנעות מנהיגה ולחילופין למצבים בהם החרדה היתה משתקת ומסוכנת. האמונה כדרך חיים, שהינה מאפיין מרכזי של החברה החרדית, מסייעת להפגת חרדה. בצד החשיבות הרבה שיש לאמונה ציינו הנשים את חשיבותה של האחריות האישית, וההשתדלות לשמירה מפני הסכנות בדרכים.

המחקר בדק גם את מחשבותיהן של הנחקרות בהקשרים רחבים יותר של בטיחות בדרכים.

בהקשר ההורי, עלה חינוך ילדים לבטיחות בדרכים, בנושא החשוב לאמהות החרדיות והן מודעות לתפקידן בהנחלת כללי בטיחות לילדיהן. המרואיינות דברו על סכנות לילדים בשכונות החרדיות כמו: חציית כביש ללא מעבר חציה וללא נוכחות מבוגר, ותופעה של משחקי ילדים בסמוך לכביש ובמפריצי חניה. הממצאים העידו על המעמד שיש לנשים חרדיות כמחנכות, לא רק לילדיהן אלא גם במסגרות בקהילה. הנשים הן המחנכות הבלעדיות של כל הבנות, בכל הגילאים במסגרות החינוך הפורמליות של החוגים החרדים. מתוך דבריהן עלה כי יש להן רעיונות מקוריים וחשובים להעלאת המודעות ולהכנסת נושאי בטיחות בדרכים למסגרות הגיל הרך ולסמינרים לבנות.

לסיכום, נושא המחקר התמקד בניתוח השקפת העולם בנושאי נהיגה ובטיחות בדרכים, כפי

שבאה לידי ביטוי במגזר יחודי מאוד – נשים חרדיות בישראל, נושא זה ככל הידוע, טרם נחקר. למתודה האיכותנית שנבחרה ואשר אפשרה הקשבה והתבוננות קרובה ומעמיקה בסוגיות שעלו מן המחקר, יש מגבלות משלה, בעיקר באשר למסקנות מכלילות של הממצאים, על כך יש לתת את הדעת במחקרים עתידיים. יחד עם זאת, השיטה האיכותנית אפשרה מגע קרוב עם האוכלוסייה ופתחה צוהר לדילמות אשר טרם נחקרו. הממצאים שעלו עשויים בין השאר, לתרום להוספת ידע לתחומים אקדמיים משיקים של מגדר, תרבות וסוציולוגיה. הכוונה בעיקר לתחומים חברתיים - יישומיים הקשורים בתפקידים ובהעצמת נשים בכלל ובחברה החרדית בפרט. יתר על כן, המחקר עשוי להוות פתח לבחינת עמדות על נהיגה ובטיחות בדרכים בקרב נשים מחברות מסורתיות אחרות.

מבוא

הקדמה

נהיגה ובטיחות בדרכים זוכים לתשומת לב מחקרית רבה בעיקר בשל המשמעות הרבה שיש להם בסיכון חיי אדם בחברה. מחקרים מפלחים קבוצות חברתיות שונות בהקשר של נהיגה ובטיחות בדרכים, יחד עם זאת, מעטים מהם עסקו בחברה החרדית ועוד פחות נחקרו, אם בכלל, תפיסותיהן וחוויותיהן של נשים חרדיות בתחומים אלה. חלק מההסבר לצימצום המחקר בקבוצה חברתית זו ניתן ליחס לכך שנשים באופן כללי, נחשבות נהגות זהירות המעורבות פחות בתאונות דרכים, על אחת כמה וכמה נשים חרדיות. יחד עם זאת, יש לנהיגה והתנהלות זהירה בדרכים, תפקיד חברתי בעל משמעות רחבה יותר, תרבותית וחינוכית גם יחד, על כן, מן הראוי לחקור בכל קבוצה חברתית, בכלל זה הנשים החרדיות. המחקר יעסוק בהתאם לכך, בבחינת התפיסות והחוויות של נשים חרדיות בנושאים הקשורים לנהיגה ובטיחות בדרכים. מטרת המחקר לתאר ולהבין מחשבות, רגשות והתנהגות בנושאים אלה, כפי שהם עולים בציבור הנשים בחברה החרדית. המחקר יבחן תהליכים התפתחותיים ותרבותיים הכרוכים בנהיגה ובטיחות בדרכים וינסה להאיר את ההיבט הייחודי שמתקיים בקרב נשים חרדיות, על רקע השתייכותן הן לציבור החרדי והן לאוכלוסיית הנשים בישראל. תערך סקירה של התפקידים החברתיים, חינוכיים ומשפחתיים הייחודיים לנשים חרדיות, ומתוך כך הבנת העמדה וגבולות ההשפעה שלהן בקהילתיהן. בעקבות ממצאי המחקר נוכל להצביע על כלים יישומיים פוטנציאליים, המכוונים לנהיגה אחראית ובטיחות בדרכים, בציבור הנשים ובחברה החרדית גם יחד.

מגדר ונהיגה

הספרות בתחום הנהיגה מתייחסת באופן נרחב להבדלים בין נשים לגברים כמשתמשי דרך, בין כנהגים ובין כהולכי רגל וכנוסעים. מרבית המחקרים העוסקים בנושא, בעולם ובישראל, מתמקדים בעיקר בנהגים. ממצאיהם, מצביעים על כך שבאופן כללי, יש למגדר תפקיד חשוב בניבוי מעורבות בתאונות דרכים. נשים חשופות פחות מגברים למטלות נהיגה, הנסיון שלהן בנהיגה בכלי רכב ובמועדים שיש בהם סיכון גבוה, נמוך מזה של גברים. הסיכון להיות מעורב בתאונת דרכים אצל גברים גבוה באופן כללי מזה של נשים. סיכון זה עולה ככל שגיל הגברים צעיר יותר (Bergdahl, 2005; Toroyan & Peden., 2007).

לעתים קרובות מאוד המרכיב של חשיפה לנהיגה ומטלותיה, מסביר את העובדה שנשים מעורבות פחות בתאונות דרכים והתנהלותן הכללית פחות מסתכנת, אך מחקרים מהעשור האחרון מסמנים כי אין די בהסבר זה לבדו (Romano, Kelley-Baker, & Voas, 2008). נהיגת נשים והתנהגותן בכביש מתאפיינות במתינות וזהירות כלליים, לעומת אלו של גברים (Bergdahl, 2005; Toroyan & Peden, 2007). זאת ועוד, סגנונות הנהיגה המאפיינים נשים וגברים, נמצאו שונים זה מזה, כאשר אצל נשים בהשוואה לגברים, רווח יותר סגנון נהיגה חרד. לעומת זאת גברים נוטים במובהק לנהיגה מסתכנת וחסרת-אחריות, ולסגנון כועס ועיון בנהיגה (Taubman - Ben-Ari, Mikulincer, & Gillath, 2004, 2005).

מחקרים שנערכו בישראל בקרב נהגים צעירים, מסבירים חלק מההבדלים בין המינים, בכך שגברים מתאפיינים במערך של משיכה לנהיגה. מערך זה קשור להנאות, רווחים, רגש חיובי וחיפוש ריגושים. בשונה מכך, המערך המאפיין נשים הוא של אחריות ושמירת חיים בנהיגה. הן מרגישות אחריות כלפי עצמן והסביבה; נהיגה קשורה אצל נשים במודעות, בחשיבה הגיונית ובהפעלת ביקורת עצמית בזמן הנהיגה (טאובמן, מיקולינסר ואירם, 1996; Taubman - Ben-Ari, 2008). בנוסף, נהיגה מסוכנת נתפסת אצל גברים צעירים כאתגר והיא תואמת נורמה חברתית הקשורה בתפיסת מסוגלות עצמית גבוהה וגברית, בעוד שהנטייה של נשים צעירות לנהוג באופן מסוכן נובעת יותר מהתעלמות מהסכנות בכביש (Taubman - Ben-Ari, Mikulincer, & Iram, 2004). במחקר אשר בחן היבטים של מגדר ותוקפנות בנהיגה, עולה כי נהגים גברים הינם "היפר גבריים", דהיינו מאופיינים בתכונות "גבריות", כגון תקיפות, החלטיות שאפתנות וכו', לעומתם, נשים נוהגות מאופיינות יותר בתכונות "נשיות", כגון רגישות, רכות, הססנות (Agerwala, Votta, Hogan, Yannocone, Samuels, & Chiffrieller, 2008; Kaplan, Silberman, Alon, & Galli, 2007). גם בחקר תופעת הזעם בכבישים (road rage), נמצאו רמות גבוהות יותר של זעם בקרב נהגים מאשר בקרב נהגות (Agerwala et al., 2008; Takaku, 2006). עד כאן תוארו ההבדלים בבטיחות בדרכים בין המינים בקרב נהגים. הפרק הבא ידון בסוגייה זו, בקרב מי שאינם נהגים.

מגדר ובטיחות בדרכים בקרב משתמשי דרך שאינם נהגים

נושא ההבדלים בין המינים מעלה שאלות גם לגבי משתמשי דרך אחרים דהיינו הולכי רגל ונוסעים, זאת נוכח הסכנות האורבות בכביש לבני אדם באופן כללי, מעבר לציבור הנהגים. דוח מקיף שנערך בשנת 2002 באנגליה, עבור AA Foundation for Road Safety Research, עקב באופן שיטתי אחר הבדלים מגדריים ואיתור התייחסויות מסוכנות בקרב משתמשי דרך משני המינים. הדוח מתייחס ועוקב באופן התפתחותי, לאורך החיים על פי מגוון קטגוריות, אחר התנהגותם של נהגים והולכי רגל כאחד. על פי הדוח, תמונת ההבדלים בין המינים, מסתמנת כדומה גם בהתייחס לדפוסי התנהלות בכביש של משתמשי דרך באופן כללי ולא רק של נהגים. הדוח התייחס בין השאר למשתנים דמוגרפיים ואישיותיים. הממצאים מראים כי לגיל (נהגים צעירים), מין (גברים) ובמידה מסוימת גם מעמד סוציאקונומי (נמוך) יש השפעה על עמדות והתנהגות מסוכנת בכבישים. בנוסף, הדוח מתייחס גם למאפיינים אישיותיים כמו: חיפוש ריגוש, התנהגות אנטי סוציאלית ותחרותיות. אלו נמצאו קשורים להתנהגות מסוכנת של משתמשי דרך, ובהיבט התפתחותי הם רווחים פחות בקרב נשים (Waylen & McKenna, 2002).

מחקר נוסף של אותם החוקרים, אשר בדק צעירים טרום נהיגה, מצא כי התנהגות של חיפוש ריגושים והסתכנות מושפעת באופן משמעותי על ידי משתנה המין, כאשר הוא משולב עם גיל. כלומר, התנהגות כזו מכוונת להגברת מהירות ולהנאה מהתנסויות מרגשות ובלתי מוכרות, היא מנבאה סכנה, מבחינת התנהלות עתידית בכביש, ונמצאה רווחת יותר באופן משמעותי בקרב בני צעירים מאשר בקרב בנות צעירות (Waylen & McKenna, 2008). עם זאת, עוד בהקשר ההתפתחותי, במחקר בקרב אוכלוסייה מבוגרת, נמצא כי בהשוואה לצעירים, אנשים מבוגרים

זהירים יותר בהרגלי חציית כביש ואין הבדלים בין המינים בהרגלי החצייה בקרב אנשים מבוגרים (Lobjois & Cavallo, 2007).

מזווית מעט שונה, נבדקה ההזדהות עם סטריאוטיפים גבריים או נשיים בקרב הולכי רגל צעירים. מחקרים מצאו שהזדהות עם סטריאוטיפ גברי מנבאת באופן משמעותי יותר התנהגות מסתכנת מאשר הגיל הביולוגי לבדו. ככל שיש קונפורמיות לסטריאוטיפים חברתיים גבריים, כך ההפנמה של חוקי תנועה בקרב גברים צעירים תהיה נמוכה יותר מאשר אצל נשים צעירות. המשתנה של היות גבר או היות אשה לבדו, אינו מנבא התנהגות מסתכנת של הולכי רגל. לעומת זאת, הכרת עצמך כגברי, כלומר הפגנה של התנהגויות ותכונות המיוחסות לגבריות כמקובל בחברה ובסביבה התרבותית בא אתה חי, הן המנבאות התנהגות מסתכנת של הולכי/ות רגל. ממצאים אלו תמכו במחקרים קודמים אשר מצאו כי ההבדלים בין המינים בהתנהגות מסתכנת, מקורם ככל הנראה לא רק במגדר עצמו, אלא גם בהקשרים תרבותיים כלומר, בהגדרת תפקידים מגדריים סטריאוטיפיים המצופים בחברה (Granié, 2009; Sibley & Harré, 2009).

מתוך המתואר עד כה, נראה כי אין די במגדר לבדו להסביר את ההבדלים בין המינים בהתנהגות בכביש. הפרק הבא יסקור ויוסיף את תפקידו של המימד החברתי והתרבותי בהתנהגות בכביש בקרב משתמשי דרך.

המימד התרבותי בהתנהגות בכביש בקרב משתמשי דרך

מרבית המחקר על הנושא המגדרי בתחום הנהיגה ובטיחות בדרכים, מתמקד בהבדלים בין המינים ובסגנון נהיגה. מעטים המחקרים העוסקים בהשוואה של התנהגות נשית מול גברית בכביש, וברובם הם חסרים את ההתבוננות בחקר החוויה האישית, החברתית והתרבותית הקשורה בהתנהלות בכביש של משתמשי דרך, בקרב כל אחד מהמינים (טאובמן – בן-ארי, 2005). להבנת המרכיב החברתי - תרבותי בקרב משתמשי דרך, חשוב להבין תחילה, את משמעותו של המושג "תרבות". טריאנדיס (Triandis, 1989), ממובילי התיאוריה בחקר התרבות, מתאר את ההתפתחות ההיסטורית של המושג, בכך שחוקרים בעבר ראו את חשיבות התרבות לחברה בדומה לחשיבות הזכרון לאדם (Kluckhohn, 1954). אנשים חיים באותה תרבות חולקים יחדיו שפה, תנאים סביבתיים ודרכי התמודדות משותפים. הכוונה למערכת ערכים, הרגלים, דרכי חיים, וכדומה, אשר הוכחו כיעילים באותה חברה עוד בעבר ואשר יועברו דורות רבים קדימה בעתיד. בהגדרת תרבות כזו מודגשים מאפיינים אשר חיצוניים לאדם, בעוד שמגמה עכשווית יותר מוסיפה להגדרת תרבות גם מושגים אישיים, פנימיים ורואה קשר הדוק והשפעה הדדית בין הפסיכולוגיה של האדם ותרבות. בהקשר זה טריאנדיס מתייחס באופן מיוחד למושג ה"עצמי" (self) בשלושה היבטים: העצמי הפרטי, העצמי הציבורי, והעצמי הקולקטיבי. האינטראקציה בין היבטים אלו קובעת לדבריו במידה רבה את רמת שיוכו של העצמי כישות אחת, על הרצף של שלושת מימדי התרבות שהם:

- קולקטיביזם / אינדיבידואליזם – הכוונה למידת ההדגשה של תפקיד האינדיבידואל לטובת הקבוצה או לטובת היחיד. ככל שראיית היחיד מודגשת יותר מאשר השימוש ב"אנחנו", כך התרבות היא אינדיבידואליסטית יותר.

- קפדנות / שחרור – הכוונה למידת החופש שיש לפרט לפעול ככזה בתוך הציפיות של הקבוצה ממנו. ככל שמתאפשר לו להיות משוחרר ממתן דין וחשבון לקבוצה על פעולותיו, וככל שהוא חופשי ומחויב לעצמו, כך התרבות יותר משוחררת.
- פשטות / מורכבות – הכוונה למספר התפקידים שיש באפשרותו של הפרט למלא בקבוצה. כאשר החברה בה הוא חי מתאפיינת בפתיחות ומאפשרת לו למלא תפקידים רבים, כך נחשבת התרבות בה כיותר מורכבת (Triandis, 1989, 1993; Triandis & Wasti, 2008).

בדומה למנהגים תרבותיים אחרים, כך גם נהיגה ובטיחות בדרכים כוללים מרכיב תרבותי אשר נבחן במחקרים בין השאר על ידי האופן בו רוכשים הנהגים את יכולות הנהיגה שלהם. מעבר למיומנות אשר נלמדת באופן פורמלי, נראה כי המרכיב התרבותי - חברתי בקרב משתמשי דרך, קיים כבר בהקשר המשפחתי. המשפחה מהווה מודל משמעותי להעברת נורמות חברתיות ובכללן הרגלי נהיגה. הדור הצעיר לומד להפנים סגנון חיים כללי הרווח במשפחה והמשקף גם עמדות חברתיות, נורמות, ערכים וכו', כך, גם ההתבוננות בנהיגת ההורים, קובעת במידה רבה את סגנונו של הצעיר הנוהג (Beck, Hartos, & Simons-Morton, 2002; Prato, Lotan, & Toledo, 2009; Taubman - Ben-Ari et al., 2005).

ההתייחסות החברתית תרבותית לנהיגה באה לידי ביטוי בסטריאוטיפים מגדריים לגבי מהי ההתנהגות האופיינית לכל אחד מן המינים. לדוגמא: החברה משייכת לנשים נוהגות יתר זהירות, עד כדי ייחוס הססנות, חוסר ביטחון ואפילו סכנה, להשתלבותן בתנועה. נשים נחשבות לבעלות מיומנויות נמוכות בנהיגה ולנהגות איטיות יותר, יחד עם זאת הן נתפסות כשקולות ומודעות יותר. לעומתן, לגברים מייחסים בטחון, שליטה גבוהה יותר ברכב ובמיומנויות נהיגה. הנהיגה עשויה להיות מושפעת באופן לא מודע מההתייחסות החברתית הזו. במילים אחרות, ייתכן ונהגים רבים, נוהגים באופן בו החברה מצפה מהם לנהוג (טאובמן – בן-ארי, 2008). מחקרים אשר נערכו בשנים האחרונות במקומות שונים בעולם, בדקו הבדלים בין המינים בקרב תלמידי נהיגה במבחני נהיגה מגוונים (תיאוריה, מבחנים מעשיים ומבחני סימולטורים). הממצאים הראו שנשים מצליחות פחות מגברים במבחני נהיגה שונים, במחקרים שנערכו באנגליה (Crinson & Grayson, 2005) ובהולנד (De Winter, Wieringa, Kuipers, Mulder, & Mulder, 2007). אולם, במחקרים על מבחנים מעשיים שנערכו בשבדיה ובמחקר מעודכן שנערך בהולנד על מבחני תיאוריה לנהיגה, לא נמצאו הבדלים בין המינים בביצועים (De Winter & Wieringa, 2008; Wiberger, 2006; Nyberg, Gregersen, & Wiklund, 2007). כלומר, מחקרים עדכניים תומכים בכך שיתכן שהבדלים בין המינים אינם נובעים רק או בהכרח מן המגדר של המשתתפים אלא מהשפעות סביבתיות ותרבותיות רחבות. על כן, שאלת ההבדלים בין המינים בנושאי נהיגה, מחייבת חקירה מקיפה יותר גם בהקשר התרבותי.

בהקשר זה, בחקירת מעורבות בתאונות דרכים קשות, נמצא בין השאר, כי הן מתרחשות באופן כללי בין נהגים המשתייכים לאותה סביבה חברתית, כלומר נהגים מאותו מגדר, דת, קבוצת שנות לימוד, ומקום מגורים משותף. במילים אחרות, המעורבות בתאונות דרכים קשה, עשויה להיות מושפעת ממאפיינים תרבותיים וחברתיים דומים (פקטור, 2008).

מחקרים מעטים בנושאי נהיגה ובטיחות בדרכים, מתייחסים להיבט תרבותי ולציר הזמן ההתפתחותי גם יחד, הן באופן כללי והן במגזרים ייחודיים באוכלוסיה. במרבית הספרות הקיימת בנושא ניכר העדר ההתייחסות לתופעות הקשורות בנהיגה בהקשר אישי, בין-אישי וחברתי-תרבותי מעמיק. החקירה של השפעת התרבות על מעורבות בתאונות דרכים והבנת המכניזם החברתי והתרבותי המוביל לקטל בדרכים, חיונית במיוחד בחברה הישראלית על מגוון המגזרים המרכיבים אותה (טאובמן – בן-ארי, 2008; פקטור, 2008; Factor, Mahalel, & Yair, 2007). עד כאן תוארו תפקיד המגדר ותפקיד החברה והתרבות בהתנהלות של משתמשי דרך. הפרק הבא יתאר את התנהלות נשים בישראל כמשתמשות דרך בתוך המערך החברתי המאפיין חברות הנחשבות מסורתיות.

התנהלות נשים משתמשות דרך בחברות מסורתיות בישראל

בהתייחס להגדרת התרבות ניתן לאמר שאת החברה המסורתית מאפיינים מימדים של קולקטיביזם, כלומר יש הדגשה על חשיבות המחוייבות לקבוצה אליה הפרט משתייך, השיח הוא של "אנחנו" יותר מאשר "אני". מאפיינים של קפדנות, כלומר קיומן של נורמות תרבותיות ברורות, נוקשות ומחייבות את הפרט. קיימת הקפדה מירבית והעדר סובלנות לסטייה מהקוד החברתי של הקולקטיב המלווים בסנקציות משמעותיות פנימיות. המימד השלישי, שמאפיין חברה מסורתית הוא של פשטות. כלומר קיימת חלוקת תפקידים בסיסית על פי קוד היררכי מוכר ומוחלט שאין עליו עוררין (Triandis, 1989, 1993; Triandis & Wasti, 2008).

חברה מסורתית הינה חברה שיש בה אפיונים פונדמנטליסטים, דהיינו זיקה ליסודות שמרניים הקשורים בדת. בהקשר המגדרי, חברה מסורתית פונדמנטליסטית רואה את ההבדלים הביולוגיים והפיזיים בין המינים כמשפיעים על חיי המשפחה בכל הרמות, באופן הבא לידי ביטוי בין השאר בנורמות מגדריות קפדניות ומנהגים שמרניים. חברות פונדמנטליסטיות מדגישות בדרך כלל את עליונות הגבר על האישה, הגברים הם מקבלי ההחלטות ועליהם בדרך כלל מוטלת עול הפרנסה. בנוסף, בחברה המסורתית הפונדמנטליסטית רווחת מגמה פמיליסטית, מגמה זו מדגישה הזדהות גבוהה עם המשפחה הגרעינית והמורחבת. המושג פמיליזם הוגדר לראשונה בשנת 1959 על ידי ברדיס (Bardis) ותואר גם על ידי ממשיכיו, כמכיל בתוכו את החשיבות הערכית של המשפחה על פני הפרטים המרכיבים אותה. מושג זה מכוון למתן תמיכה, לאחריות ומחוייבות הדדית, זאת בצד שמירה קפדנית על שמה וכבודה של המשפחה (קפלן, 2007; Knight & Sayegh, 1959; Bardis, 2010).

בחברה המסורתית, המרחב הפרטי, הבית, מזוהה עם האישה, היא מופקדת על ניהולו ועל גידול הילדים ואילו על המרחב הציבורי מופקד הגבר. בחברות מעין אלו רווחים לעתים קרובות סטריאוטיפים חברתיים המנציחים חלוקת תפקידים מגדרית, בהתאם לכך מתפתחים הזהות והדימוי העצמי של הפרט, גבר ואשה גם יחד, על פי אותן נורמות תרבותיות המקובלות באותה המסורת. בקרב מרבית החברות המסורתיות יש חשיבות רבה למושג הצניעות אשר לה משמעות מיוחדת אצל האשה. ההתנהלות היומיומית של האשה בחברות מסורתיות נעשית לעיתים קרובות בלבוש אופייני המכסה באופן מלא חלקי גוף. אצל חברות שמרניות במיוחד מתקיימת בנוסף, המעטה ככל שניתן של נוכחות נשים בפרהסיה והסתרתן מעין הציבור (וינר-לוי, 2008; El-Or, 1997).

נשים חרדיות משתייכות אף הן למסגרת של חברה מסורתית שאיפיוניה תוארו לעיל. בהתבוננות בפלח המחקרי הקשור בנושאי נהיגה ומגדר, חסרונו של המחקר בולט במיוחד כאשר מדובר בנשים ונהיגה בחברות מסורתיות בתוך החברה הישראלית. המחקרים העוסקים בנשים בחברה החרדית אינם דנים למיטב ידיעתי בהיבטים של נהיגה ובטיחות בדרכים, על כן יש מקום להרחיב על מידע בנושאים אלה כפי שנחקרו בחברות מסורתיות אחרות במדינת ישראל. באופן ספציפי יותר הכוונה לנשים במגזרי המיעוטים בישראל: ערבים, בדואים ודרוזים. כאשר בודקים הבדלים מגדריים בניידות הקיימים בחברות מסורתיות כמו החברה הערבית בכלל ובישראל בפרט, מוצאים הבדלים עצומים בדפוסי הניידות בין נשים וגברים. מדוח של הארגון הפמיניסטי הערבי "כייאן" מ-2007, המתייחס לניידות האשה הערבית בישראל, עולה כי הנשים הערביות מודרות הן בתוך חברתן והן כחלק מההזרה הכללית של החברה הערבית בישראל. למרות שלחלקן יש רישיונות נהיגה, השימוש ברכב המשפחתי נקבע ע"י הגברים. לכן, למרות שיש יותר ויותר נשים ערביות כיום שהן בעלות רישיון נהיגה, עדיין אין השימוש ברכב נפוץ אצלן והן תלויות בניידות שלהן בגברים ובתחבורה ציבורית (כייאן, 2007; Elias, Newmark, & Shiftan, 2008). מחקרים מציינים באופן דומה את מעמדן המסורתי של נשים דרוזיות ובדואיות בישראל, המונע מהן לנהוג, ניידותן מוגבלת, והן נזקקות לליווי האב, הבעל או האח לצידן. יחד עם זאת, יצויין כי בשנים האחרונות חלות תמורות הדרגתיות בתחומי הניידות של נשים בעיקר בציבור הדרוזי, זאת עם צאתן של חלק חלוץ מהן ללימודי השכלה גבוהה (וינר- לוי, 2008; Abu-Rabia- Quedera & Weiner-Levy, 2008).

בדומה לחברות מסורתיות אלה, אנו מוצאים כי אפיונים פונדמנטליסטים דומים קיימים גם בחברה החרדית היהודית, זו מנהלת אורח חיים שמרני המעוגן בחוקים ונורמות של הדת ושיח חברתי קולקטיביסטי ופמיליסטי המדגיח את חשיבות המחוייבות לקבוצה ואת האחריות למשפחה. אולם, בשונה מהחברות שתוארו קודם, בחברה החרדית קיימת, באופן עקרוני, הגבלת נהיגה בולטת גם לגבי גברים בחלקים נרחבים בה ובדאי לפני הנישואין (אריאל, 2000; קפלן, 2007; רוז, אלפר ואלמוג, 2008).

עקרון זה, שאין לו אח ורע במגזרים אחרים בישראל, הוא ייחודי מאוד גם בהקשר של מדינות המערב ואולי בעולם כולו. ככל הידוע, בעולם המערבי רק חברה אחת, זו של ה"אמיש" (Amish), בקנדה ובארצות הברית, מתנהלת באופן דומה לזו החרדית, לגבי איסור נהיגה ואחזקת מכונית גם לגברים. בדומה לחברה החרדית, גם קהילת האמיש רואה בשימוש במכונית סמל לאינדיבידואליות, נהנתנות, עצמאות וכניעה למודרניות, ואלו מתנגשים עם ערכים מסורתיים ביניהם: פשטות, צניעות וכד' המאפיינים חלקים שמרניים בקהילת האמיש (Kraybill, 1989). למרות ההגבלות בנהיגה שהן חלק מהנורמות של הקהילה החרדית, לא ניתן למנוע את מפגשי הכביש, הניידות וההתנהלות בדרכים ובתוך כך את תאונות הדרכים בהן מעורב ציבור זה. יחד עם זאת, מחקרים מעטים נעשו על ניידות, בטיחות בדרכים ונהיגה, באוכלוסייה החרדית. אלו, תיארו בעיקר תצפיות שנערכו בהיבט התנהגותי של הולכי רגל ברחוב החרדי (Rosenbloom, 2008; Nemrodov, & Barkan, 2004; Rosenbloom, Shahar, & Perlman, 2008). במחקרים אלו, לא נבדקו התייחסויות חוויתיות ורגשיות של משתמשי דרך חרדים והמוטיבציות המנחות את התנהגותם.

כאמור, מרבית המחקרים עד כה העוסקים באוכלוסיות המנהלות אורח חיים מסורתי, ממעטים, ככל הידוע לקיים שיח מעמיק על החוויה האישית והרגשית בכלל ושל נשים בפרט, כמשתמשות דרך: הולכות רגל, נהגות ונוסעות גם יחד. מרבית המחקר מתמקד בהיבטים התרבותיים בעטיים קיימות הגבלות בניידות בקרב נשים מסורתיות, בין השאר בנהיגה. מחקר מקיף על עמדות, תפיסות והתנהגויות של משתמשי דרך בציבור החרדי לגווניו, שנערך לאחרונה עבור הרשות הלאומית לבטיחות בדרכים (טאובמן – בן-ארי, 2009), מאפיין סגנונות נהיגה ועמדות כלפי בטיחות בדרכים של קבוצות מרכזיות בציבור החרדי לאורך מעגל החיים המשפחתי. המחקר מאיר בין השאר לראשונה, גם את החוויה האישית בקרב משתמשי דרך משני המינים (נהגים והולכי רגל כאחד), בציבור החרדי. המחקר מבוסס על ראיונות עומק עם נשים חרדיות, נהגות ושאינן נהגות, אשר נערכו כחלק מהמחקר המקיף המוזכר. בכוונת המחקר הנוכחי להאיר את אופן חשיבתן של נשים חרדיות לגבי נהיגה ובטיחות בדרכים וכן את החוויה האישית והרגשית שלהן. לצורך כך, יתמקד הפרק הבא בחברה החרדית וירחיב את ההתבוננות במאפייניה.

החברה החרדית

בטרם נבחן את התפיסות והחוויות של נשים חרדיות בנושאים הקשורים לנהיגה ובטיחות בדרכים, יש להבין את המצע החברתי-תרבותי של החברה החרדית ובאופן ספציפי הזרם האורתודוכסי, אליו הן משתייכות.

החברה החרדית מתוארת בספרות כפגל מובחן בחברה היהודית, המחויב להלכה כפי שהתפתחה ע"י הסמכויות המקובלות על האורתודוקסיה היהודית. התבדלותה של החברה החרדית מהסובב אותה ניכרת באורחות החיים, בהופעה חיצונית ובהימנעות מחשיפה לתכנים תרבותיים חילוניים. אורח החיים החרדי מתבטא בכל תחומי החיים: ההתייחסות למשפחה, לעבודה, למעמדו של היחיד מול הקהילה, היחס לערכי הקהילה ובחירת מקום המגורים (פרידמן, 1991; שלהב, 2005).

שמרנות היא מאפיין מרכזי בציבור החרדי וחדושים בדרך כלל נתפסים כפולשניים וזרים. אך יחד עם הדימוי השמרני, מתחוללים כיום בחברה זו שינויים במרכיבים שונים של אורחות החיים. החברה החרדית היום אינה מתעלמת מהקידמה הטכנולוגית, היא בודקת היטב את השתלבותה עם הנורמות החברתיות המקובלות ומשתמשת במכשור מודרני (כמו מכוניות למשל) בצד שמירה קפדנית על מערכת הערכים שלה (שלהב ופרידמן, 1985). הזרם האורתודוכסי ביהדות, איננו הומוגני, יש בו קבוצות הנבדלות ביניהן בגישות, תפיסות עולם, סממני לבוש, אורח חיים ועוד. החברה החרדית מורכבת מפלגים וחוגים הנבדלים במנהגייהם שלוש החוגים הבולטים הם: החוג הליטאי, החוג הספרדי והחוג החסידי. למרות ההבדלים בין החוגים ניתן לאמר כי המכנה המשותף ביניהם, הוא מודעות מלאה ומתמדת לקיומן המאיים של תופעות חיצוניות, רוחניות, תרבותיות, חברתיות ופוליטיות הקשורות בחברה הכללית הסובבת. לחברה החרדית, על פליגיה, מנהגים וחוקים משלה ואין לה עניין לחשוף אותם בפני מי אשר אינו משתייך לה (פרידמן, 1991; קפלן, 2006).

להלן תאור כל אחד מן החוגים, המבוסס על אטקס (2004, 1998), לוי (1988), ולנדוי (1963):

החוג הליטאי - הליטאים מהווים זרם מרכזי בציבור החרדי. הם מיוחסים לתנועת

ההתנגדות לחסידות שקמה עוד במאה השמונה עשרה, כאשר היה חשש מתנועה משיחית חדשה. הודגשו בה חומרת המצוות ולימוד תורה כערך עליון. מתוך כך, המושג המאפיין והמרכזי ביותר

בציבור החרדי הליטאי הוא עולם הישיבות אשר בהן התפתח לימוד תורה בסגנון מיוחד משלו. לבן הישיבה הליטאית, מיוחסות מידות ערכיות מעבר לבקיאותו התורנית. המנהיגים הליטאים אינם מעורבים בחיי היומיום של הציבור, הפנייה אליהם נעשית רק בנושאים מהותיים.

החוג החסידי - התנועה החסידית החלה בפעילותו של הבעל שם טוב באמצע המאה ה-18, בדרום פולין, והתפשטה בכל רחבי יהדות מזרח אירופה. פירוש השם חסיד הוא גילוי מעשה חסד עם הסביבה. האידיאולוגיה המרכזית של תורת החסידות היא הדבקות באל גם עבור פשוטי העם העובדים את השם בשמחה כפי יכולתם, גם אם אינם בעלי ידע רב בתורה.

החסידויות נקראות בדרך כלל בשמות של עיירות באירופה בהן התרכזו פעילותה העיקרית או במקום בו התגורר בעבר אדמו"ר החסידות. החסידים נחשבים שמרנים מהליטאים, אך שיעור הגברים העובדים ביניהם גבוה יותר. האידיאולוגיה החסידית דוגלת בקידוש חיי מעשה כחלק חשוב בצד קידוש חיי הרוח. המנהיגות של כל קהילה חסידית היא של ה- "אדמו"ר" (אדונו מורנו ורבנו), סמכותו וחובתו להיות מעורב בכל מה שנעשה בחצרו עד לפרטים הקטנים.

החוג הספרדי - הזרם החרדי-ספרדי המרכזי – מקורו בישיבות הספרדיות הוותיקות של היישוב הישן בירושלים. בתחילת שנות השמונים התפתחה תשתית פוליטית על רקע תחושת אפליה פנים-חרדית כדוגמת הקצאת "מכסות" לתלמידים ספרדים במוסדות חינוך חרדים אשכנזיים. כך החלה להתפתח התנועה החרדית הפוליטית ש"ס ובתוכה המסגרת החינוכית החרדית הנפרדת "אל המעיין". למנהיגות הספרדית השפעה אידיאולוגית ופוליטית נרחבת. ישנן שתי קבוצות חרדיות-ספרדיות קטנות נוספות: העדה החרדית הספרדית, המזוהה בדעותיה ובגישתה למדינה עם העדה החרדית ונטורי קרתא (אשר אינה משתתפת בבחירות לכנסת ומערכות החינוך שלהם אינן עושות שימוש בתקציבים ממשלתיים). קבוצה נוספת, גדולה יותר של ספרדים חרדים, היא בעלת זיקה מוחלטת לעולם הליטאי, על מערכות החינוך התורני והרחב שלו, הרואה עצמה חלק בלתי נפרד ממנו וכפופה להנהגתו.

בתוך הציבור החרדי על כל זרמיו, קיימות שתי תופעות חדשות אשר מובחנות גם בקרב הציבור החרדי עצמו: "בעלי תשובה" ו"חוצניקים" (חרדים תושבי חו"ל, שעלו לארץ מארצות המערב). שתי קבוצות אלה, כל אחת בדרכה, מביאות תרבות משלהן ופתיחות ל"עולם חיצוני", שאינן תמיד מוכרות או מקובלות בקהילה החרדית אליה הם משתייכים. ההתנהגות והידע שמביאות עמן קבוצות אלה, כוללים דיאלוג עם גורמים חילוניים כמו תקשורת, אנשי עסקים, אמנות ותרבות אשר מחד הם תמיד בעלי "הכשר" מבחינה הלכתית אולם מרבית הציבור החרדי ה"ישן" לא נחשף להם. נושאים של נהיגה ובטיחות בדרכים מתקבלים ביתר פתיחות והבנה בקבוצות אלה (טאובמן – בן-ארי, 2009).

הנהיגה בציבור החרדי היא תופעה מורכבת ושנויה במחלוקת. עד לכתובת שורות אלה נערך רק מחקר אחד העוסק בנהגים בציבור החרדי. ברמה העקרונית בכל החוגים, יש איסור על לימוד נהיגה של גברים שאינם נשואים. במרבית הישיבות ינקטו סנקציות חמורות על הוצאת רישיון עד כדי סילוק מהישיבה. יחד עם זאת, ניתן למצוא נערים רבים הנוהגים ללא רישיון ואלו שכן נוהגים, עושים זאת תחת "איסור". ראשי הישיבות המודעים לתופעה מנסים להתמודד עמה, כדוגמא, בעת ריבוי האסונות בתקופת הקיץ ("בין הזמנים"), הוציאו מרבית ראשי הישיבות הליטאיות איסור גורף על הוצאת רישיונות נהיגה ונסיעה בטרמפים. החסידויות מחמירות באופן נחרץ לגבי איסור הוצאת רישיון נהיגה (טאובמן – בן-ארי, 2009; קפלן, 2007; רוז, אלפר ואלמוג, 2008).

חיי הקהילה החרדית מתנהלים במקומות צפופים ובעלי דרגת בטיחות בדרכים נמוכה. מרבית כלי הרכב בחברה החרדית שייכים למבוגרים בעלי משפחות, אולם אלו לרוב ישנים ולא תמיד בטיחותיים, מפאת המצב הכלכלי הנמוך והתרבות של צניעות חומרית. באופן כללי, ניתן לאמר שרמת המודעות לנושא של בטיחות בדרכים אינו נמצא על סדר היום בחברה החרדית (טאובמן – בן-ארי, 2009).

עד כה הובאו מאפייני החברה החרדית על חוגיה המרכזיים. הפרק הבא יאיר את מעמדה ותפקידיה, המשפחתיים והחברתיים, של האשה החרדית.

האשה בחברה החרדית

לנשים חרדיות מאפיינים ייחודיים מתוקף השתייכותן לחברה החרדית לגווניה. כאשר אנחנו מדברים על האשה החרדית עולה בראש ובראשונה מושג הצניעות כמאפיין מרכזי. בפועל הצניעות באה לידי ביטוי בכיסוי חלקי גוף (זרועות, רגליים ושיער) בהמנעות מהתרועעות שאינה הכרחית או לגיטימית במקומות ציבוריים ובהקפדה מחמירה מאוד באינטראקציה עם גברים, זרים וקרובים כאחד. בעוד שמקור המושג "צניעות" הוא אידיאולוגי ורוחני ומכוון להתבוננות פנימית וצנועה אל מול הישות האלוהית, הביטוי ההלכתי: "כל כבודה בת מלך פנימה" (תהילים מה, יד), מפורש בדרכים רבות ביניהן קונקרטיים שכוונתן: המנעות מסביבת הפרהסיה וצניעות האשה כסמל לכבודה. באופן דומה גם הביטוי: "אשתך כגפן פוריה בירכתי ביתך" (תהילים קכ"ח ג), מרמז על מקומה החשוב, אך המוצנע מעין הציבור של האשה. ביטויים אלה ואחרים, משוננים ומופנמים בקרב נשים חרדיות החל מגיל צעיר מאוד, לאורם מתחנכת הבת החרדית בחיי היום יום, וכל תהליך הכשרתה לחיי משפחה מתעצב ברוח זו (חנני, 2008; Hartman, 2008; El-Or, 1997).

הקוד החברתי הפנימי נוקשה במיוחד, כאשר מדובר בנשים, והוא רואה בחומרה רבה פריצה וחשיפה שלהן לתחומי פעילות ציבוריים, על אחת כמה וכמה לאלו המשתייכים לחברה הרחבה החילונית. יוזמות של נשים, בעיקר כאלו הפורצות סייגים ומקושרות עם העולם החילוני, מהוות איום על החברה החרדית, בתוכה הן נמצאות (קפלן, 2007; שלהב, 2005).

לעומת המאפיינים של סגירות כלפי העולם החיצוני, שתוארו עד כה, תחומי ההשפעה החינוכיים של האישה החרדית נרחבים למדי. התחום החינוכי הפורמלי של כל הבנות החל מגיל צעיר, מופקד רובו ככולו בידי נשים מורות. גם בבית, עיקר תפקידי האשה מתמקדים בתחום החינוכי. היא אמונה על הכשרת הבנות שלה והכנתן לחיי משפחה התואמים את הקוד החברתי הפמיליסטי עליו מושתתת החברה החרדית. בנוסף, רבה השפעתה של האם על חינוך הבנים בביתה, אך זאת רק עד לגיל בר המצווה, לאחר גיל זה, ההשפעה של האב גוברת (אריאל, 2000; חנני, 2008; שלהב, 2005).

סגירותה של החברה החרדית לעולם המודרני אינה מוחלטת. ההתפתחות הטכנולוגית ייצרה מיכשור מודרני בתחומי הבית כמו, תנור, מכונות כביסה וייבוש, מדיחי כלים, אשר הקלו באופן מעשי על עבודות הבית, המזוהות בחברות מסורתיות כתחום עיסוק נשי. החשיפה של נשים להתפתחויות טכנולוגיות, אפשרה זמן פנאי מעיסוקים מסורתיים. נשים החלו בפעילות משותפת, בכלל זה עיסוקים הקשורים בהווי ותרבות המיועדים לנשים בלבד. כך למשל, יצא לאור בשנת 1995 גיליון ראשון של "לילך: ירחון לאשה הדתית". זהו ירחון הנקרא על ידי נשים, בחלקים מסוימים של החברה החרדית. כוונתו המוצהרת של הירחון להביא נושאים ייחודיים לאוכלוסיה הדתית כמו צרכנות, עיצוב בית, טיפוח, רפואה וכו', תוך הדגשת הפן הנשי (קפלן, 2006).

חשיפה זו לנושאים כלליים חדשים הביאה להתפתחות בקרב נשים חרדיות גם ברמה התעסוקתית. היות שאפשרויות הלמידה בתחום התורני, מוגבלות ואפילו אסורות לנשים, ואילו מנגד, בהיותן חלק מחברת הלומדים, מצופה מהן לשאת בעול פרנסת הבית. עם השנים נסללה הדרך להרחבת ידע, להשתלמויות ולמידה הבאים מעולם התוכן של החברה הכללית, מעבר לתחום ההוראה, כל זאת בהכשר סמכות רוחנית (פרידמן, 1988).

בהמשך לחשיפתן של נשים חרדיות לנושאים כלליים, יסקור הפרק הבא באופן ממוקד עמדות, מחשבות, ותחושות הקשורות לנהיגה ולבטיחות בדרכים בקרב נשים חרדיות.

נשים חרדיות ונושאים הקשורים לנהיגה, תחבורה ובטיחות בדרכים

כאמור, חלו אצל נשים חרדיות בדור האחרון, שינויים בתחומי התעסוקה וההכשרה. האשה החרדית מהווה גורם מרכזי בחלוקת נטל פרנסת המשפחה והתמורות מבחינה מקצועית ותעסוקתית העלו על הפרק את הרחבת הצורך בניידות. נושאים שקשורים לנהיגה, תחבורה ובטיחות בדרכים בציבור החרדי, רחוקים מלהמנות על סדר היום בחברה החרדית. יתרה מכך, הם נחשבים לנושאי חולין שיש להמנע מהם. מחקרים ספורים בלבד מתחומים אלה, עוסקים בציבור החרדי, רובם ככולם עוסקים בתצפיות על התנהגות הולכי רגל גברים ונשים כאחד. גם מחקרים שנעשו על החברה החרדית בכלל, מביאים בדרך כלל את הממצאים המגדריים בנושאים כמו: ניידות, רשיון נהיגה והתנהגות בכביש, כחלק מהנתונים הדמוגרפיים שנאספו ולא באופן ממוקד (חנני, 2008; Rosenbloom et al., 2008; Rosenbloom et al., 2004).

בבחינת העמדות של נשים חרדיות, חסרונו של מחקר המתבונן בהיבט התרבותי, חברתי והתפתחותי בנושאי נהיגה ובטיחות בדרכים, ניכר במיוחד. הציבור החרדי אוסר כמעט באופן גורף נהיגת נשים והיא מהווה סוגיה קשה ושנויה במחלוקת. איסור זה מעורר שאלות רבות גם בתוך הציבור עצמו גברים ונשים כאחד. האשה החרדית נמנעת מהוצאת רשיון נהיגה, בתוקף האחריות המשפחתית המוטלת עליה, זאת בשל ההשלכות של צעד זה על עתיד ילדיה. במילים אחרות, בנות שאמן נוהגת עלולות שלא להתקבל לסמינרים מסויימים ובנוסף עלולות להיות בעיות בבוא היום בשידוכים הן של הבנות והן של הבנים במשפחה. למרות האיסור הזה, ניתן למצוא נשים חרדיות נוהגות, אלו לעיתים קרובות נחשבות חלוצות וסוללות דרך לשינוי בתחום (חנני, 2008; טאובמן-בן-ארי, 2009).

יצוין כי ניתנים לעתים היתרים לנהיגת נשים, אלו מגיעים מסמכות רוחנית בעלת תוקף בקהילה ומחייבים קיומה של סיבה מוצקה ביותר כמו מחלה או נכות, של האישה עצמה או של בן משפחתה. מיעוט הנשים שכן נוהגות בציבור החרדי, רובן ככולן נשואות ורשיון הנהיגה שלהן קיים לעתים קרובות מתוקף השתייכותן לקבוצות של: בעלות תשובה או "חוצניקיות" (עולות חדשות או הנשואות לעולים חדשים). כניסתן של נשים המשתייכות לשתי הקבוצות האחרונות לרחוב החרדי מדגימה את הקונפליקט העולה מתוך איסור נהיגת נשים. מחד הן בעלות רשיון נהיגה ורשאיות לנהוג אך מאידך הן מתקשות לנהוג בחופשיות בשל היותן כבולות לנורמות המגזריות המחמירות (טאובמן-בן-ארי, 2009).

סוגייה חשובה נוספת, שיש לתת את הדעת עליה, מתייחסת לתפקידים החינוכיים וחברתיים אותם ממלאות נשים. מחקרים אשר בדקו בין השאר את ההשפעה ההורית על ילדיהם בנהיגה, מצאו כי יש חשיבות רבה לתפקיד החינוכי שיש להורים בהעברה בינדורית גם בתחום הנהיגה (Beck et al., 2002; Prato et al., 2009; Taubman - Ben-Ari et al., 2005).

סוגייה זו אינה תלויה בשאלת איסור הנהיגה לנשים, אולם, יש לה משקל משמעותי בשאלות מורכבות יותר הקשורות לזהירות ובטיחות בדרכים בחברה החרדית באופן כללי, מאחר ולמרות איסור הנהיגה בחברה זו, יש בה כאלו הנוהגים ברכבים כבר מגיל צעיר. בעוד שבחברה החילונית ההורים מעורבים באופן ניכר בנהיגתם של נהגים צעירים, יש מקום לבחון את מקומה של האם בנהיגתם של הצעירים גם בחברה החרדית. במלים אחרות, יש חשיבות לבחון עמדות וחוויות כלפי נהיגה ובטיחות בדרכים, של הנשים בחברה זו, דוקא משום שהן באות ממקום קונפליקטואלי מבחינה חברתית-תרבותית. מתוך הסקירה שהובאה עד כה עולות מגבלות מחקריות להגיע לאוכלוסייה ייחודית זו, השאלות שיועלו מעוררות קונפליקטים אישיים וחברתיים כאחד. שיטת המחקר האיכותנית שנבחרה, מאפשרת גמישות של מפגש פרטני עם כל אחת מהנחקרות ונגישות לנושאים השנויים במחלוקת באופן קשוב ורגיש המכבד את הדקויות התרבותיות.

שאלת המחקר

כיצד תופסות נשים חרדיות, היבטים הקשורים בנהיגה ובטיחות בדרכים (רשיון נהיגה, פעולת הנהיגה, חוויית הנהיגה וחוקי בטיחות בדרכים)? באופן יותר מפורט הכוונה לבחון שאלות אלה:

- מהי עמדתן של נשים חרדיות לגבי הוצאת רשיון נהיגה בציבור החרדי בכלל ואצל נשים בפרט?
- מהן החוויות המרכזיות הנקשרות לנהיגה בקרב נשים חרדיות?
- כיצד נשים חרדיות פועלות בתוך המגבלות החברתיות, תרבותיות והתפתחותיות של איסור נהיגה באיזו מידה הן נדרשות לשלם מחירים חברתיים ואישיים על כך ומהם?
- האם מתקיים שיח חינוכי בנושא בטיחות בדרכים בקרב נשים חרדיות?
- האם מתקיים שיח ביקורתי בנושאים אלה בקרב נשים חרדיות?
- האם ניתן להציע כלים יישומיים יעילים אשר אינם סותרים את המירקם התרבותי הייחודי של החברה החרדית?

שיטה

אוכלוסיית המחקר

בשנים 2007-2009 נערך ע"י ד"ר אורית טאובמן-בן-ארי מחקר מקיף אשר כלל עשרות ראיונות פנים-מול-פנים עם אנשים מן המגזר החרדי (נהגים ונהגות, הולכי רגל, מובילי דיעה במגזר). המחקר שכתרתו "משתמשי דרך בציבור החרדי – עמדות, תפיסות והתנהגויות", נערך עבור הרשות הלאומית לבטיחות בדרכים ובמימונה. כותבת עבודה זו היוותה חלק מצוות המחקר וערכה במסגרתו ראיונות עומק. מתוך מחקר זה, ישמשו עבור המחקר הנוכחי ראיונות שנערכו עם 18 נשים חרדיות בטווח הגילים 27 – 63, מתוכן, 13 נהגות ו- 5 הולכות רגל. הנשים במחקר, משתייכות לשלושה מגזרים חרדיים מרכזיים: ליטאים, חסידים, ספרדים. ארבע מן המראיינות בעלות תשובה ושתי "חוצניקיות" (עולות חדשות או הנשואות לעולים חדשים). כל הנשים נשואות ואמהות למעט אחת שהיא גרושה ואחת שאין לה ילדים. המראיינות במחקר מתגוררות במגוון יישובים ברחבי הארץ, ביניהם, בערים גדולות בהן יש מעוזים של חרדים, כמו בני ברק וירושלים, בשכונות חרדיות בערים אחרות כמו חיפה, פתח תקווה ות"א וכן בישובים חרדים הנחשבים "חדשים" כמו אלעד ובית"ר עילית.

כלים

המחקר נערך כאמור בשיטה איכותנית. הכלי המרכזי במחקר, הוא ראיון פנים-אל-פנים חצי מובנה, אשר נבנה באופן מיוחד עבור אוכלוסייה מהמגזר החרדי ומכוון להקיף באופן נרחב ככל האפשר היבטים ומאפיינים תרבותיים ייחודיים (מצורף מתווה ראיון בנספח). הראיון התנהל כשיחה על נושא הנהיגה והבטיחות בדרכים, כאשר הנושאים במתווה הראיון מהווים נקודות למחשבה למראיינים. מתווה הראיון המצורף הינו תוצאה של חשיבה בצוות מחקר שכלל אנשי מקצוע חרדים ולא חרדים כאחד, והוא התפתח מתוך הראיונות הראשוניים שנערכו. כל ראיון כולל בתוכו: מידע ביוגרפי (גיל, סטטוס אישי ומשפחתי, מקום מגורים, מעמד ציבורי וכו'), עמדות חברתיות (הלך הרוחות במגזר אליו משתייכת, למשל: האם הוצאת רישיון היא דבר חריג או מקובל בחוג אליו את משתייכת), משפחתיות (מקורות תמיכה והתנגדות, למשל: האם ההורים ידעו על הוצאת הרישיון? איך הגיבו לכך?), ואישיות (העמדה הפרטית לעומת הציבורית, למשל: במידה ונהיגה נתפסת כאיסור, איך את תופסת את האיסור הזה?). עמדות אלו נשאלות לגבי מספר נושאים כמו: הוצאת רישיון, נהיגה ובטיחות בדרכים וכן נערך תשאול מפורט של התנהלות המראיינת בכל אחד מהנושאים. הראיון כולל גם שאלות על המנגנונים הצפויים להיות יעילים בשינוי עמדות והתנהגות בתחום זה, לדעת המראיינות.

הליך

הראיונות נערכו כאמור, במסגרת מחקר מקיף שכלל עשרות ראיונות עומק עם אנשים המשתייכים למגזר החרדי. המחקר הנוכחי שואב מתוך מסד ראיונות זה את הראיונות עם הנשים החרדיות. המראיינות השתתפו במחקר מרצון ולאחר קבלת הסכמתן המפורשת לכך. הראיונות נערכו על פי מתווה, שנבנה בצוות המחקר בנושא הבטיחות בדרכים והפסיכולוגיה של הנהיגה ולאחר התייעצויות עם אנשים הנמנים על העולם החרדי.

המרואיינות גוייסו באמצעות הכרות עם אנשים מן המגזר החרדי בשיטת כדור השלג. המרואיינות מתגוררות במגוון ישובים ושכונות מהמרכז והפריפריה. הראיונות נערכו והוקלטו על ידי מספר מראיינים מיומנים, אשר קיבלו הכשרה והדרכה מיוחדים, זאת לאור הרגישות התרבותית בהתנהלות ברחוב החרדי, המחייבת בין השאר, לבוש צנוע, הכרת ההבדלים החיצוניים בין המגזרים, כיבוד שפת הגוף וכו'. בנוסף, נלמדו ביטויים ייחודיים של הקוד השפתי המקובל בחברה החרדית והראיונות עוצבו על פיהם, תוך שמירה על דיסקרטיות מוחלטת. כאן המקום לציין כי המרואיינות נמנות על אוכלוסיה אשר אינה מורגלת בהשתתפות במחקרים ובראיונות, על כן, לעיתים קרובות במהלך הראיונות, נדרשה מצד המראיינים הפעלה של טכניקה ייחודית כדיבוב אשר כללה ריבוי של שיקופים, הבהרות וחזרתיות על השאלות במילים אחרות. טכניקה זו אפשרה למרואיינות לדבר ולשתף הרבה מעבר לדרך בה הן נוטות לענות באופן ספונטני (תשובות קצרות ולקוניות). כל ראיון נמשך כשעה, והוקלט. כל אחת מההקלטות תומללה ונערכה בקרה שיטתית על התמלולים. בשלב הבא נערך ניתוח תוכן על ידי שלושה שופטים לכעשרה ראיונות ראשונים, על פיו נקבעו תימות מרכזיות שגם עלו לדיון במסגרת ישיבות של צוות המחקר. התימות רוכזו למסמך אחיד. ניתוח הראיונות נעשה על פי התימות שנוסחו והוספת תימות ייחודיות שעלו מתוך העבודה על תמלולים נוספים. בכל השלבים עבדו במקביל מספר שופטים לבדיקת התאמות ביניהם.

ממצאים

בפרק זה, יוצגו תימות מרכזיות אשר עלו מדברי הנשים החרדיות בראיונות, בנושאי בטיחות בדרכים, רשיון נהיגה בכלל ונהיגת נשים בפרט. הנשים, המשתייכות לחוגים שונים בחברה החרדית, הביעו את דעתן באופן פתוח ומפורט. מהראיונות שנאספו ניתן ללמוד על מיגוון הדעות הרווח בקרב נשים חרדיות בנושאי נהיגה ובטיחות בדרכים, וכן על הפוטנציאל שלהן לתרום לרעיונות חדשניים, חינוכיים וחברתיים כאחד. כל אחת מן התימות תוצג באמצעות הדגמה של ציטוטים מדברי המרואיינות.

1 מגדר ונהיגה

למרות שהמחקר הנוכחי מתמקד בנשים חרדיות ובשאלות של נהיגה ובטיחות בדרכים בקרבן, הרי שמדברי המרואיינות ניתן היה ללמוד רבות על שאלת המגדר והנהיגה בקרב הגברים בחברה החרדית מנקודת מבטן של הנשים.

התייחסות להוצאת רשיון נהיגה ולנהיגה בפועל עבור גברים בחברה החרדית

הוצאת רשיון נהיגה אינה דבר של מה בכך בעולם החרדי, גם עבור גברים. כאשר דיברו הנשים על עמדתן ביחס להוצאת רשיון ונהיגה של גברים בקהילותיהן, הן עשו הבחנה ברורה בין התפיסה החברתית לבין עמדתן האישית. רבות מהן התייחסו באופן ספציפי לבני המשפחה, ונטו בעיקר לתמוך בבניהן מול המערכת החברתית-נורמטיבית של הקהילה:

הולכת רגל- כן, יש לי בן שלומד בישיבה שאני יודעת ששם אין אפשרות ללמוד נהיגה, איך הוא הסתדר? אני לא יודעת... הוא בן 21, מן הסתם הוא... אני לא חושבת שהוא עשה משהו מאחורי הגב, אבל הוא מן הסתם הסתכן...

מראיינת- הוא שיתף אתכם לפני כן או רק אחרי?

הולכת רגל- הוא שיתף אותנו במהלך... אני חושבת שזה כמו ללמוד שחיה, אפשר גם ללמוד נהיגה ואם לעשות את זה אז בדרך הטובה ולא בדרך אחרת. מבחינתי אני לא נקטתי עמדה בקטע שביני לבין הישיבה, אני מניחה שלא הייתי יכולה לעזור אבל אם הוא היה בא ואומר לי שהוא הולך ללמוד נהיגה הייתי מברכת אותו בלי קשר, זה כמו ללמוד כל דבר זה לא משנה לי מה. זה עוד מיומנות ומי יודע אם בעזרת השם באיזה שהוא שלב הוא ייצא לעבוד ויהיה לו רכב מהעבודה...

הולכת רגל, 50, נ+8, חסידית

מראיינת- נראה לך שאת תעודדי את הילדים שלך להוציא רשיון?

נהגת- כן בודאי. זה דבר טוב. זה דבר טוב שיש את זה ביד... בנים, לפני שיתחתנו. ברור ברגע שאפשר. אולי לא, גיל 17 נראה לי מוקדם מדי להוציא רשיון... אבל גיל 20, בחור בן 20 הוא כבר... אני מאמינה שלא ישאלו אותי ובגיל 17 הם כבר יוציאו

נהגת, 27, נשואה+3, ליטאית

מראיינת – וכשהם (הבנים) הוציאו רשיון... הם שיתפו אותך בזה?

נהגת – אחד מהם ודאי, השני עשה את זה קצת מוקדם ממה שמקובל. נכנס לזה שלא בידיעתי אבל באיזשהו שלב הוא יידע אותנו. הגדול יידע אותנו מההתחלה.

מראיינת – מאיזה גיל מבחינתך זה יותר מקובל להוציא רשיון לבנים?

נהגת – מבחינתי האישי, לא מבחינת החברה.. מבחינת החברה זה עדיין לא מקובל, גם בגיל הזה. ודאי לא בישיבה קטנה, ישיבה קטנה זה תיכון. אז אם הוא עושה את זה בשנה האחרונה של הישיבה הקטנה [מקביל לכתה י"א בחברה הכללית] – זה מאוד לא מקובל.

...

מראיית – ומבחינת התגובה של החברה – מה זה יכול להיות כלפי הבנים או כלפיך?
נהגת – תראי, אנשים לא הגיבו אלי אישית. אבל אני מתארת לעצמי שכשהם רואים את הילדים שלי נוהגים, או בפעם הראשונה כשראו, הרימו גבה. אבל לא אמרו לנו ולא.. אבל יכול היה להיראות שאומרים 'אוי, מה קרה' או משהו כזה.. בסופו של דבר הם לא היחידים מהחברים שלהם שמוציאים....

מראיית – אז זאת לא איזשהי תופעה מאוד נדירה..
נהגת – היא קיימת, היא מוכרת, השאלה בכל ישיבה עד כמה יכולים לדבר עליה. זאת אומרת, יש ישיבות שממש אסור, וילדים לא יעשו את זה. ומי שיעשה את זה יישלח בו ברגע – יסולק מהישיבה ולא יחזור אליה. יש ישיבות שישלכו ויחזירו, או כאלה שיעבירו לישיבה אחרת.

נהגת, 43, נ+5, ליטאית

בישיבה של הבן שלי, (שם הישיבה) אין בכלל, זו ישיבה מאוד מאוד קפדנית. וב... (שם הישיבה) יש אולי אבל זה כנראה מאוד חסוי. כי מי שמוציא רישיון צריך מאוד מאוד להיזהר שלא ידעו מזה אחרת.. את יודעת יעשו לו סנקציות

הולכת רגל, 47, נ+5 ליטאית

התיחסות נשים להבדלים מגדריים בנהיגה

תפיסת הנשים לגבי נהיגת גברים באה ברובה מהתרשמותן על נהיגת אלו הקרובים אליהן קרבה משפחתית ראשונה (בן זוג, אחים, אב, בנים), אך יש בדבריהן ללמד גם על תפיסתן על הבדלים מגדריים כלליים בנהיגה.

מתוך הראיונות של הנשים, עולה לעתים תפיסה סטריאוטיפית ושמרנית אשר נוגעת להבדלים בין המינים בהתנהלות בכביש. מונחים כמו: עדינות, הססנות, חוסר בטחון נקשרים אצלן לתאור נהיגת נשים לעומת המונחים: בטחון, סמכותיות וכד' הנקשרים לתאור הגברים.. גברים יותר בטוחים, פחות עדינים, גם בהקשר של הנהיגה עצמה וגם על הכביש, כאילו ביחס לרכבים אחרים.. נשים יותר עדינות, פחות בטוחות, יותר מהוססות..

נהגת, 27, נ' ללא ילדים, ליטאית

אני רואה שנשים יש בהן מעט פחות בטחון עצמי מאשר שיש בגבר.. כאילו זה יותר נראה הכלי שלו מאשר הכלי של האישה. יש לו איזשהו חוסן שאין לאישה. הוא יודע יותר להסתדר ולתמרן מנשים. אני רואה את זה, אני נתקלת פשוט בנשים שנוהגות, אני קולטת איך הן יוצאות לדוגמא מחנייה.. או איך הן מסתדרות בפקקים או כל מיני דברים כאלה, ואיך הגבר לעומת זאת לוקח את זה. זה נראה כאילו כלי ששייך לו.

מראיין – את יכולה להגיד את זה גם על עצמך? את מדברת על נשים אחרות..

נהגת – אני יכולה כן לכלול את עצמי, בדרך כלל כשאני אומרת דעה, בדרך כלל אני נמצאת שם... כן(ההבדלים)... בעיקר בקטע של הבטחון, של הסמכותיות, כן.

נהגת, 29, נ'+3, ליטאית

יתרה מכך, חלק מהנשים ציינו באופן מפורש הזדהות עם אבחנה מגדרית שוביניסטית

במהותה, כאשר מדובר בהבדלים בין נשים וגברים בנהיגה:

"ברור לי שגברים, אני אולי שוביניסטית קצת בקטע הזה, ברור לי שגברים נוהגים יותר טוב מנשים.

אבל יש את הצד הזה שנשים יותר זהירות, כי הן פחדניות יותר ונוהגות יותר בזהירות ויותר באיטיות. אבל הגה מתאים יותר לידיים של הגברים, ככה אני חושבת. אבל זה לא בהכרח, יש ויש. יש לי דודה שהיא נוהגת הרבה יותר טוב מבעלה. היא נוהגת שודים, ממש נוהגת כמו שצריך. ובעלה הוא זה שעושה את התאונות... אבל אני מאמינה שגברים יותר מתאים להם ההגה ביד."

נהגת, 27, נ' 3, ליטאית

"זה שוביניסטי ואני שונאת להגיד את זה, אבל יש לפעמים נהיגה של נשים שנוסעות נורא לאט בכביש. בפרט בכבישים מהירים וכאלה, זה נורא שוביניסטי להגיד את זה על כולם אבל נוצרה נורמה כזו שנשים נוהגות לאט יותר בכביש, אני לא יודעת אם זה לחיוב או לשלילה, תלוי מי מסתכל... בכביש מהיר הן קצת יותר איטיות, הן עושות בעיות, נתקעות..."

הולכת רגל, 28, נ' 3, חסידיית

נהגת - ...הייתי אומרת שקשה לי להתמודד עם חיות הבר של הכביש, במיוחד הגברים, שמתחילים לצרוח ולהגיד "מי לימד אותך". למשל כשהייתי על כביש ראשי, לפני הכניסה, כביש 443, כביש סואן כזה, שום דבר לא מקיף אותך וזה... וכשמישהו עובר ככה בפראיות, אני פשוט אני נבהלת... ותמיד אני חושבת שהדקות האלה הן הכי מסוכנות.

מראיית- באמת דיברת קודם, על סוג של התבטאויות של גברים לאישה שנוהגת... נהגת- כן. אני רואה שזה לא רק באוכלוסייה החרדית... אני חושבת שזה אפילו באוכלוסייה החילונית. הם פשוט לא יכולים לסבול שהאישה בחוץ (צוחקת)...

מראיית- באיזה תגובות נתקלת? מה שמעת?

נהגת- "מי לימד אותך נהיגה?" וגם קללות מאוד לא נעימות... או פשוט רצח בעיניים כזה... כן, שממש נבהלתי ממנו... ז"א פחדתי שאולי הוא ירד ויעשה לי משהו... לא הרבה דברים מפחידים אותי, ומזה אני כן מפחדת. סה"כ בנהיגה אני מרגישה ממש טוב. אבל כשאני נתקלת בתגובות כאלו על הכביש, ואני לא יודעת מה הולך להיות, אז זה מפחיד אותי שאני לבד למשל או שאין איתי מישהו לפחות...

נהגת, 38, ג' 3, ליטאית

נראה לי שגברים יודעים לנהוג טוב יותר... קודם כל יותר משופשפים, יש להם טכניקה... בנויים יותר לזה... יש נשים שנוהגות כמו גברים אבל לדעתי רוב הגברים יותר כי הם בנויים יותר לעקוף, להיות יותר תחמנים בכביש... גברים יותר מרשים לעצמם, בוא נגיד ככה... (נשים) הן יותר פחדניות אני חושבת... אולי הן זהירות יותר, בגלל הפחד שלהן... הן נוסעות יותר לאט, נשמעות לכללים. גברים מרגישים שהם יותר שולטים בנהיגה אז הם מרשים לעצמם לפספס תמרור פה ושם.

נהגת, 28 נ' 2, ליטאית

...זה מעצבן לנסוע אחרי קשישים ונשים שהם לא בטוחות. זה משהו שפשוט רואים, ש... נשים הן אה... נוסעות הרבה יותר לאט, ו...הן יכולות נגיד להיתקע באיזה פניה שמאלה, שלא נותנים ו...מרוב הפחד... אז אה מהססות מאד, אז יכולות לעכב מאד את התנועה, או... אני, מבחינת הנהיגה שלי למשל, הרבה יותר... בנהיגה של גבר מאשר של אישה סטנדרטית (צוחקת)... - כן. מבחינת זה שאני יותר מעיזה, אני יותר בטוחה בכביש, אני...אני...אני לא תוקעת את התנועה בגלל ה... אולי אולי יחסית עכשיו כשאני חושבת אני כן אה... קצת, זה לא בחוסר זהירות אבל אה...יש איזושהי חששות מסוימת שאני רואה, או מישהו נוסע נורא לאט, או נורא ככה נראה... שלפי

הנהיגה את לא מבינה מה הסיפור שם, ואז פתאום אני רואה שזה נגיד איזה.. איש מבוגר, או אישה. זאת אומרת אני... כמעט לא יוצא לי לראות נהיגה מהוססת.. כזאת עם אה... בוא נאמר גבר באמצע שנות העמידה. כאילו... זאת אומרת אה.. ואצל צעירים ודאי שלא, כי הם תמיד להיפך – נוסעים לא זהיר ומהיר. אבל אה... כן, הרבה פעמים אני אראה שזה מישהו מבוגר, או שזה... אישה. בד"כ אישה עם ילדים, ו.. כאילו.... לא בהכרח, אבל רואים את זה, רואים הבדל בסגנונות הנהיגה.

נהגת, 42, נ' +4, ליטאית

המוראיינת הבאה מציינת שאין להסתכן בהכללות, אך יחד עם זאת זהירות יתר של נשים בנהיגה, עלולה לעיתים להיות מסוכנת ואפילו טפשית:

הולכת רגל - לא משהו שנתתי עליו את הדעת במיוחד. גיסתי למדה נהיגה לפני משהו כמו עשר שנים, עדיין נוהגת כאילו היא בשנה ראשונה. בטח לא הייתי רוצה לנהוג כמוה.
- להגיד שהמוסכמות האלה מתאמתות.. אני לא מספיק נוסעת עם מגוון של אנשים בשביל לומר את זה.. זה לא יהיה מספיק חכם להסיק את זה מכמה אנשים שאני מכירה. גיסתי נוסעת בצורה מאוד זהירה, שלדעתי היא מטופשת הנהיגה שלה בעיניי טיפשית.. זו נהיגה איטית כזאת.. היא מפחדת, היא הססנית, אם זה מה שמגדיר איך נשים נוהגות אז המצב נראה גרוע. היא נהגת לא טובה.

הולכת רגל, 47, נ' +5, ליטאית

בצד עמדות סטראוטיפיות רווחות, המניחות כי גברים הם נהגים טובים יותר, סברו חלק מהמוראיינות כי נשים נוהגות טוב ולעיתים אף טוב יותר מגברים, מאחר והן זהירות, שקולות ואחראיות:

נהגת- יכול להיות שלא ראיתי מספיק נשים נוהגות. אבל מה שכן ראיתי באמת שלא אישה יש יותר סבלנות, היא יותר חושבת על החיים

נהגת, 38, ג' +3, ליטאית

אני מאמינה שנשים הן יותר שקולות בנהיגה.

נהגת, 43, נ' +2, ליטאית

אני חושבת שנשים יותר אחראיות. דווקא גברים תמיד מתעצבנים מנהיגה של נשים. אבל אני חושבת שנשים יותר אחראיות.

נשים לא תתפרצה ולא תעקופנה בצורה כזאת.. אני חושבת שלכן הן מעצבנות את הגברים.. יותר איטיות.. פחות מסתכנות

נהגת, 63, נ' +4, ליטאית

ויש גם מעטות אשר חושבות שאין הבדלים בין המינים:

מראיינת - האם את מרגישה שהנהיגה של גברים שונה מהנהיגה של הנשים?

נהגת - לא יודעת, לא... יש גברים שנוהגים לא טוב וגברים שנוהגים טוב ויש נשים שנוהגות טוב ושלא נוהגות טוב... אני לא רואה שום הבדל, תמיד אומרים ככה וצוחקים אבל אני לא חושבת שזה נכון.

מה שאני רואה אצל המשפחה שלי, אצל האנשים שקרובים אלי, יש אנשים שהם נהגים טובים ויש שהם לא. זה לא משנה, אין שום קשר למין

נהגת, 35, נ' +5, חסידיית ובעלת תשובה

לא במיוחד, אני חושבת שיש טובים וגרועים בשני ה... זה לא משנה כ"כ. יש גם נשים שנוהגות באגרסיביות. מה יכול להיות ההבדל? לא יודעת...

נהגת, 43, נ' +7, ליטאית, בעל תשובה וחוצניקית

סיכום

הנשים מקבלות באופן כללי את האידיאולוגיה של החברה החרדית העומדת מאחורי איסור נהיגה (התמקדות בלימודי תורה, צניעות וכו'), אך מתקשות לעיתים להבין אותה. ביניהן, יש אשר אינן מקבלות תפיסות שמרניות אלה וסבורות כי להוצאת רישיון יש תפקיד פרקטי וטכני המקל על החיים בדומה למכשירים טכנולוגיים אחרים. יחד עם זאת, יצויין כי בהתייחס למקורביהן הגברים (בני זוג, בנים), הנשים תומכות בדרך כלל בכך שיוציאו רישיון. למרבית המרואיינות יש תפיסה סטריאוטיפית ושמרנית באשר להבדלים בין המינים באופן כללי ובהתנהלות בכביש, אשר סוברת כי גברים נוהגים טוב יותר. אך יש בהן הסבורות כי אין משמעות להבדלים מגדריים בנהיגה ואפילו כאלה הטוענות לנהיגה זהירה וטובה יותר בקרב נשים.

2 הוצאת רישיון ונהיגה בקרב נשים חרדיות

בפרק זה תוצג השקפת העולם של נשים חרדיות בעניין היתר הוצאת רישיון נהיגה ומורכבות הנושא בחברה החרדית על שלל גווניה. בקרב הציבור החרדי קיים כאמור איסור גורף כמעט באופן מלא, על נהיגת נשים. האיסור מעורר שאלות בקרב נשים מחוגים חרדיים שונים, הולכות רגל ונהגות גם יחד. היתרים לנהיגת נשים, אם ניתנים, מחייבים סיבה מוצקה ביותר כמו מחלה או נכות, של האישה עצמה או של בן משפחה שהיא אחראית לרווחתו, תהא הסיבה אשר תהא, היא מחייבת לחלוטין אישור סמכות רוחנית בעלת תוקף. הנשים הנהגות, רובן ככולן נשואות ורישיון הנהיגה שלהן קיים לעתים קרובות מתוקף השתייכותן לקבוצות של: בעלות תשובה או "חוצניקיות" (עולות חדשות או הנשואות לעולים חדשים). באופן כללי, מרבית הנשים אשר רואיינו, השיבו באופן מתפתל בנושא זה. כמעט ולא נמצאה התנגדות מפורשת של נשים לסיבת האיסור ההלכתי המקורי (שהינו בדרך כלל מסיבות צניעות). יחד עם זאת, ניכר כי האיסור הכמעט גורף על נהיגת נשים, מעורר דילמות באשר הוא פוגע לעתים בניידות האישה ומשפחתה ובאפשרות להקל על התנהלות משק הבית. האיסור מערב שיקול דעת הלכתי שאינו תואם תמיד את נחיצות ההיתר (מרחק מגורים, מחלה ונכות). בפרק זה יובאו דבריהן של המרואיינות בהקשר של הוצאת רישיון ונהיגת נשים.

הוצאת רישיון

הוצאת רישיון נהיגה ונהיגה אינם נתפסים כמקור לרווחה וגאווה, גם בקרב נשים שתפקידן החברתי מחייב מיומנות זו. ניתן לומר שיש מידה רבה של הצנעת המיומנות, צמצום השימוש בה, ואפילו מידה רבה של הכרה בחסרון ובמחיר החברתי שגורם המעמד הזה:

נהגת – איפה שאני עובדת, שם אני חונה – שם באמת זה... זה מראה יוצא דופן למדי לראות אישה נוהגת (צוחקת). אה, ובבני-ברק אה... לא, בבני-ברק לא הרגשתי אה... לא יודעת, בבני-ברק את לא נוסעת, לא נסעתי כ"כ הרבה, ובבני-ברק יש כל מני, זאת אומרת לא... גם מי שעל הכביש, בגלל רמת-גן וזה, אז זה לא... לא כ"כ בולט. לראות אישה חרדית עם אה... מטפחת אה... שנראית מצד אחד כמו מישהי שהיא ירושלמית כזאת, ולנהוג באוטו ב"גאולה", שמה זה קצת יותר בולט, מהבחינה הזאת. אה... אבל בסדר. אבל אני נוהגת, זה המחיר.

...

נהגת – זה כאילו, זה לא... זה את רואה את המבטים לפעמים כאילו של אה... נשים ככה שעומדות עם ה... על הבוקר, אז הן עומדות עם הילדים שלהן לחכות להסעה. אני לא בטוחה אם זו פרשנות שלי, אה... אני כן רואה שהן מסתכלות. אני לא יודעת אם הן מסתכלות על כל אחד. אחד אולי לא, אבל זה

מזכיר לי אולי, אולי אם הייתי נראית כמו חילונית, אז לא היו מסתכלים פעם שנייה. אבל גם בגלל איך שאני נראית, ככה לי נדמה. לא יודעת. לא יודעת אם זה באמת או לא, אבל אני כן רואה שהן מסתכלות ככה.. אז מה אם זה יוצא דופן ש... לפחות שם, כן, אני אומרת שם, כי זה לא בכל מקום ככה. פה, יש הרבה נשים שנוסעות והן, כל את, פה יש בכלל מגוון מאד גדול. זה לא שם, כל הירושלמיות ונטורי-קרתא וזה, ופתאום לראות... מישהי שנראית כמותם במראה החיצוני אבל אה.. נוהג, זה הרבה יותר בולט. ומושך תשומת לב, ויוצא דופן... אה.. אני מודעת לזה, למבטים.

נהגת, 42, נ' 4, ליטאית

מראיין: הוצאת הרישיון זה היה דבר רגיל ומקובל בחוג שאת משתייכת אליו?

נהגת: לא, לא. זה היה בסודי סודות...

נהגת, 28, נ' 2, ליטאית

בציטוט שלפנינו יש התייחסות מפרגנת למידה של שיקול דעת בהחלטה של נשים לא נשואות להוציא רשיון כמעשה שנחשב חריג בתוך החברה:

מראיין – מה את חושבת על אנשים שיש להם רישיון מלפני הנישואים? או על נשים שיש להן רישיון מלפני הנישואים?

נהגת – שאם הן בחרו לעשות את זה, והן חשבו לנכון לעשות את זה, שיעליחו..

...

נהגת – לפי דעת תורה זה לא רצוי. אבל אני חושבת שאם בחורה הגיעה למסקנה שיש לה צורך, והיא זקוקה לזה לוחץ לה, אז טוב. כמובן לא מתוך סתם פזיזות והתלהבות של גיל הנערות ויותר.. אבל אם בחורה עשתה את זה בשיקול דעת, ובהבנה שזה מה שנכון, אז זה בסדר...

נהגת, 30, נ' 3, ליטאית

רשיון נהיגה כאמצעי פונקציונלי

חלק מהנשים תופסות את רשיון הנהיגה כאמצעי נוחות טכני ואינן מתייחסות לפרשנויות חברתיות הכרוכות בו. מתוך הדברים הבאים אנו פוגשים בעמדה שאינה מקובלת כל כך בציבור החרדי ובוודאי שאינה נאמרת באופן ברור ובקול רם:

מראינת – מה את חושבת על נשים שיש להן רישיון נהיגה, שנוהגות? יש לך מחשבות על זה?

נהגת – אין לי מחשבות מסוימות על זה.. אני רואה את זה כדבר טריוויאלי, אין לי.. לא יודעת. להיות ניידים בעולם, לזוז, זה משהו טכני.. אין לי סביב זה איזה...

נהגת, 27, נ' ללא ילדים, ליטאית

אני שמחה שהן מקלות על עצמן והנשים למדו איך קצת להקל על החיים של עצמן בכל מיני דרכים ונהיגה זה חלק מהדרכים ואני מאוד מצדיקה את זה...אני חושבת ששנים חרדיות צריכות לעזור לעצמן בכמה שהן יכולות, כי יש עליהן באמת הרבה עומס.. כמו שמישהו אחר יכניס מדיח כלים הביתה. למה לא להקל על החיים אם אפשר?..אני לא רואה בזה שום קטע של פמיניזם ממש ממש לא קשור. זה פשוט אמצעי טכנולוגי מקל.

נהגת, 40, נ' 2, ליטאית

עצמאות וחדשנות

חלק מן הנשים דברו על רוח חדשנית ומעודכנת שנלווית לנשים נוהגות וכן לביטוי עצמאות אשר רישיון נהיגה מאפשר לאישה. הפגנת עצמאות מחשבתית והתנהגותית של נשים מופיעה בדברים הבאים:

הולכת רגל - אבל אותה אישה שנוהגת היום היא מחר יכולה ללכת ברגל? מבחינת התפיסה? את מסתכלת שאולי אישה שלא נוהגת היא פחות עצמאית ואישה שנוהגת יש לה עצמאות מסוימת. מראינת - מה את חושבת על מישהי שיש לה רישיון לעומת מישהי שאין לה רישיון? הולכת רגל - זה מצטייר בעיני כעצמאות מסוימת. כן בהחלט. מראינת - עוד דברים חוץ מעצמאות? הולכת רגל - קודם כל קצת, איך אומרים מחוברת לשנות האלפיים..קדמה בהחלט.. זה פחות או יותר מה שנראה לי. **הולכת רגל, 47, נ' 5, ליטאית**

מראינת - אבל כשאז הוצאת את זה, את הרגשת שאת מסתכנת במשהו או הלכת עם זה ככה? נהגת - לא, לא. לא הרגשתי שאני מסתכנת. אבל אני גם אף פעם לא הייתי יותר מדי.. פועלת לפי הכללים של החברה, אז זה לא אומר משהו על החברה, זה אומר משהו עלי.. **נהגת, 27, נ' ללא ילדים, ליטאית**

במרכז דבריה של המרואיינת הבאה עומדים הקלות והנוחות אשר נילוות לרשיון נהיגה יחד עם זאת היא מתייחסת גם לקושי המוכר מאוד בחברה החרדית באשר לזמינות הנמוכה של רכבים: מראינת - באיזה שהוא מקום את אומרת שזה אולי מחזק אפילו איזה שהוא מעמד חברתי? נהגת- מאוד. מאוד. התחלקנו למשל, רצינו לנסוע לטיול עם עוד משפחה, שכרנו את הרכב יחד, התחלקנו בדרך, חצי דרך חצי דרך, זה פשוט כף. את מרגישה שאת לא צריכה להודיע לאף אחד.. את לא תלויה באוטובוסים מראינת - את לא תלויה בשום דבר.. ואת אומרת שבעצם כרגע אין לך רכב... נהגת- אני מאוד הייתי רוצה, ואני חושבת שעל זה באמת חשבתי עכשיו, שצריכים לבוא לקראת ולתת לנו מחירים, לתת לנו אפשרויות, כדי שאנחנו באמת נוכל לעשות את הצעד הזה. כי זה דבר מאוד חשוב בבית. בכל מקרה מה שלא יהיה... מראינת - בעצם את אומרת שרכב לא צריך להיות מותרות... נהגת- כן, זה חלק מהחיים. לדעתי. יש לי כמעט 7 שנים רישיון, כמה פעמים נהגתי כבר? אפשר להגיד פעמיים בשנה. שממש ככה הצלחתי.. אבל אה... באמת אני מחכה לזה מאוד. אין לי דירה ויותר חשוב לי רכב.. (צוחקת). זה פשוט משפיע עליי, כי אני מאוד מאוד מוגבלת... **נהגת, 38, ג' 3, ליטאית**

סוגיית הצניעות

"הגיד לך אדם מה טוב ומה יהנה דורש ממך פי אם עשות משפט ואהבת חסד והצנע לכת עם אלהיך" (מיכה ו', 8).

נושא הצניעות עולה וחוזר כחוט השני כמעט בכל הראיונות שנעשו. בנושא הנהיגה קיימת הרחבה בקרב הציבור החרדי של שמירה על כללי צניעות כאמור באופן במיוחד לגבי נהיגת נשים. נושא הצניעות קשור בחוויה הקשה של חשיפת יתר, כאשר האשה חשה כי נועצים בה מבטים, מניחים לגביה הנחות, ומעלים השערות באשר לסיבה בעטיה היא נוהגת: נהגת - אנשים מסתכלים, ואת כמו ב...בחלון ראוה. זאת אומרת את מסתובבת בהמון המון מקומות ואת מושכת תשומת לב. מתי שיש פקקים, והנהגים מסביבך, מלפניך וזה, וחוף מזה שבכביש יש כל מני דברים שצריך להיזהר מ... מבט עיניים. את רוצה לפנות שמאלה ובא מישהו ממולך, אז את מסתכלת על כל הנהגים והם מסתכלים עליך, כאילו איך את פונה, איך את.. יש מצבים כאלה שבזמן שאת נוהגת באוטובוס אז אין לך את זה. אין לך שום התקשרות עם אף אחד. ואף אחד לא מסתכל

עליך אלא אם כן את לא מושכת תשומת לב ב... במראה שלך או בלבוש שלך. לא יודעת, אבל לא...
זאת אומרת אני יכולה להיראות מאד מאד צנועה אבל עצם זה שאני עם אוטו כבר מסתכלים. לזה
התכוונתי. ולפעמים עומדים ככה... זה באמת רגע שאני לא כל-כך נעימה, שעומדים בפקקים, אחד
ממש ליד השני, אז אה.. פתאום, פתאום מישוהו כאילו יושב לידך.. (צוחקת) מאד מאד קרוב. אני
בד"כ משתדלת לסגור את החלונות אבל זה ממש... תקועה בפקק אחד ליד השני ופתאום איזה... כי
כאילו יושב לידך גבר זר. והוא מסתכל. כאילו סתם לפעמים משעמום מסתכלים ימינה שמאלה או זה
ו... אז זה.. וזה צורם ברגע שנוהגים ב.. ברגע שנוסעים באוטובוס אז אין את זה. אני מתכוונת כמו
לקווים ש.. שלנו, כן? של מהדרין וזה. תמיד נשים משתדלות, גם בקווים שהם לא מהדרין, לעמוד
אחת ליד השנייה, ו... אני לא אעמוד ליד גברים או.. גברים באוטובוס וזה. אז אין את החוויה הזאת.
נהגת, 42, נ'4, ליטאית

נהגת – נהיגה זה דבר שמאוד הולך עם הצניעות... – יש רבנים שלא מתירים לנשים לנהוג.

...

מראינת – את מבינה את האיסור של הרבנים?

נהגת – אני יכולה להבין מאיפה זה בא... – זה בא גם מההתערבות בעולם החילוני וגם מאיך
שאישה, בת ישראל, צריכה להיראות.

...

"כשאישה נשואה זה לא שהיא מסתובבת, זה בגלל ש... יש משהו בדבר הגדול הזה שכשהיא נכנסת
לתוכו, זה מן... אני לא יודעת איך להסביר את זה. יש בזה משהו לא צנוע. אני מאוד מבינה את זה
אבל אני לא יכולה להתגבר כי אני מאוד רגילה לזה.

מראינת – אני מבינה שאת פעילה בתוך המתחם הזה של למנוע אי צניעות ואת מבינה את זה?
נהגת – בודאי, אני משתדלת לנהוג ולהיות צנועה. זה ברור...".

נהגת, 39, נ'5, ליטאי-ספרדי

זה סוג של שמירה, חשוב ששנים תהיינה יותר צנועות, פחות נגישות לכבישים, לחיים שבחוץ,
לחיצוניות לעולם..

זה כלי בידי האישה וזה כלי מאוד חזק, כלי כוחני, ונשים אצלנו לא עושות תפקידים של גברים, וזה
נקרא תפקיד של גבר. אישה יש לה את הדברים שלה, וגבר יש לו את הדברים שלו...

...

יש עם זה בעיה הרבה פעמים בשידוכים אם האמא נוהגת או לא... יש אנשים שממש נמנעים מזה. אני
לא נתקלתי. אני מכירה הרבה... יש לנו הרבה משפחה באירופה ובאמריקה, בהרבה מקומות אף אחת
לא נוהגת. אני לא מכירה אף אחת שנוהגת, אישה. אני מתארת לעצמי שיש אבל בקהל שאני מכירה,
אני נמצאת שם בחתונות ובשמחות, הם לא נוהגים... יש פה ושם אולי בבליגיה כמה ש...

הולכת רגל, 50, נ'5, חסידית

מראינת – באיזור שאת גרה יש עוד נוהגות?

נהגת – .. באיזור שאני גרה.. אה.. יש אבל לא הרבה. אני גרה ברחוב..., קרוב לצומת הרחובות... יש שם
עוד כמה שנוהגות אבל לא הרבה. כשמדברים על זה עכשיו, פתאום אני נזכרת. אחרי פסח היו את
הסערות אבק האלה, מהבטן ככה רציתי לקום לקחת את הצינור וקצת לשטוף את האוטו, ליד הבית..
ורק מבחוץ, הרי האוטו נוקה מאוד ביסודיות ערב פסח, גם מבחוץ גם מבפנים... אמרתי אני אשטוף
את האבק שמעל, אח"כ תפסתי את עצמי ואמרתי רגע רגע, בשכונה שאני גרה עכשיו זה לא כ"כ
מתאים שיראו אישה לוקחת צינור ומתזזה מים על האוטו.. והבעל אמר הבן שלך יעשה את זה
במקומך.

מראינת – הרכב הוא שלך?

נהגת – הרכב הוא שלי.

נהגת, 43, נ' 2, ליטאית

נושא הצניעות מכביד ומגיע לעתים עד להרהורי חרטה לגבי הנהיגה, על קושי מעין זה אנו שומעים בדברים הבאים:

מראינת – ... אבל אם היום, אם לא היה לך רישיון, היום ככה במחשבה לאחור – את היית מוציאה, או?

נהגת – אם היום לא היה לי רישיון? ודאי שלא הייתי מוציאה... – מהסיבה ש.. אישה חרדית זה באמת לא... לא ראוי, לא מקובל. אני רואה, אני רואה שלפעמים אני עומדת בפקקים, אנשים מסתכלים, זאת אומרת אני מודעת לזה. אני מודעת למחיר של זה, אבל... תראי, אני לא יודעת מה אנשים חושבים ש.. הם רואים אותי נהגת. אבל אה.. מבחינתי, כשאני רואה אישה נהגת אז זה ברור לי ש.. או שהיא חוצניקית, או שהיא בעלת תשובה, או... שיש איזושהי סיבה מיוחדת שהיא תנהג. זאת אומרת גם אני ככה חושבת שזה מלכתחילה לא.. לא רצוי או לא ראוי, לא יודעת מה.. לא.. אישה תנהג.

נהגת, 42, נ' 4, ליטאית

מחלק מהנהגות נשמעה דעה ביקורתית בסוגיה זו, לטענתן, הן אינן מבינות את הקשר בין נהיגה לחוסר צניעות.

נהגת- חלק לא יודעים לא בגלל שאני מסתירה את זה, אני לא חושבת שיש בעיה שאישה נהגת. ממש לא, אני לא נהיית פחות צנועה. אני יושבת ברכב באותה צניעות כמו שאני הולכת ברחוב. אני לא רואה פה מה חוסר צניעות. אני מבחינתי לא מסתירה אין לי בעיה לפרסם את זה ברבים אבל לא רואים אותי כי אני לא נהגת ברכב כמעט... סביר להניח שהרבה לא יודעים.

נהגת, 27, נ' 3, ליטאית

הנהגת הבאה שיתפה את המראינת במשאלה נועזת שהיתה לה לנהוג בקטנוע. היא נותנת במהלך הראיון דוגמא לשאלת הצניעות ומסתייעת בהשוואה בין נהיגה בקטנוע לעומת נהיגה במכונית:

נהגת – מה המשמעות? לא יודעת, אני מרגישה בזה (קטנוע) משהו לא צנוע.. שאני בכלל לא מרגישה בנהיגה (במכונית). בנהיגה, אם נגיד אני נהגת בתוך מאה שערים, אז אולי אני יכולה להרגיש בזה לשנייה משהו לא צנוע, כשאני רואה שאני הנהגת היחידה.. מראינת – ברכב את מדברת?

נהגת – ברכב, כן. אבל סתם ככה אני לא מרגישה בנהיגה בכלל משהו לא צנוע. אבל קטנוע זה סיפור אחר לגמרי (צוחקת)..

נהגת, 27, נ' ללא ילדים, ליטאית

העמדה הביקורתית של גברים כלפי נהיגת נשים, הרואה בנהיגת נשים מעשה שאינו ראוי מלכתחילה, באה לידי ביטוי בדברים הבאים:

נהגת – זה מאד נוח. אני נהגת, אני לוקחת, אני מביאה, אני מקפיצה, אני מסתדרת, אני מספיקה הרבה... וגם אם זה בהתנהלות של הבית. בוודאי בנסיעות מחוץ לעיר כשאנחנו נוסעים לבקר משפחה, את אמא שלו, אחותו. כאילו, שכולם יכולים לנסוע מתי שרוצים, ואז בדרך אפשר להספיק כל מני דברים. או נגיד לבקר גם את ההורים שלי, וגם את המשפחה שלו, שזה שתי ערים שונות אבל ליד, אז זה כל מני. אז זה מאד מאד נוח. אה, באיזושהו שלב, הואן [הבעל] ככה זרק לי ש... נדמה לי שהרב (מציינת את שם הרב), אומר שלא ראוי, ו... אבל זה לא...

מראינת- מה המשמעות כשהרב (חוזרת על שם הרב) אומר לא ראוי, או המשפט - לא ראוי - מה, מה המשמעות שלו?

נהגת - כאילו היה עדיף שהאישה לא תנהג, כי זה לא צנוע שהאישה נוהגת. עכשיו זה אמירה שאני יודעת, שנשים אה.. חרדיות בדרך כלל אה.. מלכתחילה לא אמורות לנהוג. אבל אה... מאחר ואני (צוחקת), אני כבר באתי ככה, אז אה... אז אני מאד התרגלתי, אז אה...

נהגת, 42, נ' 4, ליטאית

השלכות חברתיות של רשיון נהיגה לנשים

להוצאת רשיון נהיגה עשויות להיות השלכות חברתיות נרחבות בחברה החרדית. החברה החרדית על פלגיה השונים מתפקדת כרשת חברתית מאוד מגובשת, אשר מתנהלת על פי קודים הלכתיים משלה וקיימת זהירות רבה מפני חריגה מהקודים החברתיים בכל תחומי החיים. האיסור על הוצאת רשיון נהיגה בקרב חרדים קיים ומעורר מחלוקת גם לגבי הגברים בה, כל שכן, אין עוררין ביניהם על האיסור המוחלט בנושא נהיגת נשים. ההיתרים, אם בכלל ניתנים, מחייבים סיבה מוצקה ביותר כמו מחלה או נכות אשר גם היא כפופה לחלוטין לאישור סמכות רוחנית בעלת תוקף. החשש מפני סנקציות חברתיות בחלק מהקהילות, אשר נובעות מכך שלאשה יש רשיון נהיגה, מרחף כל הזמן. רוב הנשים הנוהגות מגבילות בעצמן את הנהיגה שלהן בהיבטים שונים, כדי שמעמדה החברתי של המשפחה בתוך הציבור אליו הן משתייכות לא יפגע. סנקציות על נהיגה של אשה יכולות לבוא לידי ביטוי באי קבלת ילדיה למסגרות לימוד שונות (סמינרים לבנות ותלמוד תורה לבנים) וכן בקשיים בשידוך של ילדיה ופסילת שידוך כאשר מדובר בה עצמה.

הבדלים בין הזרמים

בעוד שבקרב החסידויות למיניהן, האיסור על נהיגת נשים קיים באופן מוחלט, הרי שבקרב מגזרים אחרים (ליטאים וספרדים) ובוודאי בקרב בעלי תשובה ו"חוצניקים" יש נשים הנוהגות, זאת לאחר קבלת היתר רבני, לאור צורך ספציפי שהן העלו. אך, גם בתוכם נהיגת נשים אינה נמנית עם המיומנויות אותן צריך לעודד. שתי תת הקבוצות האחרונות, בעלי תשובה ו"חוצניקים", הן ייחודיות בתוך הזרמים החרדיים ומובחנות בכך שהנשים בהן הוציאו רשיון לפני ההצטרפות, דהיינו או בחו"ל או לפני שחזרו בתשובה. זו הבחנה חשובה, כי לאחר שהן הפכו להיות לחלק מן החברה הן מרגישות לעיתים אי נוחות בנהיגה ולא בטוח שהיו מוצאות רישיון.

מראינת- יש כאלה שנוהגות?

הולכת רגל - כן.

מראינת- ואיך הן נתפסות?

הולכת רגל - אם זה כורח השעה אז הן נתפסות בסדר... זאת אומרת, זו איזושהי הבחנה דקה, לא שהן נתפסות לא בסדר אבל בכל זאת כאישה שלא כ"כ צריכה את זה הייתי נתפסת אולי כלא בסדר. אבל אישה שכן צריכה את זה, שבאמת משתמשת בזה לצרכים חיוביים אז הן נתפסות בסדר גמור. אפילו המורות בסמינר (מציינת שם), המורות הכבודות משכמן ומעלה כן נהגו. הן הגיעו ממרחק...

מראינת- כשזה נצרך את אומרת?

הולכת רגל - כן.

מראינת- ובשכונה שלך, אלה שאת רואה אותן את באמת מרגישה שהן עושות את זה לצורך? מראינת- כן ואני סומכת על כל אחת שהיא יודעת מה הצרכים שלה. לא שביררתי לעומק מה הצרכים אבל אני מתארת לעצמי שאם יש לה אז היא צריכה.

הולכת רגל, 27, נ' 4, ליטאית

הולכת רגל – נשים לא נוהגות לחלוטין... אלא אם כן היא נכה אז יש לה רשות, או סיבה מסויימת פיזית של ילד או משהו... אבל אם לא... מי שנוהגת אז היא שוב מחוץ ל'מחנה' כמו שאומרים. היא סובלת... אין מצב...

מראיית – נשים שיוצאות לעבודה?

הולכת רגל – אין מצב, פשוט אין מצב. אנשים נוסעים לצפון לעבוד, לקרית מלאכי לעבוד, נוסעים עם הסעות ועם תחבורה ועם רכבות... אין גם אפילו אם מישהו חולה סתם האישה לא תקבל רכב ליום להסיע אותה לבית חולים ולהחזיר אותה... אין דבר כזה.

הולכת רגל, 50, נ' 5, חסידית

נהגת - ואיפה שאני גרה בבית"ר עלית זה מקובל שנשים נוהגות. הרבה נשים נוהגות במכוניות גדולות של למעלה מ 4 נוסעים. זה מקובל בבית"ר, אולי בעיקר בקרב הנשים שהן בעלות תשובה אבל יש גם נשים שלא (שאין בעלות תשובה) והן נוהגות. כן, גם בירושלים, בכל מקום שבו אני נוהגת אני מרגישה נוח.

מראיית - דברת קודם על המשמעות של זה שאת כאשה נוהגת, האם צריך לעודד נשים נוהגות בציבור החרדי?

נהגת- אני חושבת שזה דבר שלא צריך לעודד, מי שצריך צריך. כמה שפחות נהגים בכביש יותר טוב... מראיית- בכל זאת, את לוקחת ילדים לכאן, ילדים לשם, זה מקל עלייך את החיים? נהגת- לפעמים, אבל לפעמים אם האוטו מקולקל ואני שולחת אותם בהסעה זה גם יותר קל. אני לא יודעת אם זה עולה יותר אפילו...

מראיית- דברת קודם על כך שזה כן מקובל בחוג שלכם (של בעלי תשובה) הנהיגה של נשים, בכל זאת בחוגים האחרים זה לא כ"כ מקובל שאישה נוהגת.

נהגת- לא, גם בתוך החוגים שלנו יש כאלה שאצלם זה לא כ"כ מקובל, נשים שהן מורות ב"בית יעקב" או רבניות, זה לא כ"כ מקובל שהן ינהגו.

נהגת, 43, נ' 7, ליטאית, בעלת תשובה, חוצניקית

הקשר שנעשה בציבור החרדי בין מידת הדבקות של האשה בהלכה האורתודוקסית – שמרנית

ובין נהיגה/אי נהיגה יש בו לעתים הכללה גורפת, אשר עשויה להיתפס כפוגעת בציבור הנשים הנוהגות. כך בדברי הנהגת הבאה:

אבל אני לא חושבת שצריך לקשור בין זה שאישה נוהגת לבין זה שאישה היא כן מודרנית או לא מודרנית. אני חושבת שזו אמירה נורא גורפת ואני רואה מספיק נשים שנראות יותר אדוקות ממני כבר ליד ההגה.

נהגת, 43, נ' 2, ליטאית

סנקציה הקשורה למקצוע האישה

הדוגמאות בסעיף זה עוסקות בפגיעה אפשרית בתדמית התעסוקתית של האשה החרדית.

הדברים הנשמעים בגילוי לב ובאומץ, מעידים יותר מכל על הפנמה של ערכים תרבותיים של המרואיינות בנושאים שונים כלהלן:

נהגת - נהיגה לנשים זה דבר לא מקובל. איך שזה נתפס – ככל שאישה יותר מבוגרת, זה עובר יותר בשלום.. אבל זה לא דבר שאני מנפנת בו, מתגאה בו, "יש לי רישיון, אני נוהגת"... בגלל שהתפקיד שלי הוא תפקיד ציבורי, וגם אני נשואה לאמריקאי אז יש שייך קצת ל"חוצניקים", אז זה יותר 'עובר'... אם הייתי בתפקיד מורה בודאי שלא הייתי מוציאה, אני כבר אומרת לך. זה פשוט חלק מהתפקיד שלי הנוכחי. אם הייתי מורה – לא הייתי מוציאה רישיון... כי למורות יש סטנדרטים מסויימים. אם הייתי מוציאה רישיון – היו מוציאים אותי מההוראה. ממורה יש ציפיות גבוהות... אני

לא יודעת, אם לא הייתי.. אם לא היה לי איזשהו צורך של עבודה או למטרה נקרא לזה פרקטית או טכנית, אני לא יודעת אם הייתי עושה את זה. היום, כשכבר יש לי את זה, אני נהנית גם. אבל אם אני מנסה לחשוב, אם הייתי עקרת בית או בתפקיד שאני לא צריכה רכב, אז יכול להיות שלא הייתי מוציאה.

נהגת, 39, נ' 5, ליטאית

נקח דוגמא, אם הבת שלי, אם היא תתחתן אם ירצה השם, והיא תלך ללמוד נהיגה זה גם לא יהיה סוד. שוב השאלה.. היא עובדת בבני ברק באחד מבתי הספר, בכיתה מיוחדת, שם בודאי היא לא תספר את זה, שוב, הכל עניין של יחסים. אבל בוא נגיד שהיא תגור בעיר מעורבת, באוכלוסיה כזו שלא תהיה כ"כ פנאטית נקרא לזה.. אז היא תוכל לדבר על זה.

הולכת רגל, 47, נ' 5, ליטאית

מוסד השידוך

המחיר החברתי שגובה הוצאת רשיון נהיגה לנשים אינו מסתכם תמיד רק ברמה האישית. תתכן לעיתים פגיעה עקיפה, אך מקיפה יותר, במשפחה של הנהגת. בהקשר זה, עולה ענין מציאת שידוך נאות. מוסד השידוך הוא בעל חשיבות עליונה בחברה החרדית, הוא נעשה על ידי המשפחות, וקיימת השפעה מכרעת על סוג וטיב המשפחה כמלמדת על המועמדים לשידוך. הפרעה לשידוכין היא סנקציה חברתית כבדה ביותר שעולה בקרב נשים לגבי נהיגת נשים. ענין הנהיגה הוא לעיתים כלי אבחנותי, המעיד על מידת ההתייחסות וההסכמה של המשפחה המשתדכת להוראת הזרם המרכזי כמהווה שיקול בהחלטות על שידוך. נהיגת ההורים אף היא משפיעה על כך ובפרט משפיעה נהיגת נשים על שידוך הבנות.

מראיין – מי לא ידע? ממי היית צריכה שזה ישמר?

נהגת – בבית הספר, המורות, החברה... בציבור החרדי יש שם רע, שידוכים, כאלה... זה מקלקל שידוכים, יש הצעות פחות טובות, העדפתי שלא ידעו.

נהגת, 28, נ' 2, ליטאית

הולכת רגל - בשנים האחרונות כשאני מדברת על זה אז נכנס כזה מוטיב שאני כבר מחתנת ילדים ובסקטור שלנו הנהיגה זה לא תמיד מצטלצל טוב וזה.. וגם קטע שאני עסוקה ככה והכל.. אבל עכשיו כבר קניתי חוברת תיאוריה, דרך אגב.

הולכת רגל, 47, נ' 5, ליטאית

"בעיה בשידוך. גם לגבי נשים וגם לגבי גברים. אני אבדוק טוב טוב שידוך לבת, של מישהו שעשה רשיון כבחור. זה יעלה אצלי שאלות לגבי התמסרותו לתורה. למה הוא מחפש את זה בכלל?? נשים לא נשואות אין מה לדבר בכלל. אחרי נישואין זה נדיר אבל זה יותר קייים. בשנים האחרונות לגבי בנים מקובל לפעמים בין השידוך לחתונה... אני אגיד לך יש ישיבות בירושלים שהן יותר ליברליות אבל בישיבה רגילה זה לא ילך".

נהגת, 39, נ' 5, ליטאית-ספרדית

ועוד בהמשך:

נהגת – זאת אומרת שאם יציעו לי שידוך של בחור ישיבה שיש לו רישיון, יכול להיות שאני אפסול אותו בגלל זה. אחרי החופה זה משהו אחר, אבל לפני, זה לא.

מראינת – כי מה זה אומר עליו?

נהגת – שהוא לא יושב בתוך התורה. בשביל מה הוא צריך את זה? הוא עסוק בעניינים אחרים. אחרי החתונה זה לגיטימי. את לא תראי בחיפה נשים לא נשואות שנוהגות, אצלנו לא. אני לא יודעת איך זה במקומות אחרים בארץ. אבל אצלנו לא תראי את זה, ממש לא.

מראינת – אז את לא תאפשרי לבנות שלך?

נהגת – אחרי החתונה, אם הן עדיין ירצו אז כן. אבל בין בית הספר ל... ברור שלא... תראי, בשידוכים כשבחור מברר על בחורה ורואה שיש לה רישיון, הבחורים שאני מכירה לא יקחו אותה. זה לא מקובל שבחורה עושה רישיון אחרי סמינר.

נהגת, 39, נ' 5, ליטאית-ספרדית

הציטוט הבא נשמע מפי נהגת, אשר תומכת בנהיגת נשים, ובכל זאת, כאשר מגיע הנושא לשידוך בנה לאישה נוהגת, מופיעה ההתייחסות הבאה:

תראי אם את שואלת אותי אם הייתי לוקחת בחורה לבן שלי, בחורה שנוהגת, הייתי חושבת על זה פעמיים. כי הייתי חושבת למה בחורה הרגישה צורך ללמוד נהיגה כשזה דבר כ"כ לא מקובל, מה חסר לה, מה היא מחפשת, מה.

נהגת, 63, נ' 4, ליטאית

בדברי המרואיינות הבאות יש פתיחות נועזת למשמעות רישיון הנהיגה בעינייה בתקופה בה הן היו מועמדות לשידוך. נושא רישיון הנהיגה של הבחור היווה אמצעי אבחנתי באשר לסגולות המיועד. יצוין כי התייחסות מעין זו הינה ייחודית מאוד וחריגה בנוף המרואיינות שהשתתפו במחקר הנוכחי:

מראינת- את ידעת על זה (על רישיון הבעל) כבר כשהתארסת איתו?

נהגת- בודאי! זה אחד הדברים שהיו לי חשובים. לא שזה היה תנאי לבחור, אבל היה לי חשוב מאוד שלבעלי כבר יהיה רישיון ביד.

מראינת- כי מה המשמעות עבורך, שלשידוך שלך יהיה רישיון?

נהגת-אלף כל זה לא יהיה ההוצאות עלינו, מספיק ההוצאות שלי להוצאת הרישיון. חוץ מזה שזה טיפוס פתוח כי לדעתי בחור שאין לו רישיון ביד זה נובע מצמצום. זה לא שאם היו מציעים לי בחור שאין לו רישיון, זה לא שהייתי אומרת אני לא נגשת... זה לא היה אחד התנאים שלי... אבל זה אחד הדברים שהסתכלתי על מי שבא, הסתכלתי וראיתי שהוא נוהג... זה דבר ש.. בכל אופן זה היה לי חשוב בחור פתוח ולא איזה בחור שבעיניו רישיון זה דבר מסוכן, שזה מפחיד, שלא יהיה חנון, או מצומצם מדי. אבל שוב זה לא היה אחד התנאים לעשות שידוך".

נהגת, 27, נ' 3, ליטאית

מראינת – ומה היה החשש? לאן זה יכול להשפיע?

נהגת – סתם, היא פחדה (האם) שזה ישפיע על שידוכים, אני יודעת... כאלה דברים.

מראינת – ואת רואה את זה כאחד המרכיבים או הגורמים שהשפיעו על השידוכים שלך?

נהגת – לא, אני מה שאמרתי זה פשוט שמי שמכיר אותי, מי שזה לא מתאים לו (שיהיה לה רישיון)

הוא לא מתאים לי.. אז למה אני צריכה לשחק משהו שאני לא? אבל זה כבר סיפור בפני עצמו

(צוחקת) זה פרט אחד מתוך כל ההתנהלות שלי בשידוכים.. אבל מאוד לא אהבתי את הגישה הזאת

שאומרת להחביא את מה שאני.. לא רק מצד החווייה השלילית של להסתגר מאחורי איזה משהו

שאני לא.. מבחינה פרקטית – כאילו אם מישהו לא מתאים לו בחורה נוהגת, אז למה בכלל אני צריכה

לנסות למצוא חן בעיניו? אם אני כן בחורה נוהגת כאילו.. אף פעם לא הזדהתי יותר מדי עם הקו

הזה..

מראינת – וגם כשהוצאת את הרישיון – הסתרת את זה מכל החברות שלך בסמינר או שלא הסתרת?

נהגת – לא פרסמתי את זה.. לא פרסמתי על זה מודעה בלוח מודעות בואי נגיד.. לא הכרזתי על זה ברבנות, אבל לא הסתרתי גם. כאילו – מי שיצא לה לדעת, יצא לה לדעת.
נהגת, 27, נ' ללא ילדים, ליטאית

התמודדות עם ההשלכות החברתיות

ההתמודדות עם ההשלכות החברתיות של נהיגת נשים מתבררת בקרב המרואיינות כאישית, לא נשמע בקרב הנשים קול אחיד בנושא זה. על היחסיות והזהירות החברתית מלמדים דבריה של המרואיינת הבאה:

כן, בתוך העיר אני לא חושבת שיש לי פונקציה של הנאה... בתוך העיר אני הייתי מוותרת...
תראי איפה שגרתי, בשכונה בירושלים, היה לי רישיון ולא נהגתי. לא נהגתי ולא היה לי רכב... שם זו היתה שכונה כבר מבוססת, מבוגרת, עם נורמות מסוימות, אז לא הייתי עושה את זה. כשהגענו לאלעד, עיר חדשה שאת פחות מכירה, מתפתחת, ועשיתי את זה. כמה התלהבתי לצאת כשרואים אותי נוהגת? לא... יכול להיות שהייתי חושבת פעמיים. גם היום לא היה לי נוח נגיד לצאת, אני יודעת... כששכנות יושבות למטה, ופתאום אני נכנסת לאוטו... אבל בחודשים האחרונים אני בתפקיד ציבורי, וזה כאילו מובן כזה.

נהגת, 39, נ' 5+, ליטאית

לעומת זאת המרואיינת הבאה מתייחסת בשיוון נפש לענין החברתי:

מראיין: בתור אחת שהוציאה רישיון גם במהלך סמינר ולפני הנישואין, מה את חושבת על נשים שמוציאות רישיון לפני, אחרי?

נהגת: אני פתוחה בנושא הזה, אין לי בעיה עם זה.

מראיין: ... אם יבואו להציע לאחיד בחורה שהוציאה רישיון לא תהיה בעיה עם זה?

נהגת: לא תהיה בעיה עם זה, לא חושבת.

מראיין: את לא רואה בזה איזה שהוא פסול?

נהגת: לא, כמובן שאם מתווסף לזה עוד דברים לא טובים אז יש לבדוק אבל אם זה רק זה אני לא חושבת שיש עם זה בעיה.

מראיין: ובאופן כללי איך את רואה נשים שנוהגות?

נהגת: כל הכבוד להן

נהגת, 28, נ' 2+, ליטאית

במהלך הראיונות נשמעו מעט מאוד קולות ביקורתיים ברורים, על האיסור החברתי, יחד עם הדגשת חוסר ההתחשבות בנשים. מהבולטים ביניהם היו דבריה של הנהגת הבאה:

נהגת- אני לא יכולה להסביר את זה (את האיסור להוציא רישיון). זה לא ברור. להיפך אני חושבת שזה מאוד טוב לאישה אם זה בקניות, אם זה להוציא את הילדים, אם זה לפעמים אפילו שאין לי רכב, אז קורה שאני שוכרת רכב ועושה איזה טיול של יומיים/שלושה עם הילדים, אני יוצאת לקניות אם יש לי הזדמנויות פה ושם עם חברות. זה פשוט מקל, זה עושה.. לקחת את הילדה לחוג, להחזיר אותה, כל מיני דברים קטנים כאלה שאת לא... לא בא לך עכשיו להתגנדר ולהתלבש ולקחת אותם לחוג, אז נכנסת לרכב מסיעה אותם חוזרת הביתה ושום דבר לא קרה. זה דבר שמציל. הלוואי שזה היה נגיש כל כך.

נהגת, 38, ג' 3+, ליטאית

בצד הביקורת התרבותית פנים מגזרית, נשמעו גם קולות של ביקורת מגדרית, רחבה יותר, על גברים באופן כללי וההתנגדות שלהם לרישיון לנשים. ביקורת זו נקשרה באופן ברור להשקפת עולם שוביניסטית:

הולכת רגל – ... אם היית שואלת אותי אם אני בעד או נגד נשים בכביש, אז אני בעד. למרות שאני יכולה להגיד לך שהבנים שלי הם נגד, אבל הם נגד בגלל שהם שוביניסטים.
מראינת- את לא חושבת שזה קשור לטעמים דתיים?
הולכת רגל- לא, לא, לא...אנחנו משפחה יחסית פתוחה אז זה לא קשור. זה ממש ממניעים גבריים ביותר.
הולכת רגל, 51, נ+8, ליטאית

סיכום

נהיגת נשים איננה מקובלת במגזר החרדי. למרות זאת, ניתן לראות כי נשים חרדיות נוהגות. ההחלטה שלהן לנהוג אינה עצמאית, היא מקבלת בדרך כלל אישור מסמכות רוחנית תוך גיבוי משפחתי מההורים ו/או בן הזוג. נסיבות חיים כמו סוג התעסוקה, מציאות של מחלה או נכות במשפחה, מצב משפחתי או סטטוס אישי (בעלות תשובה/"חוצניקיות", נשים מבוגרות), יכול לתרום למתן לגיטימציה להוצאת הרישיון. רישיון נהיגה של נשים גובה לעיתים קרובות מחירים חברתיים כבדים המגיעים כדי סנקציות כלפיהן או כלפי ילדיהן, כמו למשל בקבלה למוסדות חינוכיים מסויימים.

נהיגת נשים חרדיות בניגוד לנורמה התרבותית-חברתית הרווחת בחברה הכללית מלווה במתן צידוקים תמידיים לנהיגה, להסתרתה, או להגבלת הנהיגה לאזורים ולאירועים מסויימים. למרות המחירים החברתיים שיש לנהיגת נשים והמתח הנלווה להם, הנשים החרדיות נוהגות בשלב בוגר בחיים בו מרביתן נשואות ואמהות. מסיבה זו המתווספת ככל הנראה להבדלי מגדר בסיסיים בנהיגה, נהיגת נשים חרדיות איננה נחשבת למסוכנת ו/או למסתכנת. עם זאת, אין ספק כי דרושה מידה של תעוזה על מנת להוציא רישיון נהיגה, בשל היותה סמל או ביטוי לעצמאות האשה ולהיותה חדשנית, מעודכנת ומתקדמת. ההרגשה ברוח זו עוברת מתוך דברי הנשים שנחקרו.
נושא הצניעות הוא אחד המרכזיים בציבור החרדי. בנושא הנהיגה קיימת הרחבה בקרב הציבור החרדי של שמירה על כללי צניעות, במיוחד לגבי נהיגת נשים. האשה הנוהגת נחשפת פיזית, כלומר מביטים עליה בכביש, וגם נחשפת אידיאולוגית, מניחים הנחות ושואלים באשר לסיבה בעטיה היא נוהגת.

בחלק מהקהילות, קיים חשש נכבד אצל נשים מפני סנקציות חברתיות שעשויות להיות מוטלות על נשים בעלות רישיון נהיגה. על כן, מרביתן מגבילות בעצמן את הנהיגה שלהן, כדי שלא יפגע המעמד החברתי של המשפחה בתוך הציבור אליו הן משתייכות. הסנקציות יכולות לבוא לידי ביטוי במניעת הצטרפות הן של האשה (הוראה) והן של ילדיה (ישיבה, סמינר) למוסדות חינוכיים יוקרתיים מבחינה תורנית ובשידוכים.

למוסד השידוך חשיבות רבה בחברה החרדית, הוא נעשה על ידי המשפחות, וקיימת השפעה מכרעת על סוג וטיב המשפחה כמלמדת על המועמד/ת עצמו/ה לשידוך, גם נהיגת ההורים משפיעה לעיתים על עצם השידוך. לנהיגת נשים יש השפעה מכרעת בעיקר על שידוך הבנות, בשל היותה עדין טאבו מרכזי בחברה החרדית. הנהיגה היא לעיתים מעין גורם מבחין המעיד על מידת ההתייחסות וההסכמה להוראת הזרם המרכזי אצל הפרט ומשפחתו כאחד ולפיכך מהווה שיקול בהחלטות על שידוך.

באופן כללי ניתן לסכם כי הרוח הרווחת בקרב הנשים שרואיינו היא שהוצאת רישיון ונהיגה בקרב נשים חרדיות, הם נושאים אשר מבחינה חברתית טעונים בהתמודדות מורכבת מאוד.

3 חוית נהיגה

פרק זה עוסק בחויה האישית והרגשית שיש למרואיינות מנהיגה. לפרק זה חשיבות בהבנת הערך שיש לנהיגה אצל הנהגות החרדיות שהוא הרבה מעבר לעניין הטכני. הערך הרגשי המוסף, נובע דוקא מהכיוון שקיימים בנהיגת נשים בציבור החרדי, מרכיבים של נועזות וחדשנות. הנהגות דברו על תחושה כללית של ריגוש העולה מנהיגה, וכן באופן ממוקד על החויה בנהיגה בין עירונית, נהיגה בעיר, ומהירות נסיעה.

ריגוש והנאה

הנהגות מדברות על חויה מרגשת כללית הכרוכה בנהיגה, המתוארת באופן חיובי :
אני אוהבת מאוד לנהוג... לנהוג – זה עונה על איזשהו צורך ביעילות, באינטנסיביות, באקשן, בעשייה כזאת אינטנסיבית. אני אוהבת לנהוג..

נהגת, 27, נ' ללא ילדים, ליטאית

..תחושה של כיף, אני אוהבת לנהוג.. אה... זה נשמע קצת מצחיק אבל אני הרבה פעמים אפילו עושה עיבוד של דברים של מחשבות תוך כדי נהיגה. אני אוהבת בשבילי זו חויה לנהוג.

נהגת, 43, נ+2, ליטאית

מראיין - אז כשאת חושבת על נהיגה, תאמרי לי איזה תחושות ומחשבות עולות לך?
נהגת - כיף, משהו להתרענן, לנסוע לשכוח מהעולם... פחות או יותר.

נהגת, 28, נ'+2, ליטאית

הנהגות סיפרו על חוויות של נסיעה מעל המהירות המותרת ולמרות שהדיווח לווה

בהסתייגות המעידה על הכרת החוק, ניתן לראות כי הוא גם כרוך בהנאה :

אני יודעת שבאופן עקרוני אני מאוד אוהבת לנסוע סביב השמונים, תשעים, אני לא אוהבת לטוס.
אני מרגישה שליטה יותר טובה ברכב כשאני .. שהמהירות היא נורמלית, לא איטית מדי, אבל גם לא משוגעת מדי, משהו שפוי כזה – רק אם הכביש מאוד פתוח ואני מאוד ממהרת אני יכולה לנסוע מאה, מאה ועשר .. אבל בדרי"כ אני סביב השמונים תשעים.

נהגת, 43, נ'+2, ליטאית

נהגת- אני נוסעת בלילה ופתאום אני רואה שאני נוסעת על 130.. תלוי, בעיר (הנהיגה) היא בהתאם להוראות. בחוץ (מחוץ לעיר) אני לא מרגישה, אבל אני עוברת את הגבולות.

מראינת – מה המהירות הכי גבוהה שנסעת בה?

נהגת – 130-135. כשאני שמה לב אני מורידה, אני לא נשארת במהירות הזאת. אבל בלי להרגיש אני שוב עולה..

נהגת, 63, נ'+4, ליטאית

הבדלים בחוית נהיגה בתוך הישוב ומחוצה לו

המרואיינות החרדיות מדברות על ההבדלים בחוית הנהיגה בתוך עיר ומחוצה לה. החויה

העיקרית של נהיגה בדרך בינעירונית מתוארת כפסק זמן והתאווורות. הן מדגישות את ההנאה

האישית והרגשית של זרימת הנסיעה ללא תמרורים תכופים :

זה יותר כיף מחוץ לעיר שיש מרחבים פתוחים, בלי הרבה רמזורים, שאפשר פשוט לנסוע בלי לעצור. פחות להתעסק עם לעצור ולחכות לכל הרמזורים, ולהתעסק עם כל הנהגים שנכנסים ויוצאים, בודאי, זה יותר הנאה מחוץ לעיר.

נהגת, 43, נ+7, ליטאית, בעלת תשובה, חוצניקית

נהגת – שקט כזה בעולם וחופש.. אני סוגרת את הדלת, אני נמצאת במרחב עם עצמי.. במיוחד
בנסיעות בינעירוניות... – זה נותן פסק זמן של שקט.. להסתגר בחלל משלי.

נהגת, 27, נ' ללא ילדים, ליטאית

שככה, כל הנוף גלוי. בד"כ זה הולך אה.. למ..שאת נוסעת במקום פתוח. כשזה מחוץ לעיר. את רואה
את הנוף, אני...אה... בד"כ יוצא לי..אה.. שכשנוסעים מחוץ לעיר זה גם הולך בד"כ גם עם מטרה ככה
נעימה. אז זה משולב ביחד, אבל גם עצם הנהיגה ש... זה ככה נעים, וכשיש לך מוסיקה או איזה
קלטת, זה זמנים של אה... כשהנהיגה זורמת, כן? לא כשאני עייפה ואני בלחץ, ולא כשיש פקקים
מעצבנים. אז אה... זו איזושהי הזדמנות גם קצת למחשבות, קצת לאיזושהו פסק זמן, מה שבטירוף
של החיים אף פעם אין לי.

נהגת, 42, נ'+4, ליטאית

לעומת זאת, בתארן נהיגה במקום יישוב, החוייה המרכזית שעוברת מדברי הנהגות, היא של
צורך מתמיד בהפניית קשב לנעשה ברחוב. הנהגות מדברות על לחץ מוגבר וקושי רגשי וטכני נוכח
אתגרים אנושיים בכביש העירוני:

בתוך העיר זה הרבה פחות רגוע.. זה עצבני יותר, יש הרבה יותר דברים לשים לב אליהם.. מחוץ לעיר
פשוט לוחצים על הגז ושומרים על קו ישר בערך (צוחקת). אני חושבת שבתוך העיר גם יותר קשה, גם
הרבה יותר פרטים..

נהגת, 27, נ' ללא ילדים, ליטאית

נסיעה בין עירונית היא הרבה הרבה יותר קלה. אין מה להשוות בכלל לנסיעה עירונית. נסיעה עירונית
זה ילדים שקופצים לכביש, זה לחץ לא נורמלי. נגיד אם אני עוצרת לפני מעבר חציה ואני בנתיב
השמאלי וילדים חוצים בימני או הפוך, הפחד, הלחץ שרק הרכב לא יעבור אותי ולא ידרוס ילדים.
שהילדים לא יקפצו לי לכביש. הנה זה קרה, אני נסעתי לירושלים, הגענו לירושלים, נסעתי בתוך רחוב
צר ובאמת ילד קפץ לי לכביש. אם לא הייתי נוסעת במהירות איטית, נסעתי במהירות איטית יותר
ממה שצריך, אם הייתי נוסעת כמו שצריך יכול להיות שהייתי דורסת אותו. כי זה היה בדיוק בסיבוב,
היה מכוניות משני הצדדים, היה לי מאוד מאוד קשה לראות אותו. הוא פשוט קפץ לכביש... למזלי
שנסעתי איטי אחרת, לא יודעת מה היה קורה. יש סיכוי גדול שהייתי דורסת אותו. אז ברור שזה יותר
מלחיץ...

נהגת, 27, נ'+3, ליטאית

סיכום

הנשים החרדיות מדברות על הערך הרגשי המתלווה לחווית הנהיגה שלהן מעבר לעניין
המעשי. הן מתארות חוויה כללית של ריגוש העולה מנהיגה וכן מספרות על תחושות של העצמה,
אינדיבידואליות, עצמאות וכוח, בהן הנשים מודות כמעט אך ורק בין לבין עצמן.

החוויה בנהיגה בין עירונית, מתוארת כמאוררת באופן מיוחד. זהו פסק זמן שיש בו הנאה

אישית ורגשית מנהיגה במרחב הבינעירוני הפתוח, תוך זרימה של הנסיעה ללא מיגבלה של
תמרורים תכופים – אמיתיים ותרבותיים-חברתיים כאחד. לעומתה חווית הנהיגה בעיר, מחייבת
את הנהגות, להיות מרוכזות וקשובות בעיקר לגורם האנושי בכביש. חוויה זו מתוארת, כמלחיצה
ובלתי מהנה בעליל.

4 קונפליקטים ואמביוולנטיות

הממצאים המובאים בפרק זה מצביעים במידה רבה מאוד על ליבת הקושי שיש לנשים חרדיות עם נהיגה ובטיחות בדרכים ועל ההתמודדות היומיומית, במימד הערכי והאישי גם יחד העומדת בפניהן. באופן ספציפי ניתן לחוש את ההתפתלות של חלקן ליישב את העובדה שהן בד בבד משתייכות ומסכימות לנורמות ולערכים הברורים אותן מכתיבה החברה שלהן ומצד שני פורצות דרך ופועלות בהתנגשות אתה. בשפתן של המרואיינות נמצאים ביטויים השגורים ברחוב החרדי כמו: חסד, מידות, שמירת החיים וכדומה, אלו ערכים חשובים ביותר ביהדות, יתרה מכך בחברה ביטויים אלה מהווים הלכה ומעשה גם יחד. באופן מיוחד חלה בציבור החרדי חובה הלכתית על שמירת החיים, זו מורה על התנהלות זהירה במצבים מסכני חיים. המרואיינות רואות בערכים ומידות חלק מתרבות של התנהלות אנושית כללית ההולמת גם התנהלות בכביש:

מראיינת – יש איזשהן ציפיות בחוג שאת משתייכת אליו איך לנהוג, איך מתנהגים בנהיגה? כללים מיוחדים שהם לא אופייניים לנהג הרגיל?

נהגת – כל הנושא אצלנו, בציבור שלנו, של בין אדם לחברו. אז ככל שנתחשב בכביש וככל שנוותר בכביש, הרי יש לנו הזדמנות לעשות חסד ולעבוד על המידות שלנו. אז בקטע הזה ודאי שזאת זכות להיות על הכביש.

מראיינת – לעבוד על מידות? את יכולה להסביר לי מה הקשר בין לעבוד על מידות לבין נהיגה? נהגת – כן, לדוגמה, אם מישחו צופר לך בקולי קולות או צועק עליך באמצע הכביש, ואתה לא מחזיר לו, ואתה לא מתריס בו, אתה יודע להבליג ואומר "בסדר, תגיד מה שנראה לך, בסדר, השם יעזור לך, שיהיה לך יום טוב על אף כל הצרות שאתה מנסה לעולל לי", ולא מחזיר, ומרגיע את האש שבערה, בזה אתה עובדת על המידות שלך. הייתה לך מידה שהיית צריך להחזיר לו ולא החזרת לו... היית טעון כלפיו...

מראיינת – ערך של חיים את אומרת... מה המשמעות בעיניך של ערך של חיים? איך זה משפיע על הנהיגה שלך?

נהגת – עוד פעם, שוב, השמירה, הזהירות... עליי, על הילדים, אני יודעת שאני יוצאת ואני צריכה לחזור לילדים שלי, אני יודעת שאני לוקחת את הילדים ואני רוצה להחזיר אותם בריאים ושלמים הביתה, בעלי נוסע, אני יודעת שהוא צריך לקחת בחשבון שיש לך משפחה על הכתפיים, לא רק אתה. אנחנו צריכים לחזור הביתה בשלום. אז שוב, הנושא הזה גורם לנו לשמירה על החיים... קצת יותר התחשבות בכביש. קצת יותר האטה, סובלנות... אני חושבת שזה לא יזיק אף פעם... להתייחס להולכי הרגל, כמו שאמרנו כל הזמן. כל הנושא הזה של האכפתיות והאמפתיה... צריך לפתח את זה אצל כולנו. כמובן – נר לאחד נר למאה. לפעמים אחד שנותן את הדוגמה, הוא יכול לשמש לעוד כאלה. אז אני חושבת שבכביש לא רק להבהיל ו"יאו, מפחיד הנהיגה", הנושא של האמפתיה – לפתח אותו בציבור. אני לא רוצה שיפגעו בי כמו שלא הייתי רוצה שיפגעו בהוא. אני לא רוצה שיעשו לי כמו שלא יעשו להוא, אמפתיה – להתייחס, להיות רגיש, להיות סובלני. לא לצפור בקולי קולות, הרי מה זה יעזור? פקוק לפניו. למה אתה צופר? הוא אשם שהוא לא אז? או אחד שנעצר לו באמצע הנסיעה".

נהגת, 29 נ' 3, ליטאית

נהגת – אני גם מפרגנת לנהגים... אני אומרת שחסד זה בכל דבר... השכנה מבקשת ממני להלוות תפוח אדמה אז זה חסד. אם נהג לא יכול להתאפק ורוצה לחזור, אז אני נותנת לו לעבור לפניי – זה חסד... אם את נכנסת בלי תור זה גזל זמן כמו כל גזל...

מראינת – ואם את מרגישה שגוזלים ממך את המקום הזה?
 נהגת – אז אני לא נותנת. אני לא אוהבת שעובדים עלי. זה מרגיז אותי... כמו כל עוול שנעשה.
 מראינת – לפעמים קשה להבחין, לא? מתי זה מישהו שהתבלבל וטעה וצריך לתת לו חסד, ומתי זה מהמקום של הגזל...
 נהגת – אם הוא מתפרץ זה מרגיז אותי, אבל אם הוא מבקש או עוצר או משהו... אז אני בכיף נותנת.
 אבל אם הוא מתפרץ...
נהגת, 63, נ' 4+, ליטאית

על רקע השקפת עולם ערכית זו, בולטים באופן מיוחד קונפליקטים, אמביוולנטיות והתמודדות עם סוגיות חברתיות מורכבות ונושאים השנויים במחלוקת, העולים מדברי המרואיינת. נושאים אלה אשר מטבעם קשים לדיווח, עלו בין השורות בשיחות עם הנשים בצנעה ולעיתים באופן בלתי ישיר. אלו מעידים על קושי וחוסר אונים שקיים בחברה החרדית מול תופעות שאינן בשליטתה, ו/או המערורות אמביוולנטיות נוכח השקפת העולם ההלכתית חרדית, מאחר וניתן לכאורה לראות סתירה ביניהם.
 הוצאת רישיון ונהיגה בהקשר המשפחתי יוצר לעתים מצב בו באותה העת מתקיימים שיתוף פעולה של הבית והסתרה חברתית גם יחד. בשל העובדה שהוצאת הרישיון נתפסת בחברה החרדית כלא לגיטימית, ההורים, לעתים קרובות, אינם שותפים לתהליך ולכן גם אינם יכולים להוות מקור לתמיכה, לליווי וללימוד.

מראינת – את אומרת זה משהו שאת לא נוקטת עמדה לגביו.
 הולכת רגל – לא נכנסת לזה ולא נוקטת עמדה, ממש לא. הם מספיק בוגרים בשביל ללמוד מטעויות.
 מראינת – את מדברת על הצעירים?
 הולכת רגל – כן, יש לי בן שלומד בישיבה שאני יודעת ששם אין אפשרות ללמוד נהיגה, איך הוא הסתדר? אני לא יודעת...
 מראינת – הוא הוציא רישיון?
 הולכת רגל – כן.
 מראינת – בן כמה הוא היום?
 הולכת רגל – הוא בן 21, מן הסתם הוא... אני לא חושבת שהוא עשה משהו מאחורי הגב, אבל הוא מן הסתם הסתכן...
 מראינת – הוא שיתף אתכם לפני כן או רק אחרי?
 הולכת רגל – הוא שיתף אותנו במהלך...
 מראינת – ומבחינתך זה לא משהו שהיית מעדיפה שהוא לא ישתף או...
 הולכת רגל – לא, לא. אני חושבת שזה כמו ללמוד שחיה, אפשר גם ללמוד נהיגה ואם לעשות את זה אז בדרך הטובה ולא בדרך אחרת. מבחינתי אני לא נקטתי עמדה בקטע שבינו לבין הישיבה, אני מניחה שלא הייתי יכולה לעזור אבל אם הוא היה בא ואומר לי שהוא הולך ללמוד נהיגה הייתי מברכת אותו בלי קשר, זה כמו ללמוד כל דבר זה לא משנה לי מה. זה עוד מיומנות ומי יודע אם בעזרת השם באיזה שהוא שלב הוא ייצא לעבוד ויהיה לו רכב מהעבודה...
הולכת רגל, 50, נ' 8+, חסידיית

הקונפליקט הקשור לנהיגה בחברה החרדית, מתעצם בכל הנוגע לנהיגת נשים, בשל תפיסות חברתיות הרואות בכך חריגה חברתית. נהיגת נשים מעלה שאלות על תפקידים מגדריים, צניעות, גבולות ההשפעה החברתית ומימוש רצון עצמי מול מחירים חברתיים. קונפליקטים מעין אלו באים

לידי ביטוי בחוויה רגשית מבולבלת וברגשות אשם, במאבק פנימי - ברמה האישית והמשפחתית - הקשור למגדר ושימוש במכונות.

מראינת - איך בעלך רואה את זה שאת נוהגת?

נהגת - אה, כשאנחנו התחתנו כבר נוהגתי. זה היה ברור מאליו, זה היה מאד מאד נוח... שאני נוהגת

מראינת - מה המשמעות כשהרב... אומר לא ראוי, או המשפט - לא ראוי- מה, מה המשמעות שלו?

נהגת - כאילו היה עדיף שהאישה לא תנהג, כי זה לא צנוע שהאישה נוהגת. עכשיו זה אמירה שאני יודעת, ששנים אה.. חרדיות בדרך כלל אה... מלכתחילה לא אמורות לנהוג. אבל אה... מאחר ואני (צוחקת), אני כבר באתי ככה, אז אה... אז אני מאד התרגלתי, אז אה...

מראינת - ... אבל אם לא היה לך רישיון, היום ככה במחשבה לאחור - את היית מוציאה?

נהגת - אם היום לא היה לי רישיון? ודאי שלא הייתי מוציאה... - מהסיבה ש... אישה חרדית זה באמת לא... לא ראוי, לא מקובל. אני רואה, אני רואה שלפעמים אני עומדת בפקקים, אנשים מסתכלים, זאת אומרת אני מודעת לזה. אני מודעת למחיר של זה, אבל...

נהגת, 42, נ' 4, ליטאית

"באיזור שאני גרה... אה... יש אבל לא הרבה. אני גרה ברחוב... קרוב לצומת הרחובות... יש שם עוד כמה שנוהגות אבל לא הרבה. כשמדברים על זה עכשיו, פתאום אני נזכרת. אחרי פסח היו את הסערות אבק האלה, מהבטן ככה רציתי לקום לקחת את הצינור וקצת לשטוף את האוטו, ליד הבית... ורק מבחוץ, הרי האוטו נוקה מאוד ביסודיות ערב פסח, גם מבחוץ גם מבפנים... אמרתי אני אשטוף את האבק שמעל, אחר-כך תפסתי את עצמי ואמרתי רגע רגע, בשכונה שאני גרה עכשיו זה לא כל-כך מתאים שיראו אישה לוקחת צינור ומתיזה מים על האוטו... ובעלי אמר הבן שלך יעשה את זה במקומך".

נהגת, 43, נ' 2, ליטאית

נהגת - אה, פה בירושלים יש הרבה יותר נשים שנוהגות. אני לא יודעת, לפחות בשכונה שלי יש המון. אז זה לא כל-כך בולט. אה... - נראה לי. אני לא יודעת. אולי גם יותר בעלות תשובה, חוצניקיות. יש פה המון חוצניקיות בשכונה שלנו. המון - צרפתים, אמריקאים. מלא... אז אה... יש פה הרבה נשים. מהבחינה הזאת זה... זאת אומרת אני בכלל לא מרגישה, אבל כשאני מגיעה למשל לעיר... - איפה שאני עובדת, שם אני חונה - שם באמת זה... זה מראה יוצא דופן למדי לראות אישה נוהגת (צוחקת). אה, ובבני-ברק אה... לא, בבני-ברק לא הרגשתי אה... לא יודעת, בבני-ברק את לא נוסעת, לא נסעתי כל-כך הרבה, ובבני-ברק יש כל מיני, זאת אומרת לא... גם מי שעל הכביש, בגלל רמת-גן וזה, אז זה לא... לא כל-כך בולט. לראות אישה חרדית עם אה... מטפחת אה... שנראית מצד אחד כמו מישהי שהיא ירושלמית כזאת, ולנהוג באוטו "גאולה", שמה זה קצת יותר בולט, מהבחינה הזאת. אה... אבל בסדר. אבל אני נוהגת, זה המחיר.

מראינת - כשאת אומרת מחיר, מה את?

נהגת - זה כאילו, זה לא... זה את רואה את המבטים לפעמים כאילו של אה... נשים ככה שעומדות עם ה...על הבוקר, אז הן עומדות עם הילדים שלהן לחכות להסעה. אני לא בטוחה אם זו פרשנות שלי, אה... אני כן רואה שהן מסתכלות. אני לא יודעת אם הן מסתכלות על כל אחד. אחד אולי לא, אבל זה מזכיר לי אולי, אולי אם הייתי נראית כמו חילונית, אז לא היו מסתכלים פעם שנייה. אבל גם בגלל איך שאני נראית, ככה לי נדמה. לא יודעת. לא יודעת אם זה באמת או לא, אבל אני כן רואה שהן מסתכלות ככה... אז מה אם זה יוצא דופן ש... לפחות שם, כן, אני אומרת שם, כי זה לא בכל מקום ככה. פה, יש הרבה נשים שנוסעות והן, כל את, פה יש בכלל מגוון מאד גדול. זה לא שם, כל הירושלמיות ונטורי-קרתא וזה, ופתאום לראות... מישהי שנראית כמותם במראה החיצוני אבל אה...

נוהג, זה הרבה יותר בולט. ומושך תשומת לב, ויוצא דופן... זה לא מונע ממני, כי אני עושה מה שאני צריכה, אבל אה... אני מודעת לזה, למבטים.

נהגת, 42, נ' 4, ליטאית

נהגת – היתה אישה, אשתו של רופא, שהיתה נוהגת קבוע ל... (שם מקום), למקום העבודה שלה והיתה עושה מיליון חסדים. היא עברה משהו שאף אחד לא יודע מה והיא הלכה אל הרב והוא אמר לה להפסיק לנהוג. והיא באה אליו עם מכתבים, מאנשים שממש היא מצילה אותם והוא עדיין אמר לה לא לנהוג. – היא הפסיקה... את יכולה למנוע הרבה ביטולי תורה ע"י הנהיגה. את לא צריכה שבעלך יקח אותך לכל מקום.

...

מראיינת – אם רבנים היו שואלים אותך אם לתת היתר לנשים לנהוג או לא, איפה יהיה המחסום? נהגת – שאלה קשה. בקטע ההשקפתי, הייתי אומרת להן לא לנהוג, לנשים. אבל בקטע התכליס, של היום יום, אני אומרת שוב, אשה צריכה להיות עצמאית בשביל לאפשר לבעלה ללמוד. שהיא תעשה את הקניות... היא בכלל צריכה להיות יותר עצמאית. לדעתי אישה צריכה... מראיינת – זה משהו שצריך בכלל לאפיין את האישה החרדית. נהגת – כן, בדיוק. אם יש לך בעל שיושב כל היום ולומד תורה, אז אני חושבת שהרכב יכול לאפשר לו את זה.

נהגת, 39, נ' 5, ליטאית-ספרדית

קונפליקט ערכים בולט קיים בין היכולת לנהוג כחלק מעצמאות כללית לבין הסתרתו והרגשת אי הנוחות בסביבה החברתית בה נמצאים. כך למשל, עולים קונפליקטים בין תפיסת ההורים לגבי נהיגה של בתם לבין החשש שלהם מפני המחיר אשר יתבטא בהצעות השידוכין. מבחינת ההורים שלי, בכיף. הם תמיד ידעו שאני אעשה, הם חיכו שאני אתחתן בשביל לא לקלקל את השם... הם מבחינתם היו נותנים לי גם לפני ה... מבחינת שידוכים, שזה הורס... לדעתם, בחורה שיודעת לנהוג, זה הורס את השידוך. למה? אין לי מושג. אבל זו הדעה שלהם... אבל מבחינתם כן, אחותי עשתה עכשיו, אני...

נהגת, 27, נ' 3, ליטאית

נהגת – בסמינר (שם הסמינר)... וזה היה ממש לא... ממש מחוץ לתחום.. אסרו את זה, והייתי צריכה להסתיר שאני עושה את זה.. לפחות ככה ההורים שלי אמרו לי (צוחקת) להסתיר את זה, ולא ממש הייתי בקטע של להסתיר את מה שאני עושה.. זה לא היה טבעי כמו שאולי זה במקומות אחרים.. מראיינת – ואם אני שומעת נכון – ההורים כן ידעו ונתנו גיבוי לזה. נהגת – כן, ההורים שלי מימנו לי את זה... הם רצו את זה יותר ממני אפילו.. שאני אעשה את זה... הם דחפו אותי לעשות את זה, דחפו אותי לעשות רישיון... אני לבד עם הרצון שלי לא יודעת אם הייתי עושה את זה. אבל ההורים שלי דחפו אותי... מראיינת – מדוע היה להם חשוב שתלמדי נהיגה? נהגת – זה חלק מלעמוד על הרגליים... חלק מעצמאות... כמו ללכת כזה...

נהגת, 27, נ' ללא ילדים, ליטאית

הקונפליקט במלוא עוצמתו מופיע בהמשך אותו ראיון: מראיינת – אתם גרתם בבני ברק? נהגת – לא... אבל היו זמנים שאימא שלי לא רצתה שאני אנהג בבני ברק. כאילו כי זה בולט, שאישה נוהגת... מראיינת – ואז פתאום יראו אותך בבני ברק...

נהגת – יזהו אותי, יזכרו אותי... אני יודעת.
מראינת – ומה היה החשש? לאן זה יכול להשפיע?
נהגת – סתם, היא פחדה שזה ישפיע על שידוכים, אני יודעת... כאלה דברים.
נהגת, 27, נ' ללא ילדים, ליטאית

קונפליקטים ערכיים הקשורים בשמירת החיים ובנושאים שבין אדם לחברו, מביעה הנהגת
הבאה:

מראינת: ...מה עם חגורות וכסאות...
נהגת: לא חגורות ולא כסאות. תינוקות כן, עד גיל שלוש, ארבע הייתי מקפידה.
מראינת: מה את מקפידה על תינוקות?
נהגת: תינוקות ברור, יושבים בסלקל מקדימה, על ידי. עם הגב לחלון... ברגע שהם נהיו עצמאיים הם
התחילו לצאת מהחגורות, כנראה זה עניין של חינוך. אצל אחותי למשל אין דבר כזה, כנראה שזה לא
היה לי מספיק חשוב. למרות ש... מה זה לא מספיק חשוב? מבחינה ערכים לא היתה לי בעיה עם זה,
אבל לנהוג ככה זה אסור. אני מקווה שלא ידונו אותי על זה אחרי 120...
נהגת, 39, נ' 5, ליטאית- ספרדית

ובהמשך אומרת אותה הנהגת:
מראינת – בכל זאת אם את עוברת ורואה אישה עם ילדים...
נהגת – נכון, אני לוקחת [טרמפ].
מראינת – אם את רואה אישה עם תינוק על הידיים ואין לך כבר נגיד כסא באוטו, אז את לוקחת?
נהגת – ברור, זה לא שאלה. זה לא פשוט עם סלים, זה חופשי אני לוקחת. מה לתת לה לחכות עם
תינוק על הידיים?
נהגת, 39, נ' 5, ליטאית- ספרדית

דוגמא לאמביוולנטיות וקונפליקט הבאים לידי ביטוי במלוא העוצמה יש בניסוח שלפנינו.
כאן, גם כאשר קיים מלוא הצידוק לנהיגת אשה, הוא מתברר כלכאורה בלבד, המרואינת הבאה
מבטאת בדבריה את הסתייגותה:

נהגת – אני חושבת שמי שיכולה להוציא רישיון והיא שלמה עם זה.. שתוציא רישיון. יש לי נכדה נכה.
בדיוק אמרתי לכלתי 'אני חושבת שלא תהיה ברירה ותצטרכי ללמוד נהיגה'. והיא אומרת לי 'זה לא
מתאים לי, לא מתאים לטיפוס שלי. זה טיפוס מיוחד שנוהג, אני לא הטיפוס'. אז אמרתי לה 'קודם
כל תלמדי, ואח"כ תחליטי אם את נוהגת או לא'. אבל אח"כ חשבתי שהיא באמת לא טיפוס שנוהג.
היא צנועה ו...אחרת.
נהגת, 63, נ' 4, ליטאית

המרואינת הבאה מספרת בפירוש ומתוך ידיעה ברורה המוכרת לה, על נוער חרדי בבני ברק
שנוהג ללא רישיון. היא מאוד התקשתה לאמר את הדברים באופן קולח וניכר בה כי היא מזועזעת
מעצם הדיבור על כך וחשיפת התופעה:

הולכת רגל – הן מבלות עם... הבנים נוהגים, כולם צעירים, הם קטינים כולם... זאת קטסטרופה...
אם אפשר לעשות רישיון קטין? אני לא יודעת. איך הם יודעים לנהוג? בנים בנות... בדרך כלל הנוער
הזה כבר לא שומר שבת... אבל הוא נראה כנוער דתי, נוער חרדי.. בתים חרדים. חלק מהבנות...
מראינת – נוער חרדי?
הולכת רגל – בודאי. כולם דתיים מבתים חרדים. חלק מהבנות לומדות בסמינר אפילו שהן עדיין
תלמידות... ממש בלי להתבלבל, בלי לפחד, בלי לתת דין וחשבון, ממש...

בני נוער, כנראה שהחוק לא מספיק חזק כדי לתפוס אותם... אכיפה של החוק... את יודעת הרבה פעמים בשבת, איך שיוצאת שבת כאן, הם הראשונים שנוסעים עם רכבים וחראקות בכבישים והשתוללויות, וכולם קטנים, צעירים, ושומעים את החראקות... זה הכי מפחיד ללכת ברחוב... כולם בורחים למדרכות כמו... ולרוב הם קטינים, לוקחים רכבים, מאבדים את השליטה או שזה רכבים מושכרים, אני לא יודעת... הם לוקחים (רכבים) עם שמות של אחרים... אני שומעת מהבנות סיפורים.

הולכת רגל, 50, נ+5, חסידית

סיכום

את הרחוב החרדי מאפיינות סוגיות ייחודיות כמו היחס ההלכתי לשמירת החיים, ערכים, מידות וכדומה, מתוך הראיונות, עולים קונפליקטים והתנהגויות אמביוולנטיות, הקשורים בנהיגה ובטיחות בדרכים. אלו מעידים על הקושי שהנושאים מעוררים ברחוב החרדי, מאחר וניתן לכאורה לראות סתירה ביניהם ובין השקפת העולם החרדית.

חלק מהמראיינות רואות בערכים ומידות ביטוי תרבותי של התנהגות אנושית אוניברסאלית ובכללה גם התנהגות נאותה בדרכים. הן חושפות תופעה של זלזול בשמירה על חוקי תנועה, במיוחד אצל הצעירים, שחלקה מקורה באמונה שיש השגחה עליונה. בדברי חלק מהמראיינות עלתה ביקורת מפורשת על תופעה זו המסכנת הולכי רגל ונהגים כאחד.

הקונפליקט הקשור בעצם הנהיגה בחברה החרדית, מוגבר נוכח נהיגת נשים, בשל תפיסות חברתיות אשר רואות בכך חריגה חברתית. תפיסות כאלה מחייבות את הנהגת להתנהגות המנעותית, הסתרה, ותחושה כללית של אשמה ועבירה על קוד חברתי שאינו מתיישב עם התנהגות ערכית ראויה. הקונפליקטים בולטים בתוך משפחות אשר בו זמנית נותנות תמיכה אך גם מסתירות את עובדת הנהיגה של הבת או האשה. אלו מקשים על ליווי ראוי ומסודר של תהליך הלמידה וההכשרה בנהיגה, בשל המחיר החברתי הכבד שעלולים כל בני המשפחה לשלם בתנאי קבלה מחמירים של מוסדות חינוך יוקרתיים ובשידוכים.

5 אמהות, נהיגה ובטיחות בדרכים

הפרק עוסק בנושאים הקשורים בתפקיד ההורי ובמעבר להורות כמשפיעים על החלטות נהיגה באופן כללי ועל בטיחות בדרכים בפרט. המראיינות, נהגות והולכות רגל, שרובן ככולן אמהות, מדברות על דילמות שעניינן הורות ונהיגה בהיבטים שונים. הן מספרות על התייחסות ההורים שלהן, על התייחסותן לילדיהן בגילאים שונים וגם מדברות על מצבים עתידיים כאשר הילדים שלהן ירצו ללמוד נהיגה. היות שבהחלטה ללימודי נהיגה בחברה החרדית בקרב צעירים יש מרכיב חברתי ותרבותי מאוד משמעותי, עולה מדברי המראיינות התמודדות עם שאלות מורכבות הכרוכות בה.

התייחסות הורים להוצאת רשיון ולנהיגה

המראיינות דיברו על כך כי בהקשר החברתי, התקיימה מידה של תמיכת הורים בהוצאת הרשיון שלהן, אך גם זו היתה תחת הסתייגות. בקולן של המראיינות הבאות נשמעה בין הדברים הביקורת על המגבלה החברתית עליה הן מיצרות, על אף שחוו תמיכת הורים:

"כן. מבחינת ההורים שלי, בכיף. הם תמיד ידעו שאני אעשה, הם חיכו שאני אתחנן בשביל לא לקלקל את השם... הם מבחינתם היו נותנים לי גם לפני ה... מבחינת שידוכים, שזה הורס... לדעתם,

בחורה שיודעת לנהוג, זה הורס את השידוך. למה? אין לי מושג. אבל זו הדעה שלהם... אבל מבחינתם כן, אחותי עשתה עכשיו..."

נהגת, 27, נשואה+3, ליטאית

מראיין – הוצאת הרישיון זה היה דבר רגיל ומקובל בחוג שאת משתייכת אליו?

נהגת – לא, לא. זה היה בסודי סודות...

מראיין – ההורים ידעו?

נהגת – כן, הם גם עזרו לי לשלם.

נהגת, 28, נ+2, ליטאית

מראינת – ההורים בזמן שהוצאת רישיון היו איזשהו צד בעניין? הם תמכו בך, הם ליוו אותך? תמכו

בזה, לא תמכו בזה?

נהגת – למעשה זה התחלק. אמא שלי יש לה רישיון, אז היא כן תמכה בזה. אבל אבא שלי טיפוס חששן אז הוא הוא פחות תמך בזה, אבל אתה מבין, כשמגיעים הביתה עם הרכב והם רואים ברוך השם שהייתה לנו נסיעה קלה, והגענו במהירות, ואנחנו יכולים להגיע הרבה יותר מהר משאר האחים שאין להם רכב, אז הם שמחים בזה. העיקר זאת התוצאה.

נהגת, 29, נ' +3, ליטאית

נהגת – הם דחפו אותי לעשות את זה, דחפו אותי לעשות רישיון.. אני לבד עם הרצון שלי לא יודעת

אם הייתי עושה את זה. אבל ההורים שלי דחפו אותי.. זה חלק מלעמוד על הרגליים.. חלק

מעצמות.. כמו ללכת כזה..

מראינת – למרות שהם ידעו שזה לא מקובל בחברה שאת.. זה היה בחברה שגם הם?

נהגת – כן. להם זה יותר הפריע מלי. אני לא כ"כ דפקתי חשבון.. היו שנים ארוכות שאמא שלי נגיד לא

הסכימה שאני אנהג לבני ברק.. כאילו שלא יראו אותי..

נהגת, 27, נ' ללא ילדים, ליטאית

המוראיינת הבאה, מתארת את התהליך שעברו הוריה בהתנגדותם להוצאת הרישיון

משיקולים של נורמות תרבותיות :

נהגת – הם התנגדו להרבה דברים... לכל אורך הדרך ששיניתי בחיים, הם מאוד התנגדו. אבל ברגע שהבנתי שאני עושה את הדבר הנכון, וטוב לי ככה ולא אחרת, אז גם הם הבינו, אחרי שאני הייתי שלמה. אני מאוד חזקה ומאוד מאמינה שהדרך שאני בחרתי היא הכי טובה. בעזרת השם שאני אצליח בה...

מראינת – ובאיזה שהוא שלב ההורים כן ידעו? המשפחה שלך ידעה שהוצאת רישיון?

נהגת – כן הם ידעו, ידעו אבל... – קודם הם לא התייחסו ואחר-כך אמרו שאני לא אעבור באזור עם רכב, כל מיני... הסתכלו על זה מאוד מאוד מוזר... היום נראה לי שהם פשוט השלימו עם כל המצב... גם עם זה.

נהגת, 38, ג'+3, ליטאית

התנגדות לעומת עידוד הילדים לנהוג

כאשר נשאלו הנשים על אפשרות נהיגה של בניהן ובנותיהן, נשמעה גישה יותר חופשית לגבי סוגיית הנהיגה בהקשר של הדור הבא. באופן כללי הנימה הרווחת היא של עידוד לימודי נהיגה למרות המגבלה החברתית. עם זאת, גם כאשר העמדה נשמעה ליברלית יותר, עדיין ניתן ללמוד על הקושי החברתי הרווח בהתבוננות בהתנסחויות הזהירות והמתנצלות קמעא שלהן :

אצלנו זה מקובל שאחרי נישואים, אז הם כבר ברשות עצמם אז הם יחליטו. אם אני אראה שיש להם אפשרות מבחינת הישיבה והם מספיק אחראים, אז אני אתן להם לעשות בגיל 18 או 19...
הולכת רגל, 28, נ' 3+, חסידיית

מראינת – עדיין אין לך ילדים, אבל כשיהיו, את תעודדי אותם להוציא רישיון? לפני הנישואים? נהגת – כן, לפני. לא רואה את זה כל-כך כגורם. כן, נראה לי שכדאי – למה לא? לא יודעת, קשה לי לדעת באיזו מערכת הם יהיו ומה יהיו ההשלכות של זה ומה ההשפעות של זה, אני לא יכולה לדעת, אבל כפי שזה נראה לי מנקודת המבט שלי כרגע, כן.
נהגת, בת 27, נ' ללא ילדים, ליטאית

בצד דברים אלה נשמע גם קולן של אמהות התומכות באופן כללי בהוצאת רישיון נהיגה אבל דוחות אותה מסיבות של בשלות התפתחותית או בשל הנטל הכלכלי על המשפחה:
מראינת – נראה לך שאת תעודדי את הילדים שלך להוציא רישיון? נהגת – כן בודאי. זה דבר טוב. זה דבר טוב שיש את זה ביד. בנים, לפני שיתחתנו. ברור כרגע שאפשר. אולי לא, גיל 17 נראה לי מוקדם מדי להוציא רישיון... אבל גיל 20, בחור בן 20 הוא כבר... אני מאמינה שלא ישאלו אותי ובגיל 17 הם כבר יוציאו.
נהגת, 27, נ' 3+, ליטאית

מראינת – את אמרת קודם שהיית רוצה שהילדים שלך כן יוציאו רישיון, היית רוצה שיעשו זאת אחרי הנישואים, לפני הנישואים? נהגת – מיד כשאפשר. רישיון זה נורא יקר ועדיף לעשות לפני.
נהגת, 35, נ' 5+, חסידיית

מראינת – ואצל הילדים? באיזה שלב זה עלה? הולכת רגל- בגיל 18, 19, זה היה הגיל שהם התחילו ללמוד נהיגה. לא ביוזמתנו, לא שללנו וגם לא דחפנו, הם מימנו את זה לבד עם קצת עזרה שלנו לא מעבר לזה.
הולכת רגל, 50, נ' 8+, חסידיית

כאשר מדובר בהוצאת רישיון נהיגה בקרב הדור הנשי הבא – בת או כלה, ישנה אמירה ברורה המעידה על מורכבות מתן היתר נהיגה גורף לצעירות בכלל ולבנותיהן בפרט. רובן הביעו חשש מסנקציות חברתיות, גם אם קיימת אצלן פתיחות לגבי נהיגת נשים. ניכר, כי הן חוששות מהתווית החברתית והשלכותיה ולעיתים קרובות גם אלו שהן בעצמן נהגות מגלות בדבריהן את הבעייתיות בנושא נהיגת נשים.

מראינת – ... וככה את רואה אותה מוציאה רישיון באיזה שהוא שלב בחיים? נהגת- אני לא יודעת אם היא תוציא רישיון. אבל אם היא תרצה אני בטוחה ש... אני חושבת שבת לא כמו הבנים היא צריכה את הנגישות הזאתי וכשהבעל יושב ולומד, או כשהבעל לא נמצא כל היום והיא רוצה קצת לצאת עם הילדים, והיא צריכה לעשות את הקניות והכל, זה לא קל. אני חושבת שזה יקל מאוד. שיהיה לה הלוואי. שתהיה לה את האפשרויות...
מראינת- אחרי הנישואין?

נהגת- כן. בתור בחורה אני לא מאמינה שהיא תצטרך את זה. אם היא תרצה שתלמד, אבל... מראינת- את לא רואה מניעה חברתית שהיא תוציא בתור בחורה? נהגת- אני לא יודעת, אני אומרת את הדעה וההרגשה שלי... אני לא יודעת מה היא תבחר. אם היא תבחר שלא זה זכותה. ואם היא תרצה שכן- אז למה לא. אבל היא בטח תהיה בחברה שבה... אני לא חושבת שהכל אנחנו צריכים להתחשב בחברה... אין מוסכמות חברה אצלי. אני לא מסכימה עם הדבר הזה בכלל. אבל יכול להיות שזה יפריע לה, אם יהיה לה גבר שיפריע לו כל הנושא הזה..

נהגת, 38, ג' 3, ליטאית

מראיינת – ...הבנות, בגיל מסוים, זה משהו שתחשבי שזה בסדר שיוציאו, או שמבחינתך היית מעדיפה שהן בכלל לא (יוציאו רישיון)?
נהגת – לא, לא בסדר, זו בעיה. בטח לא בגיל העשרה. נגיד היום יש תופעה של נשים נשואות צעירות שמוציאות רישיון, אפשר לראות את זה יותר. אבל שוב, הן לא תהיינה.. תלוי באיזה חוג הן נמצאות או האם המקום הוא יותר מודרני...

נהגת, 39, נ' 5, ליטאית

הולכת רגל- זה כ"כ חזק אצלינו העניין שבחורות.. בכלל אין מחשבה.. אז ממש לא נתתי את הדעת.. זו שאלה מאוד מעניינת. כי יש דברים שאת יודעת שאין זה לא עובד. אז זה ממש לא שם. אבל הרבה פעמים אני חושבת שזה פספוס. זאת אומרת שזה חבל, נגיד לבנות שלי אם היה להן רכב אז היה להן יותר קל בהכל.

הולכת רגל, 47, נ' 5, ליטאית

...הבת שלי, אם היא תתחתן אם ירצה השם, והיא תלך ללמוד נהיגה זה גם לא יהיה סוד. שוב השאלה.. היא עובדת בבני ברק באחד מבתי הספר, בכיתה מיוחדת, שם בודאי היא לא תספר את זה, שוב, הכל עניין של יחסים. אבל בוא נגיד שהיא תגור בעיר מעורבת, באוכלוסיה כזו שלא תהיה כ"כ פנאטית נקרא לזה.. אז היא תוכל לדבר על זה.

הולכת רגל, 47, נ' 5, ליטאית

קולות רדיקאליים בכיוון החמרת איסור נהיגה לדור הבא נשמעים אף הם. היו מרואיינות אשר בחרו להדגיש יותר צדדים של זהירות ובטיחות בהקשר של האיסור ופחות הודגש ההקשר הקהילתי מסורתי. דוגמא למורכבותו של הקונפליקט מסתמנת מהדברים הבאים של נשים שהן נהגות בעצמן:

מראיינת - את תעודדי את הבנות שלך?

נהגת- לא, גם לא את הבנים. אני אשמח מאוד אם הם יגיעו לגיל 30 בלי רישיון... - כדי שאני לא אצטרך לדאוג מה הולך שם... - אני חושבת שככל שמחכים יותר זמן עד שמתחילים ללמוד נהיגה, אז יותר יש את המימד של הזהירות והבגרות.

...

מראיינת - ואם הם ירצו ללמוד בגיל 18?

נהגת- נגיע לזה ואני אחשוב. לא נראה לי שאני אעודד את זה במיוחד.

מראיינת - זה מסיבות רק של זהירות או גם מסיבות חברתיות?

נהגת- סיבות של זהירות ובטיחות.

נהגת, 43, נ' 7, ליטאית, בעלת תשובה, חוצניקית

אני אתן להם את הבחירה בקטע הזה. כן. כן. זה יהיה תלוי בהם. הם יצטרכו לבחור את דרכם... אני חושבת שבקטע הזה אולי כדאי לחכות למצב שהם (הילדים) יהיו נשואים ואז אה.. להוציא את הרשיון שזה יהיה כבר חלק יותר נצרך מהחיים ולא איזה.. משהו של הינה אני כבר גדול, משהו קצת יותר ענייני באמת. אולי ההגבלה הזאתי נראית לי קצת יותר סבירה

נהגת, 43, נ' 2, ליטאית

ההורה כדמות חיקוי וכנותן דוגמה אישית

התגובות הבאות תומכות בהבנה הרווחת שיש להורים תפקיד קריטי בחינוך, הבא לידי ביטוי גם בתחום בטיחות בדרכים, בעיקר לילדים הרכים. המרואיינות מדגישות את חשיבות המעקב המתמשך אחר התנהגויות הילדים בכביש.

מראיין – וכשהילדים שלך היו קטנים?

הולכת רגל – הייתי צעירה... תראי, את כל הכללים לימדתי אותם, כמה זה חדר? אני מניחה שכן. אני יכולה להגיד לך לגבי הצעיר כי גם הייתי אז בבית ויכולתי לעקוב אחריו וראיתי איך שהוא עובר כביש. הצעירים יותר, הם יכלו לעמוד הרבה זמן בשביל לבקש שמישהו יעביר אותם, אז מן הסתם משהו עבר, הצלחתי להחדיר להם את הנושא הזה שצריך לבקש להעביר את הכביש... אני מניחה שהחדרתי את זה לכולם, לא יכולתי לנהוג אחרת קודם, מתוך הכרות שלי עם עצמי, אני מניחה שהחדרתי את זה. אני מניחה שהם גם מעבירים את זה לילדים שלהם.

הולכת רגל, 50, נ' 8+, חסידית

כמו שבכל דבר גם בנהיגה, שהאמהות ילמדו את הילדים לא לעבור, צריך לעשות את זה בצורה חיובית ושלווה בלי פחד, בלי לחץ...

כי ברגע שמעבירים את זה לילדים כדרך חיים וכמו שכל דבר שאתה צריך להיזהר ולדעת ולהיות מודע לזה גם בזה... לא לעבור אלא רק במעבר חציה, לחכות ברמזור, ולא לרוץ אחרי אוטובוס חס וחלילה או כדור על הכביש... דברים כאלו רגילים...

נהגת, 38, ג' 3+, ליטאית

התגובה של הנהגת הבאה מעניינת בהיותה אם, אשר בעצמה עוסקת בחינוך בקהילה. תגובה זו מפורטת מאוד בנושא, ומחזקת את האמירה הכללית על חשיבות מקומו של ההורה בהנחלת כללי זהירות לילדיו:

כשהם קטנים, אז בדרך כלל אנחנו יוצאים יחד לרחוב, ואני מראה להם את המהירות של הרכב, שהוא הרבה יותר מהיר מאתנו, אני מראה להם שהרכב מגיע ממרחק מסויים ועל כן אנחנו לא שומעים אותו ולא ערניים לו, אני מוכיחה להם על ידי כל מיני דברים ברחוב שעוברים, שאנחנו – הולכי הרגל, צריכים להיות זהירים ולשמור על עצמנו, כשאנחנו קטנים המבט שלנו הוא הרבה יותר נמוך מאשר הגובה של הרכב, ולפעמים אנחנו אפילו לא רואים אותו, אם יש רכב שמסתיר. אז אני פחות או יותר נותנת להם את התמונה הכללית, ואני מסבירה להם שבגלל שהם עדיין קטנים, עוד מעט הם יגדלו די מהר, אבל בינתיים כשהם קטנים – הם מחוייבים לעבור במעבר חציה, ואם אפשר לחכות למישהו מבוגר שיתן להם יד וככה הם יעברו ודאי בבטחה, ואם זה כביש פחות סואן, ולא עובר שם הרבה זמן אדם מבוגר, אני יכולה לתת להם את הכלל הזה של – להסתכל ימינה, שמאלה, שוב ימינה, לבדוק מכל הצדדים שלא מגיע רכב, ורק אז לחצות. כמובן אך ורק במעבר חציה. תמיד להישמע לכללים, והדבר הזה שוב – לא להיות צודק, תמיד להיות חכם. לשים את הראש על הכתפיים, לא לשכוח את הכללים, בדרך כלל זה מצליח – הם מצליחים לשמור על עצמם ברוך השם.

נהגת, 29, נ' 3+, ליטאית

לעומת ההתייחסות למודל ההורי בהקשר של בטיחות הילדים, הרי שכאשר מדובר בנהיגה עצמה, לא תמיד יש תמימות דעים באשר לחשיבותה של דמות הורית המהווה מודל נכון לחיקוי התנהגותי. הנהגת הבאה, מציינת לחיוב את המודל ההורי שחוותה בנהיגה:

מראינת – מה יש בנהיגה של אבא שלך שהשפיע?

נהגת – גם נהיגה בטוחה, גם עם סבלנות, דרך ארץ.

נהגת, 43, נ' 7+, ליטאית, בעלת תשובה, חוצניקית

לעומתה, הנהגת הבאה מציינת את מודל החיקוי של הוריה כבעייתי :
אני פשוט לא נחשפת לכל כך הרבה אנשים שנהגים... זה בעיקר ההורים שלי.. שהם – או שאין לי
סבלנות לנהיגה שלהם, או שזה מבהיל אותי...
נהגת, 27, נ' ללא ילדים, ליטאית

בטיחות ילדים ברכב

הדאגה לבטיחות הילדים עולה אצל האמהות הנהגות באופנים שונים. המרואינת הבאה
מתארת דאגה תוך כדי נהיגה עם ילדים בתוך מכונית, המפריעה לריכוז ומשנה את סגנון הנהיגה
שלה :

נהגת – ברגע שיש ילדים אז אה... את כבר לא אדון לעצמך, עד כמה שגם ככה את לא, אבל אה... יש
אחריות, וגם הילדים באוטו, אז את נהגת נורא בזהירות, גם... יוצא שכשאת נוסעת עם ילדים
קטנים, אז מלכתחילה גם הריכוז שלך בנהיגה הוא... לא 100%. את לא רק בכביש, כי האוזניים שלך
וזה גם במה שקורה אחורה. מטבע הדברים את... אני נוסעת יותר לאט, יותר אה... לא עסוקה לא
בעקיפות, לא בזה, כי... כי בזמן הנהיגה אני עסוקה פשוט בעוד משהו.

...

נהגת – גם היום אני מרגישה את זה. ודאי. כשאני עם הילדים אני נוסעת יותר לאט, אני... אני
מקשיבה, אני... אני לא ממהרת להגיע ליעדי, ועסוקה בנהיגה בשביל להגיע ליעד כמו שאני, כשאני עם
הילדים אני שוב... אני צריכה להגיע, אבל בסדר, יש עוד דברים. אבל כשאני לבד אני באמת עסוקה
רק בלהגיע אז אני עסוקה רק בכביש, רק בתנועה. אז אני יכולה פה לעקוף, פה אני מקפידה יותר
אה... אני מסתכלת על מד המהירות – שאם מותר עוד קצת, אז אני אסע עוד קצת, ואני יכולה
להסתכל ככה בנחת על כל השלטים ו... ו... אז אני פנויה רק לנהיגה. אז הנהיגה היא אחרת.
מראינת – וכשאת אומרת אחרת, מה, איך היית מגדירה אותה, או מתארת אותה?
נהגת – אה... אחד זה זהירות... זאת אומרת אני בפירוש נוסעת יותר לאט כשאני עם המשפחה, אה,
אפילו אני מדברת בגבולות המותר. לא, לא מדברת על גבול... מה ש... מעבר למה שמותר, ו... דבר שני
זה – אני פחות אעקוף למשל.

נהגת, 42, נ' +4, ליטאית

מתוך הראיונות עולה קושי יישומי ייחודי של הקפדה על כללי בטיחות ברכב בשל גודל
המשפחה החרדית. האמהות מתארות התמודדות עם שמירת כללי בטיחות בסיסיים כמו שימוש
בחגורות ומושבי בטיחות.

מראינת – את לא חוגרת אותם בתוך העיר?

נהגת – כן, הרבה פעמים לא. אם אני נוסעת רחוב או שניים אז לא... אני מקדימה עם התינוקת
והילדים מאחור.

מראינת – והתינוקת עלייך על הידיים?

נהגת – כן.

מראינת – ואף אחד לא חגור?

נהגת – כן.

מראינת – וכשאתם יוצאים מחוץ לעיר?

נהגת – אז כולם חגורים.

מראינת- הם עושים לך בעיות סביב החגורה?

נהגת- לא, אין ברירה... הם ילדים. אחת כן, אבל היא יודעת שאם היא לא תחגור היא לא תבוא אז
היא מעדיפה לבוא איתנו.

נהגת, 35, נ' 5, חסידית

יש שניים בספסל הקדמי, יחד איתי יש שני מקומות, למרות שאני לא חייבת אני יכולה גם לשים אחד מקדימה ושישה מאחור. יש מאחור ששה מקומות, יש לי ארבעה ילדים שיכולים לשבת מקדימה כי מותר מגיל 9. יש לי מקום לשישה בשני הספסלים האחוריים, ועוד שניים ליד כסא הנהג. לכל אחד יש כסא וחגורת בטיחות, לתינוקת יש כסא בטיחות של הרכב.

נהגת, 43, נ' 7, ליטאית, בעלת תשובה, חוצניקית

סיכום

למרות המגבלה החברתית, הנימה הרווחת באופן כללי מתוך הממצאים היא של תמיכת האמהות בלימודי נהיגה לדור הבא. מרביתן דיברו על תמיכה בילדיהן הבנים בנושא זה, ואילו, לגבי לימודי נהיגה לבנות, שיקול הנורמות התרבותיות, פועל אצלן יותר מאשר כל שיקול אחר. לגבי הבנות, הובעו מפורשות, הסתייגות וחשש מפני הפגיעה במעמד החברתי שלהן ושל המשפחה. יצוין כי גם כאשר הנהגות עצמן כן קבלו תמיכה מהוריהן לצעד זה, תמיכה זו לא היתה חפה מהסתייגות על רקע הנורמות החברתיות.

ברוב המקרים, האמהות שרואיינו, אינן לוקחות חלק בהחלטות של ילדיהן על: הוצאת רשיון, מימון תהליך הלימוד וליווי שלאחר הוצאתו. כמו כן גם אלו שנוהגות, מעידות על עצמן כי הן רחוקות מלהוות מודל לחיקוי בנהיגה.

נושא חינוכם של הילדים הרכים לבטיחות בדרכים מטריד את האמהות החרדיות ויש להן תפקיד פעיל בהנחלת כללים לחציית כבישים ולהתנהלות כהולכי רגל.

המחשבה על בטיחותם של הילדים מעסיקה את האמהות במיוחד כאשר הם נמצאים בתוך המכונית. יש לזה לעיתים השפעה על הריכוז של הנהגת וגם על סגנון הנהיגה. מדברי האמהות עולה כי ריבוי הילדים במשפחה החרדית מקשה על יישומם של חוקים שעניינם בטיחות ילדים, כמו חגורות ומושבי בטיחות.

6 הולכות רגל

פרק זה עוסק בסוגיית הולכי הרגל, באופן מיוחד בילדים, המעסיק נשים נהגות והולכות רגל כאחת.

נהגות כהולכות רגל

בראיונות עלו התייחסויות של נשים, שהן עצמן נהגות, לגבי תפיסת ההתנהלות שלהן ושל אחרים כהולכי רגל. על השאלה: "מתי את מרגישה בטוחה יותר, כנהגת או כהולכת רגל?", השיבו נהגות רבות שתחושת הבטחון שלהן חזקה יותר כהולכות רגל:

נהגת – כהולכת רגל... יש פחות סיכוי להידרס בתור הולכת רגל... אני מרגישה הכי בטוח בבית... נגיד אם אני הולכת? אז מה? זה ברור... זו לא אותה מהירות שתופסים ברכב.

נהגת, 35, נ' 5, חסידית, בעלת תשובה

נהגת – לומר את האמת: (תחושת בטחון) כהולכת רגל. בוא נגיד שהיום עם הפרסומים ועם כל מה שמראים בתקשורת מאוד מאוד חזק, הנושא הזה של זהירות בדרכים, אז בהחלט רואים הרבה אכפתיות מצד הנהגים של לעצור, של להתייחס אם משהו קופץ לכביש, אז רואים בדרכים המון המון זהירות מצד הנהגים והרכבים.

נהגת, 29, נ' 3, ליטאית

נהגת – בודאי כהולכת רגל... כי כהולכת רגל יש לי הרבה לבדוק? שמאלה? ימינה? ואין סיכוי שאני אהרוג מישהו או משהו כזה...

מראיין – החשש מנהיגה הוא לא רק שאני אהרוג מישהו, הוא גם את עצמך.
נהגת – כן בודאי (כנהגת), אבל כנראה שיש לי יותר פחד לאחריות על אחרים. חוץ מזה שללכת ברגל זה משהו שאני עושה באופן קבוע, יכול להיות שזה נובע מזה שאני לא נוהגת באופן קבוע. אם אני אסע באופן קבוע יכול להיות שזה גם יהיה פחות, הולכת רגל אני כל החיים אז אני לא כזה מפחדת.
נהגת, 28, ג' 2, ליטאית

נהגת – כהולכת רגל הסיכון הוא פחות... כיוון שאתה... כי אני לא נוהגת, אני לא בכביש. אני הולכת על המדרכה ויש פחות סיכון... או בכלל במרכזים מסויימים...
מראיין – את אומרת שבאופן ודאי כהולכת רגל את מרגישה הרבה פחות איום...
נהגת – הרבה פחות... צריך להיות הרבה פחות טרודים ועם חשש ועם זהירות... יותר משהו שיגרתי וספונטני מאשר (כנהגים) כל פעם לבדוק מה קורה, אם רכב מגיע מפה, רכב מגיע... יותר זרימה...
נהגת, 30, ג' 3, ליטאית

לעומת הדברים שנשמעו עד כה, הנהגת הבאה ציינה באופן חד משמעי כי היא חשה בטוחה יותר כנהגת.

נהגת – זה ישמע מצחיק, אבל (מרגישה תחושת בטחון) כשאני נוהגת.
מראינת – איך את מבינה את הזה?
נהגת – לא כי האנשים שהולכים ברגל, תמיד חושבים שהרכבים אשמים, וכשהנהגים חושבים שההולכי רגל אשמים.
מראינת – כלומר, דווקא את אומרת שההולכי רגל הם יותר מהווים מטרד, בשבילך בכביש.
נהגת – זה... משום מה כשאני נוהגת אני מרגישה יותר בטוחה מ... אני רואה הכל, אני צופה מסביב, אני רואה מרחוק. כשאני הולכת אני רואה במקום. אם קרה לי משהו וראיתי את הרכב ממש לידי, את ה"חראקה" שהוא עשה, כי זה ממש לידי. אני לא רואה מרחוק מה יכול לקרות. אבל כשאני נוהגת, אני חושבת שהמרחבים יותר פתוחים, יותר פונה לצדדים, לפעמים קורים לי דברים מסוכנים כמו שמישהי יכולה לעבור לא במעבר חציה, בתוך איזה שהוא שרשרת... איך קוראים לכביש האמצעי הזה שיש שם ברחובות?
נהגת, 38, ג' 3, ליטאית

התנהגות נהגות כלפי הולכי רגל

הסעיפים הבאים מתארים גילויי התנהגות של נהגות כלפי הולכי רגל. האם הנהגות מגלות אדיבות והתחשבות כלפי הולכי הרגל או שמא ניכרת אצלן התנהגות חסרת סבלנות ואולי לעתים תוקפנית?

התגובה הבאה מגלה אדיבות והתחשבות כלפי הולכי רגל:
נהגת – [אני] תמיד עוצרת לפני מעבר חצייה, בפרט לילדים שהזמנים שהם חוזרים מבתי הספר, חוזרים מהגנים, אנשים שחוזרים מקניות עם עגלות... משתדלת תמיד לעצור, לתת להם לעבור ואחר כך להמשיך בבטחה... אני פשוט רואה את הילדים שלי מחכים שם... אני אומרת שהייתי רוצה שהנהג שרואה את הילדים שלי גם יעצור... אז איך אני לא אעשה להם את זה?
נהגת, 29, ג' 3, ליטאית

לעומתה הנהגת הבאה מדברת על קושי מול הולכי רגל, הבא לידי ביטוי התנהגותי עוין

כלפיהם:

נהגת – אז פתאום בנאדם יוצא לך משם. קרה לי את זה גם בנהיגה גם בלימוד נהיגה וגם אחרי זה פעם אחת, זה היה באמת מפחיד מאוד. זאת אומרת, אני האשמתי את האישה, למרות שגם אני.. אבל באמת הרגשתי שהם לוקחים סיכון מאוד גדול... באמת זה היה ממש מפחיד. זאת אומרת אם הייתי צריכה לעצור או לעבור אני לא ידעתי מה קודם...

מראינת – התרגזת?

נהגת – כן, אבל אני מבינה גם את הנהגים שיכולים להתעצבן עליי...

מראינת – כלומר יש לך יותר כעס כלפי הולכי הרגל, שהם לא זהירים מספיק בכביש מאשר כלפי הנהגים.

נהגת – כי הנהגים לא עולים על המדרכות והם נוהגים על הכביש. וההולכי רגל יכולים לעשות את שניהם: לעבור על הכביש, לא לאפשר לנהגים לנהוג כמו שצריך, וגם אני חושבת שהם הרבה הרבה פחות זהירים מהנהגים.

נהגת, 38, ג' 3, ליטאית

סכנות בכביש ממבטן של הולכות רגל

מתוך דברי הנשים עולה חשיבות הגורם האנושי, באינטראקציה שבין הולכי רגל לנהגים.

בחלק מהדברים יש אבחנה שפתית מעניינת בין "נהגים" לבין "מכונניות" אבחנה המדגישה כי האחריות כלפי הולכי רגל נמצאת מבחינת הדוברות אצל האדם הנוהג.

הולכת רגל – כהולכת רגל מבחינתי קרה לי לאחרונה, עברתי במעבר חציה כשמישהו עצר לי ועברו אנשים מהצד השני, כלומר לא הייתי בודדה כשעברתי את הכביש, ומישהו (מכוננית) חלף על פני במרחק של חמש סנימטרים וזה היה מאוד מפחיד, אפילו אני חושבת שהרגשתי מעבר לתחושה של פחד וכעס גם איזו שהיא השפלה שכאילו אתה רואה אנשים שעוברים את הכביש ואתה ממש לא בנאדם, ואיזה שהוא משהו שאני לא יכולה לבטא אותו. כי אם הייתי לבד אולי הייתי אומרת ניחא, הוא לא שם לב, לא ראה אותי, אבל לא הייתי לבד והיו אנשים נוספים שעברו את הכביש מהצד השני, בגלל שמי שעצר עצר בשביל שאנשים יעברו את הכביש. וראיתי שהוא עצר באיזה מקום שהוא אחר זה, הוא חנה, והתלבטתי אם לגשת אליו ולהעיר לו והחלטתי שלא כדאי, ובליבי רק יכולתי לאחל לו שתהיה לו איזה שהיא הזדמנות שהוא יצטרך להיות קשוב ללמה הוא פה. הוא ודאי היה יכול לעלות לי על הרגליים, אין לי שום ספק. המרחק היה כל-כך קטן ושבריר של שנייה, עד שהתאוששתי... זה היה הלם, פשוט הלם.

מראינת – הוא אפילו לא עצר?

הולכת רגל – לא, לא עצר, כלום, הוא פשוט חלף. אני הספקתי לחלוף, לסיים, וכל-כך קרוב זה היה, כלום. לא משהו שאי פעם חשבת, זה מעבר חציה ועוברים פה אנשים... כלום. לא יודעת איך להתייחס... אני לא יודעת איך הוא יתייחס לזה. מה הוא עושה ביום יום? אני מקווה שהוא לא הורג אנשים...

מראינת – אז בשבריר שנייה מרגישים את זה גם כהולכת רגל?

הולכת רגל – כן, אין ספק.

הולכת רגל, 50, נ' 8, חסידיית

מראינת – מה דעתך על אלה שנוהגים בכביש? הנהגים?

הולכת רגל – אני חושבת שיש איזושהו הבדל בין אם מרגישים שיש נהגים בכביש לבין אם יש מכונניות בכביש. הילדים שלי לפחות מרגישים שיש מכונניות בכביש, לא נהגים, אז ממכונניות הם נוהרים. נהגים זה בעצם איזושהו אדם בכביש אז הוא אמור להיזהר גם הוא, חלקם באמת זהירים וחלקם בכלל לא. אני רואה איך הם יוצאים מחניות למשל, לפעמים אני רואה ומזדעזעת.

הולכת רגל, 27, נ' 4, ליטאית

...שבישוב שבו אני גרה יש מכוניות שנוסעות במהירות מאוד גבוהה, בגלל שהם מרשים לעצמם כי זה ישוב קטן בלי הרבה מכוניות, אז הם נותנים לפעמים גז בצורה מוגזמת. ויש פה אנשים, שאת רק רואה אותם את מפתדת מהמחשבה של לעבור את הכביש בגלל הנהיגה שלהם.

...

"הכביש באיזושהו מקום יש לך הרבה יותר סכנות, מכל פינה בכל רגע. כשאת הולכת רגל כמה פעמים יוצא לך לעבור כביש: ובדרך-כלל זה גם בירוק והסיכוי שמישהו יכנס בך הוא קטן. כשאת על הכביש (הכוונה במכונית), כל תזוזה לא נכונה שלך או של מישהו אחר שזה לא תלוי בך, יש לך יותר סיכוי להיפגע.

הולכת רגל, 28 נ' +3, חסידית

התייחסות לילדים הולכי רגל

בדברים הבאים יש התייחסות לסכנה האורבת לילדים החוצים כביש. מבין התאורים עולה בבירור מצב שבו ילדים חוצים כבישים פעמים רבות ללא נוכחות מבוגר. הפתרון המוצע על ידי הנשים למצב זה הוא בקשה ממבוגר מזדמן לסייע. מן התאורים עולה תופעה של ילדים המשחקים ליד מכוניות, כמו למשל במקומות חניה, או בגני משחקים הסמוכים לכביש (כדור שעלול למשל לברוח לכביש).

מראינת – באיזה גיל הם כן יכולים לעבור לבד?

הולכת רגל – גם 11 זה לא גיל מספיק, במיוחד שהילדים הם כל-כך קטנים ובקושי אפשר לראות אותם. אני לא מדברת על 12 13 וכולי.

מראינת – מה הגילאים הכי קטנים שאת רואה?

הולכת רגל – 4 בטח... לפעמים אני יכולה לראות גם ילד בן חמש שעובר עם עוד שניים. גם את זה את יכולה לראות בבני ברק.

מראינת – ואילו הפעמים שאת מרגישה צורך לעזור?

הולכת רגל – בודאי, יש לי צורך להעביר אותם בכל גיל זה לא משנה. זה כמו להעביר בכביש זקנה... גם זה קורה.

...

הולכת רגל – אני לא מדברת על זה שאנשים חוצים את הכביש מהפן של הנהג, אבל גם לגבי להיות הולכת רגל, זה לא פשוט... אני לא בטוחה, לא מרגישה בטוחה. אחד הדברים שאני עושה הרבה מאוד, אני מעבירה ילדים את הכביש, זה בשבילי דבר כמעט קדוש. כשיש לי הזדמנות ואני רואה ילד, זה אצלי ממש קדוש.

מראינת – כשאת רואה ילד בלי מבוגר לידו?

הולכת רגל – בלי מבוגר לידו אני אעזור לו לחצות כביש. אפילו אם זה מאריך לי את הדרך ואפילו אם זה גוזל לי זמן להגיע לעבודה וכולי, זה אני חושבת דבר מאוד נחוץ.

הולכת רגל, 50 נ' +8, חסידית

מראינת – ופחות או יותר על מה אתם מדברים [עם הילדים]?

הולכת רגל – על כך שהכביש מסוכן, ושילד לא יכול לראות את המכונית שמגיעה מאחורי מכונית, לא תמיד יש לו את שיקול הדעת גם להקשיב וגם להסתכל, גם לחצות וגם להסתכל על החבר וגם לשקלל את כל הנתונים ביחד. וגם באמת שזה מסוכן, יש ילד בשכונה שנהרג לפני כמה חודשים כך שזה היה גורם מאוד דומיננטי בפחד שלהם.

...

"אני רואה לפעמים שיש נהגים שיוצאים בלי לחשוב בכלל שחניה זה איזשהו מקום שילדים יכולים לשחק בו. הם יוצאים במהירות, בלי להביט לצדדים..."

הולכת רגל, 27, נ' 4, ליטאית

נהגת – בתור הולכת רגל, אני רואה את זה המון. הנה פה ברחוב, מול רמב"ם, ילדים נופל להם הכדור, רצים לכביש, לוקחים אותו. הנה שם זה עכשיו קרה, נהג רכב, כמו גיפ גבוה ארבע על ארבע, אבל לא בדיוק גיפ, לא משנה נגיד גיפ... ילד בן שנתיים וחצי קפץ לכביש, הנהג יושב גבוה, זה לא רכב רגיל, הילד בן השנתיים וחצי, הנהג לא ראה אותו, הוא לא ראה, זה ברור. הנשים שם צרחו כמו מטורפות. נשים שבכלל לא היו אמא של הילד צרחו, הנהג שמע מהחלון. הוא היה מבוהל אני ראיתי שהוא לא ראה אותו לפי הבהלה על הפנים שלו, הוא עצר והסתכל ולא המשך הלאה אפילו אחרי שלקחו את הילד. לכן הבנתי שהוא לא ראה אותו. הרכב היה מאוד גבוה, לא היה לו סיכוי לראות את הילד, הילד היה ממש קרוב. הנה כבר מקרה כזה... אם הנהג הזה לא היה נוסע באיטיות, הילד הזה היה הולך...

...
בשכונות שיש בהן הרבה ילדים, זה קורה הרבה. בשכונות שליד חניות, ששם בחניות תמיד משחקים ילדים בכדור... ואם הנהג לא יסע בזהירות... לא נראה לי שאנשים מספיק מודעים לזה... במיוחד מי שאין לו... אני בגלל שיש לי ילדים, אני כל הזמן חושבת ילדים קופצים, ילדים זה... זה עומד לי מול העיניים, אבל אני לא יודעת אם לכולם... צריך להעלות את המודעות לזה.

נהגת, 27, נ' 3, ליטאית

סיכום

בעית המודעות של הולכי רגל לסכנות בכביש, בערים ובשכונות חרדיות, מטרידה את הנהגות. הן מציינות כי קיימת לעתים תחושת זלזול מצד הולכי הרגל בנהגים, ומצד שני הנהיגה עצמה מתרחשת בתוך צפיפות וכאוס מלחיצים המחייבים משנה זהירות מצדן כנהגות, אך יחד עם זאת יש להן הזדהות עם הולכי הרגל, ומרביתן חשות יותר בטוחות כהולכות רגל. כנהגות, התגובות שלהן כלפי הולכי רגל אינה אחידה יש שהן אדיבות ויש שכועסות. מרבית המרואיינות רואות את אחריות נהגים לגורם האנושי בתאונות. המרואיינות מציינות את הסכנה האורבת לילדים בכבישים בשכונותיהן. ילדים צעירים מאוד החוצים כבישים ללא מעברי חציה וללא נוכחות מבוגר הוא ענין של יום ביום ברחוב החרדי, והפתרונות כמו בקשה ממבוגר מזדמן לסייע לא בהכרח זמינים. תופעת משחקי ילדים בסמוך לכביש ובמפוצי חניה היא לדבריהן מסוכנת ומוכרת.

7 פחדים, חרדות ומחשבות על סכנות

המרואיינות דיווחו על סוגים שונים של פחדים וחרדות שהן חוות בכביש:

חרדה עקב חוסר ניסיון בנהיגה

הנשים החרדיות הנוהגות, התייחסו לחרדה כללית בכביש אשר בד"כ איפיינה יותר את

תחילת דרכן כנהגות:

מראיינת – כשאת נוהגת, מחשבות על סכנות אפשריות עולות לך בראש?

נהגת – בשנים הראשונות שנהגתי כן, מאוד... כל הזמן היו לי תסריטים של תאונות בראש... היום כבר לא...

מראיינת – והתסריטים האלה – את מרגישה שהם עזרו לך בנהיגה או...?

נהגת – אני חושבת שזה גרם לי להיות יותר זהירה, אבל גם זה גרם לי לפחד, כאילו יש קטע כזה שמפחדים ממשו או גורמים לו לקרות... אז אני לא חושבת שזה היה טוב שכל כך פחדתי... זה לא היה פחד קיומי, היסטרי, אבל חשש כזה – כל הזמן מודעות כזאת לזה שיכול לקרות משהו... ואני לא חושבת שזה טוב.

נהגת, 27, נ' ללא ילדים, ליטאית

נהגת - בהתחלה היה מאוד לחוץ. הייתי מחזיקה את ההגה כאילו החיים שלי נתונים בהגה. אבל עם הזמן, ברגע שפעם אחת שלקחתי את הרכב של אבא שלי ונהגתי לבד זו היתה הנהיגה הכי טובה שנהגתי בחיים שלי.

נהגת, 27, נ' 3, ליטאית

נהיגה מסוכנת כתגובה לחרדה

אנשים מגיבים לחרדה באופנים רבים. תגובת ניתוק, היא דוגמא לחרדה משתקת. לעיתים אנשים אשר מגיבים כך, כלל לא ינהגו, או, ינהגו תוך כדי ניתוק ממטלת הנהיגה, באופן שהינו מסוכן ומסכן אחרים כמובן. הנהגות הבאות מדברות על תופעה דומה, על פחדים והימנעות מנהיגה ובו-זמנית. חלקן מדווחות על נהיגה במהירות מעל המותר בחוק. זהו ניתוק בין "מה צריך לעשות" לבין "מה עושים בפועל" שהוא תגובה לפחדים, אך בכביש זוהי נהיגה מסוכנת ומסתכנת.

נהגת – מהרבה רבנים כבר שמעתי את זה... שכדאי להגביל את מהירות הנסיעה להרבה יותר קטנה, כי באמת יש בכבישים די הרבה מי שנוסע מהר מדי או שעובר רמזור באדום. זה הרבה יותר נותן משמעות למהירות... שאם נגביל את המהירות כולם יהיו מוגבלים יותר. כשאני נוסעת בכביש ירושלים תל אביב, כשאני נוהגת 140 זה לא בגלל שאני מרגישה שאני עוקפת את כולם, אני משתדלת לא לנהוג ככה רק בגלל שאני יודעת שזה לא בסדר... הרכב כן מסוגל לזה ואני רואה שהכביש פנוי, אני יודעת שזה לא בסדר לנהוג כל-כך מהר.

מראיינת – זה לא בסדר בגלל החוק? או בגלל הרבנים?

נהגת – לא בגלל החוק, בגלל החוש המוסרי האישי... זה באמת מפחיד והאפשרות לתקלה, באמת אי אפשר לדעת מה עושה אף פעם הרכב ממול והרכב ליד, זה לא רק אני על הכביש והאפשרות לתאונה יותר קטלנית היא בגלל המהירות הגבוהה יותר... באמת אני חושבת על זה הרבה פעמים, אם יש אפשרות לנסוע או לא, אם יש אפשרות אני לא נוסעת, זה באמת בגלל הפחד מהדרכים, הרבה פעמים אם זה לא משהו שאני לא חייבת אני לא נוסעת. אם זה למקום רחוק, אם תהיה לי את האפשרות.

נהגת, 35, נ' 5, חסידית, בעלת תשובה

מראיינת – שנה לא נהגת אחרי שהיה לך רישיון?

נהגת – כן. אחרי שנה התחלתי לאט לאט... פשוט פחדתי... לא הרגשתי שאני כבר נוהגת מספיק טוב. פחדתי לעלות על הכביש.

מראיינת – בתקופה שלך לא היה צריך ליווי או משהו כזה?

נהגת – היה צריך, אבל למרות זאת פחדתי, בכל זאת זאת אני ליד ההגה... אחרי שנה תפסתי אומץ, התחלתי לנהוג...

מראיינת – מה נראה לך? היה משהו שעודד אותך, הוביל אותך, פתאום ככה אחרי שנה?

נהגת – אני לא ממש זוכרת... לא, לא חושבת שהיה משהו נקודתי, פשוט אמרתי 'די, אני צריכה לעשות את זה', והתחלתי לעשות את זה. מאוד פחדתי, באמת הייתי הרבה יותר... לא הייתי רחפנית אבל הייתי – יכולתי ממש לחשוב על משהו... הרגשתי שגם לי זה מסוכן לנהוג. אני ממש זוכרת פעם אחת שכמעט נכנסתי, לא שמתי לב, התנתקתי כזה. הייתי על הכביש... הייתי בנתיב של פנייה שמאלה, ואני התכוונתי להמשיך ישר, ונסעתי עם אחי והוא צעק לי ברגע האחרון לבלום, פשוט היו

לפני מכוניות ואני... הראש שלי היה מתוכנת לזה שאני ממשיכה ישר, וממש בשנייה האחרונה נמנעה תאונה שיכולה הייתה להיות ממש קשה כי הייתי ממש... הייתי על איזה 80 קמ"ש... מראינת – 80 קמ"ש – מה זה? נסיעה בינעירונית או מה? נהגת – זה היה בז'בוטינסקי. מראינת – בז'בוטינסקי איפה? רמת גן שם? נהגת – לא זוכרת בדיוק... מראינת – אוקיי. נהגת – בקיצור היו לי קטעים כאלה שהרגשתי ש"וואי, את על הכביש, את שוכחת שאת על הכביש". היום זה לא קורה לי כבר, אבל אני מכירה את זה... **נהגת, 27, נ' ללא ילדים, ליטאית**

נהגת – מפחיד אותי שילדים יקפצו לי... יכול להיות שזה בגלל שאני רואה את הילדים שלי מול העיניים שעכשיו קופצים לכביש... אם אני עוברת דרך מעבר חציה אני כבר עוצרת ממרחק בדרך-כלל כי אני לא יודעת אם איזה ילד יבוא, יראה מעבר חציה ויתחיל לרוץ לי לתוך המעבר חציה בכיף. כי זה מעבר חציה וזה שלו, ואני לא אספיק לעצור. אבל... כן יש את הפחדים האלה אין מה לדבר. **נהגת, 27, נ'+3, ליטאית**

השפעת תאונת דרכים על נהיגה

מצב בו אדם עצמו חווה או היה עד לתאונת דרכים עשוי להשפיע על התנהלות נהגים בכביש באופנים שונים. בנושא זה התגובות של המרואיינות היו מגוונות:

השפעה רגשית

תאונת דרכים היא חוויה נפשית קשה ומטלטלת גם כצופה. השפעתה מרחיקת לכת ויכולה להשאיר חותם רגשי לאורך זמן.

נהגת – אחרי שרואים תאונה הייתי אומרת שנכנסים לפאניקה קצת... וללחץ קצת, ולתחושה ששוב, צריך להתחזק בנושא הזה של להזהר, ולהשמר. על עצמך, ולשמור על הכללים בשביל אחרים. ומה קורה? רואים פשוט בעיניים, מה קורה לבנאדם שלא שומר.

נהגת, 29, נ'+3, ליטאית

נהגת – [כשרואה תאונה] באותו רגע אני פוחדת קצת, אבל אולי סוג של התעלמות כזה, לא להכניס לעצמי עוד פחד...

מראיין – מעדיפה להתעלם כשאת רואה את זה?

נהגת: רואה את זה כן, אבל לא מתחילה להכנס לחרדות, לא לישון בלילה, לפחד לנהוג... – אם אני נהגת אז אני יותר מתעלמת, אם מישהו אחר נוהג אז אני יותר מסתכלת אבל גם לא נותנת לעצמי להכנס לדממות ו... – אני לא רוצה שבסוף זה יגרום לי לא לרצות לנהוג.

נהגת, 28, נ'+2, ליטאית

השפעה על סגנון הנהיגה

בהבדל מהדיווח על השפעה רגשית, הנשים דיווחו על השפעה של המעורבות או הצפיה בתאונות דרכים, שהיא ברמה טכנית יותר וניכרת אצלן בשינויים שחלו בסגנון הנהיגה שלהן: והנה מה שקרה בערב פסח... והתאונה שכמעט הייתה. אז גם מזה הפקתי לקחים. אז אמרתי או קיי אז אני צריכה להיות עוד יותר זהירה ועוד יותר איטית. ולקחת בחשבון עוד משהו שלא חשבת עליו עד היום. וכאילו מגבירה בזה את יכולת השליטה העצמית שלי. את הצורה של התגובה... אה... זה עולה עכשיו למודעות".

נהגת, 43, נ' 2, ליטאית

מראיין – אוטובוס שהתהפך ... מה, הייתן כיתה?
נהגת – כן, כל הסמינר יצא לטיול, או לחתונה של חברה מהסמינר, ואז האוטובוס התהפך בדרך ... כן.
התחיל גשם והכביש היה רטוב וחלק, והתהפך האוטובוס, כן.
מראיין – וואו ... מה קרה לך כתוצאה מהתאונה הזאת?
נהגת – לי ברוך השם לא הרבה ... אבל חברותיי ניזוקו מאוד.
מראיין – דברים משמעותיים?
נהגת – לא של חיים ומוות ברוך השם אבל נפצעו די קשה ...
מראיין – איך זה השפיע עליך? זאת אומרת זה היה אני מבין הרבה לפני שהוצאת את הרישיון ...
נהגת – חמש שנים לפני ...
מראיין – זה משהו שאת לוקחת איתך או שזה משהו שנשאר שם באיזה קופסא ולא זוכרים את זה,
כמו שעכשיו היה נראה שאת לא כל-כך זוכרת את זה ...
נהגת – כן, באותן ... בשנה הראשונה זה השפיע, לאחר מכן זה נכנס לתת מודע עמוק עמוק בפנים וזהו
זה ...
מראיין – זאת אומרת את לא חיה את זה היום, גם כשאת עולה על רכב זה לא משהו שעולה לך או צף
לך ב ...
נהגת – לא, ממש לא ...

נהגת, 30, נשואה+3, ליטאית

מה קרה ליי? שגרדמתי, על ההגה. וכמה פעמים היה ממש ניסים שפתאום ככה ... פעם אחת זה היה לי
אפילו עם הילדים. זה היה ממש נורא. פעם אחת שחזרתי ממש מאוחר, והילדים נרדמו מאחורה.
הייתי רק אני והילדים, בלי בעלי. ממש, באיזשהו סיבוב כנראה ניקרתי לשנייה אחת, ו ... מישהו
פשוט בא מולי בסיבוב ופשוט נכנסתי לו למסלול שלו, ובסיבוב הוא לא ראה, ובנס נס רק קרה איזה
שפשוף ככה קצת מהצד, כאילו אחד של השני. על ... על מילימטרים זה היה יכול להיגמר בתאונה
קטלנית. זה היה ממש מפחיד, למשל. אה, וכל מני דברים כאלה בד"כ, כן, זה קורה לי הרבה, אז אה ..
אני משתדלת או תמיד לא לנסוע, מתי שאני יכולה לא לנסוע לבד. או ... לדבר בטלפון בדרך, או משהו
ש .. זה. אצלי זה מסוכן.

נהגת, 42, נ' 4, ליטאית

חלק מהנשים דיברו על כך כי רישומה של חווית התאונה לא נשאר או השפיע על סגנון

הנהיגה :

נהגת – לא כל כך (בתגובה על השפעת התאונה עליה) ... אני לא חרדתית באישיות שלי.

נהגת, 43, נ' 5, ליטאית

מראיית – זה ערר בכך ...?

נהגת – אני לא נבהלתי אפילו, זה הדאיג אותי יותר מהכל ... מה אני לא נלחמת/מרחמת על עם
ישראל? קרה כזה אסון, מה? אבל כשראיתי שהנהג הוא בסדר, אמרתי אם כפרת העוונות היא על
האוטו ולא התייחסתי לזה יותר מדי כי לא קיבלתי איזה זעזוע או משהו כזה ...
מראיית – וככה כשאת נוהגת לא עולות בכך המחשבות לגבי סכנה, פחד?
נהגת – לא, לא. אני לא אתן לזה לטשטש אותי כשאני נוהגת.

נהגת, 38, ג' 3, ליטאית

סיכום

בראיונות עם הנשים עולים חרדות ופחדים הקשורים בנהיגה ובטיחות בדרכים. ההתמודדות עם החרדה אינה אחידה. יש ביניהן כאלו אשר החרדה גורמת להן להיות זהירות יותר בסגנון הנהיגה, חלקן יתמודדו על ידי הגבלה או אפילו הימנעות מנהיגה. ישנן גם מצבים בהם החרדה גורמת לנהיגה מסוכנת כאשר היא משתקת את הנהגת מפעולה רציונאלית. הנשים נשאלו על החוויה שלהן נוכח מעורבות בתאונת דרכים. אצל כולן זו חוויה מטלטלת מאוד מבחינה רגשית, עם זאת, התגובות של המרואיינות מגוונות: חלקן סיפרו על השפעת החוויה הקשה על הנהיגה מבחינה רגשית, אחרות סיפרו על כך שיש לתאונת דרכים השפעה על האופן בו הן נוהגות והיו גם שהעידו כי לא היתה לכך השפעה על הנהיגה שלהן.

8 האמונה – אמצעי להפגת חרדות

נשים ציינו את האמונה והתפילה כאמצעים זמינים, המסייעים ומפיגים חששות מפני סכנות הכביש. לצד התפילה, הן מציינות השתדלות לעשות ככל שניתן על מנת לשמור על הבטיחות בדרכים.

שימוש קבוע בתפילות

התפילה השגורה ביותר אצל המרואיינות היא תפילת הדרך, המסייעת להן להפגת החרדה. מרואיינת – אני מרגישה מאוד בטוחה בנהיגה, כמובן כל נסיעה מיוחדת שנגיע הביתה בשלום, תמיד אומרים את תפילות הדרך.

מראיין - את אומרת את תפילת הדרך באופן קבוע לפני שאת יוצאת לדרך?

מרואיינת – באופן קבוע. כמובן ברוך השם מרגישה בטוחה על ההגה, לא חוששת, אני חושבת שחששות יכולים רק להוביל לצרות צרורות. כשאדם בטוח במה שהוא עושה אז הוא גם מצליח בזה.

נהגת, 29, נ' 3, ליטאית

נהגת – לפני זה אני יכולה להגיד את תפילת הדרך ולבקש מהשם שהנסיעה תעבור טוב אבל לא תוך כדי נהיגה אם אני אתחיל להתפלל זה ירחיק אותי מה...
מראיין – ודאי גם לא עם סידור, לא זו הכונה. איך את מרגיעה את עצמך מעבר לזה שאת אומרת שאת פועלת לפי הכללים ולפי החוקים?

נהגת – אז זה, בתוך הנהיגה עצמה זה פשוט לפעול לפי הכללים, לפני כן או אחרי כן זה פשוט לבקש מהשם שיעזור שתהיה נסיעה טובה.

מראיין – תפילת הדרך?

נהגת – כן.

נהגת, 28, נ' 2, ליטאית

נהגת – הרבה פעמים אני מתחילה את הדרך אומרת את תפילת הדרך בדרך... תוך כדי נסיעה אני

תמיד חושבת שנגיע בשלום... יש התייחסות של סגולה לאריכות בחיים

מראינת – זה משהו שמוסיף לתחושת בטחון

נהגת – כן. יש עלה של ערבה שזה סגולה. תראי כל פעם שאני מגיעה הביתה אני אומרת "ברוך השם"

שהגענו בשלום, אני יודעת שכל נסיעה זה סיכון...

נהגת, 63, נ' 4, ליטאית

המרואיינות מספרות על כך שכחלק מההתמודדות עם החרדות שלהם הן מתפללות, קוראות

פרקי תהילים ופונות לרחמי שמיים באופן כללי.

”יש... אה יש רגעים של פחד. יש. במיוחד ששומעים כל כך הרבה... וכשאני נוסעת אני אומרת את פרקי תהילים וכל הזמן להיות קשורה לקדוש ברוך הוא בשביל שבאמת חס וחלילה לא יקרה רע”.

נהגת, 38, ג' 3, ליטאית

נהגת – אני לא חושבת כלום... מתפללת תוך כדי שהכל יהיה בסדר, שנגיע בשלום.
מראינת – את כן מתפללת?
נהגת – כן. זה הדבר היחיד שאני פוחדת ממנו, תאונות דרכים. אין לי מחשבות על מחלות של ילדים, אני כן חושבת על תאונות דרכים.
מראינת – כלומר זה כן מעסיק אותך, אם יש משהו שאת מפחדת ממנו זה תאונות דרכים?
נהגת – כן... – כי ברוך השם אנחנו בריאים, הבית שמח, אנחנו שמחים ונראה לי... למה שהם יהיו חולים? אבל תאונות דרכים, את לא יודעת מה יקרה מהצד השני...לא את קובעת.
מראינת – את מי את רואה באמת כקובע?
נהגת – גם אנחנו, אבל בתאונה חזיתית זה עם מישהו שמגיע ממול... לא יודעת...
נהגת, 35, נ' 5, חסידית, בעלת תשובה

השתדלות מיוחדת

נושא ההשתדלות מוכר מאוד בחברה החרדית. הגם שאנשים מתחנכים ברוח הבטחון המלא בכך שיש השגחה פרטית של אלוהים, הם אמורים להיות מכוונים ולהשתדל להמנע ככל יכולתם מצרה. כך נשמעו הדברים בנושא ההשתדלות למניעת תאונות דרכים:

מראינת – דברת קודם על תאונות, מה נראה לך בדרך-כלל הגורמים לתאונות?
נהגת – כשעוברים על חוקי התנועה. לא מסתכלים, לא הולכים לפי שילוט.
מראינת – כלומר אלו שכן נוהרים להם לא תהיה תאונה?
נהגת – אז יש פחות סיכוי, ודאי. אלא אם כן מישהו נכנס בהם, זה משמים. ראיתי כבר תאונות שאנשים לא עוצרים ברמזור אדום, לא עוצרים בתמרור עצור.
מראינת – יש כאלה שיגידו שזה לא קשור לשמירה על החוקים, זה הכל השגחה עליונה.
נהגת – אבל יש גבול לכל דבר... – בודאי שיש את העניין של ההשגחה העליונה אבל מישהו לא יכול לקפוץ מבניין ולהגיד אני אקפוץ, אם השם לא רוצה אז אני לא אמות... יש תנאים פיזיים שזה הרבה קומות ומי שנוחת מגובה כזה הוא ימות, זה לא כל-כך משנה אם השם רצה או לא רצה. אז מי שרוצה לנסוע ולעבור ברמזור אדום, אז יש סיכוי שהוא יכנס באוטו שבא ממקום אחר, הוא לא יכול להגיד אם השם רוצה אז אני יעבור בשלום... זה לא נראה לי, זו גם לא נראית לי התפיסה הנכונה מבחינת התורה. כתוב במפורש ”וזהרתם מאוד לנפשותיכם”.

נהגת, נ' 7, ליטאית, בעלת תשובה, "חוצניקית"

נהגת - כל הנושא של ההשגחה זה... עלינו מוטל להשתדל. להיות זהיר, ולנהוג כמו שצריך. זה לא שכאילו אנחנו סומכים על נס, הפוך- אסור לסמוך על הנס... יחד עם זאת, כשקורים דברים אז אנחנו מנסים גם להבין את זה ברמה הזאת ש... זה השגחה פרטית. אבל מבחינתינו על אדם, זה בכל תחום, לנהוג כמו שצריך ובהירות, ההשתדלות חייבת להיות מקסימלית.

נהגת, 39, נ' 5, חסידית, בעלת תשובה

מראיין – לא מרגיעה אותך העובדה שאת יודעת שמישהו משגיח עליך?
נהגת – תמיד יש מי שמשגיח אבל צריך להיות ערניים.
נהגת, 28, נ' 2, ליטאית.

נהגת - אני מרגישה שסייעתא דשמיא זה חלק בלתי נפרד מהחיים.. אני חושבת שהחלק שלנו בשיטה העצמית זה לעשות את הבחירות הנכונות..ולעשות את ההשתדלות הנכונה באופן מעשי. אבל

התוצאות... סייעתא דשמיא נמצאית שמה נמצאת שמה. ככה אני רואה את הדברים. אין לנו שליטה על התוצאות יש לנו שליטה על הבחירות שלנו, יש לנו שליטה על הצורה שבה אנחנו עושים את הדברים.. אבל על התוצאות אין לנו שליטה. אז אם יש לנו תוצאות טובות זה היה סייעתא דשמיא.
נהגת, 43, נ' 2, ליטאית

סיכום

האמונה כדרך חיים, שהינה מאפיין מרכזי של החברה החרדית, מסייעת למרואיינות במחקר להפגת חרדה, גם בהקשר של הנהיגה. הנהגות מספרות על נוהג שגרתי של תפילות כמו תפילת הדרך, קריאת פרקי תהילים או לשאת תפילה כללית. בצד החשיבות הרבה שיש לאמונה בהשגחה הפרטית הנשים מציינות את ההכרח להתכוון בהשתדלות מיוחדת, כלומר לקחת אחריות, לעשות כל שביכולתן בשמירה מפני הסכנות בדרכים.

9 בטיחות, שמירת חוקים וכללי תחבורה

סוגיית השמירה על החוק בחברה מתוקנת מבוססת על כך שיש הבנה והפנמה שהמחוקק מיצג את הפרט והוא חלק מהחברה עצמה. מבחינה זו, יש הבדל מהותי באופן השמירה על החוק בין מי שחוה את החוק כמגן עליו ובין מי שחוה אותו כעוין ומאיים.
תפיסת החוק כמגן:

נהגת – ... זה חוקים ששוב, "ובחרת בחיים". שמירה על החיים שלנו. וחייבים לקיים את החוקים האלה. זה לא חוקים שאפשר לחפץ בהם בכלל... הנושא של, השם ירחם, אדם שיכור. השם ישמור. גם צרות לעצמו וגם צרות לאלה שסביבו... הנושא הזה של חגורות... הנושא הזה של לחגור. לא יודעת, מי שלא שומר על זה, אז שוב – הוא נכנס למצב של סכנה. עצירה פתאומית.

נהגת, 29, נ' 3, ליטאית

תפיסת החוק כמאיים:

נהגת – ... אני צריכה לא לחשוב שיקרה לי משהו והחגורה היא זו שתגן עלי. אני לא כל-כך מאמינה בזה. אולי זה נכון, אני לא יודעת... אבל קשה לי להאמין. לא שמעתי על כך שאנשים בלי חגורה נפגעו יותר מאנשים שהיו חגורים. אולי אם יספרו לי שבגלל החגורה ניצלו חיי אדם, אז אני אחגור אותה במחשבה שהיא תגן עלי, אבל... ואני מאמינה שרוב האנשים שמים אותה בגלל שהם מפחדים מהמשטרה. כי הרבה פעמים נתקלים באנשים שברגע שהם רואים שוטר הם שמים חגורה. אבל אולי באמת צריך להשמיע ספורים על חגורה שמצילה חיים... הפרסומות ברדיו לא גורמות לי להרגיש שהצלתי לעצמי את החיים כי שמתי חגורה.

מראיית – למה את חושבת שזה קיים אם זה לא עוזר?

נהגת – זו הוראה, המשפטים שבפרסומות לא גורמים לי להרגיש ששמתי חגורה כדי להציל את החיים שלי... כל המשפטים ברדיו... להזכיר לכולם מאחור לחגור... אני נתקלת בזה הרבה ברדיו, לחגור לחגור, אבל למה? למה לחגור? אז תסבירו – להציל את החיים שלך, תסבירו, תגידו. או תציגו מקרים שהחגורה הצילה חיים, לא מספיק להגיד לחגור... אבל כשהילדים חגורים אני כן מרגישה שכן... שהילדים לא יעופו... עליהם אני כן מרגישה שהחגורה כן מבטחת אותם...

מראיית – וכשאת נוהגת על הכביש... ויש שוטר על הכביש?

נהגת – אני יכולה להכנס לאבוד עשתונות... זה מלחיץ אין מה לדבר. אפילו שאני יודעת שאני מאה אחוז הילדים קשורים, והכל בסדר אני אבדוק שוב פעם שאני מאה אחוז קשורה... אני יודעת שאני מאה אחוז קשורה, אבל יש את הלחץ משוטר... שאני נוהגת כשורה, שהכל בסדר שהכל תקין...

נהגת, 27, נ' 3, ליטאית

ציות לחוקי התנועה

באופן כללי ניתן לאמר כי הנהגות החרדיות מצייתות לחוקי התנועה :
"אני נוהגת עם הרבה ביטחון עצמי, אני משתדלת לא לעבור אף פעם על חוקי התנועה, לא במהירות ולא בחניות לא חוקיות. אני משתדלת מאוד תמיד להיות לפי החוקים, אבל יש לי הרבה ביטחון עצמי ואני לא מפחדת לצאת כשצריך לצאת ודברים כאלה".

נהגת, נ' 7, ליטאית, בעלת תשובה, "חוצניקית"

נהגת – בפרט בנושא של שמירת מרחק... הנושא הזה של לא להתקרב לרכב שעוצר לפניי, מאוד מאוד הועיל לי, אני רואה שהרבה תאונות נעשות בעקבות זה, ואפילו אם לא תאונות אז סתם פגיעות ברכב, דבר שיכול לסכן את המיקוד שלי ולפגוע בכל שלי. גם בנסיעה בינעירונית אני מאוד מקפידה לשמור על מרחק.

נהגת, נ' 29, ליטאית

בדברי המרואיינת הבאה מובלעת האפשרות שקיימת גישה מבטלת לחוקים בקרב החברה

החרדית :

נהגת – לא יודעת, זאת חוצפה חרדית-ישראלית כזאת... 'העולם נברא בשבילי'...

מראיינת – נראה לך שזה גם היחס שלנו (החרדים) לחוקים?

נהגת – יכול להיות גם, כאילו איזשהו ביטול... – כן, ביטול וזלזול בחוקים..

נהגת, נ' 27, ללא ילדים, ליטאית

אכיפה

אכיפה מסודרת של חוקים באמצעות שוטרים או קנסות, נתפסת בדרך כלל ככזו המסייעת לשמור על החוק. נשמעו סיפורים אישיים ודיעות על השפעת האכיפה והאפקטיביות שלה :

נהגת – אז אני בטוחה שאם אה... אפילו לא כל יום אפילו. פעם בחודש יעמדו איזה יומיים שלושה

שם שוטרים, אז אנשים כבר יפחדו, הם יחפשו את השוטרים. זאת אומרת אפילו לא כל יום, אבל

פעם, רק פעם אחת וזהו, אבל שבוע אחד שיעמדו ברציפות ואחר-כך אז... אנשים יזהרו.

מראיינת – לדעתך אכיפה ו... ונוכחות של שוטרים כן משפיעה בעצם.

נהגת – בטח, מה כשאני רואה מכונית משטרה, מכונית משטרה מרחוק, אני תמיד קודם כל מסתכלת

על מד המהירות שלי (צוחקת). בוודאי. נוכחות פיזית.

נהגת, נ' 42, ליטאית

נהגת – כל הדרך אחר-כך אמרתי לעצמי "בטח משטרה בעקבותיי". חשבתי שאם היו תופסים אותי

זאת עבירה מאוד חמורה. אבל גם חשבתי לעצמי שזאת פעם ראשונה (עבירה).

מראיינת – נכנסת בעצם אחרי שכבר היה צריך לעצור?

נהגת – כן! מאוד מסוכן. כל הדרך נסעתי וחשבתי שבטח משטרה בעקבותיי. כי לא יכול להיות שכל

הרכבים שעמדו – שאף אחד לא דיווח... ודווקא אני זהירה לא הייתי עושה דבר כזה. אז אני מאוד

מהורהרת בנהיגה, או שרה...

נהגת, נ' 63, ליטאית

נהגת – אה... תראי, אם לדבר על מבחן התוצאה, אז אחרי השלילה הזאת אז הייתי צריכה גם לעבור

נהיגה מונעת וכל מני כאלה ו... אה, חודש ימים לא היה לי אוטו. ו... זה גם קנס וגם זה, ובקיצור זה

היה הרבה הרבה תשלומים... ש... בהחלט אם נדון על מבחן התוצאה אז היום אני יותר משתדלת

להקפיד על זה. אז זה בעצם כן יעיל, מהבחינה הזאת, כי זה היה הרבה מחירים. אה... נכון לאותה נקודה, כשהשוטר תפס אותי, זה... זה לא היה כל-כך מדויק (צוחקת). אבל אה... בגדול זה נכון להקפיד על זה יותר. באותה פעם אני לא חושבת שהיה מגיע לי שלילה, כי... בסך-הכל הייתי והסתכלתי על הבן-אדם אה... זאת אומרת לא... זה משהו שפשוט חצה את הכביש, וכשהוא אה... אחד לא גמר להגיע לשפה השנייה, ועוד בן-אדם, בדיוק אחריו שהוא שם את הרגל, ו... חזר בחזרה כי אני נכנסתי. אני נסעתי על אותו בן-אדם שהוא עמד לתצות אבל לא ראיתי שהוא הוריד רגל. אבל לא משנה, זה יותר... אני אומרת לטווח הארוך, אין ספק שהיום אני יותר מקפידה. משתדלת יותר להקפיד על זה.

מראיינת – איך את חושבת ככה על ה... חוקי התחבורה שיש במדינה?
נהגת – הבעיה היא לא חוקי התחבורה, הבעיה היא הנהגים (צוחקת).

נהגת, 42, נ' 4, ליטאית

נהגת – יש דברים שגורמים לי חוסר נעימות מאוד גדול, שאני רואה שנעשים דברים לא חוקיים או לא זהירים ולא אחראים על הכביש...
מראיין – כמו למשל? באיזה דברים נתקלת?
נהגת – עוברים באדום... – כן. אנשים שעוקפים במקומות שלא כל-כך מותר להם לעקוף...
מראיין – מה את עושה כשאת רואה כאלה דברים?
נהגת – בספונטניות להגיד "תזהר", כאילו 'מה קורה פה'! ... – להשפיע עליהם אין לי יכולת... לעזור להם גם כן לא...

נהגת, 30, נ' 3, ליטאית

נהגת – אם אפשר היה להגביל את המהירות, את המכוניות עצמן, זה היה הדבר הכי טוב... לא יודעת כמה משמעות יש לכל ה... אולי אכיפה יותר מוגברת, יש נהגים שתיינים, מסוממים, אבל ככה סתם אצל אנשים רגילים אני לא חושבת שזה יעזור. אני נוסעת 120 למרות שאני בן אדם יחסית מוסרי ומתחשב בזולת ומודע לסביבה שלו ובכל זאת... הייתי שמחה אם היו מגבילים לא רק אותי, שכולם יהיו מוגבלים.

נהגת, 35, נ' 5, חסידית, בעלת תשובה

לעתים מוקצן הקונפליקט לגבי שמירה על החוק, עד כדי הכחשה מוחלטת של סכנה:
מראיינת – ואת, באופן אישי, אוהבת או שומרת על החוקים? או מרשה לעצמך...?
נהגת – אם אין שוטר באיזור, ואני רואה שזה לא מסוכן, אין לי שום בעיה לעבור על החוק...
מראיינת – לא הבנתי, עוד הפעם...
נהגת – אם אין שוטר באיזור, ואני חושבת שברגע הנתון זה לא מסוכן, אין לי בעיה לעבור על חוק...
אני לא רואה בו ערך בפני עצמו...
מראיינת – איזה למשל? איזה חוק (את עוברת) נגיד?
נהגת – אני חושבת שהדבר היחיד שיוצא לי לעבור עליו זה פרסה במקום אסור... שאם אני רואה שאין תנועה בנתיב ממול ואין לרכב מאיפה להגיע, אז אני עושה את זה.

נהגת, 27, נ' ללא ילדים, ליטאית

תגובה של עבירה על החוק מתוך הכרה ברורה והחלטה רציונלית עלתה בראיון הבא:
מראיינת – ו... את אה... אמרת קודם שאת מדברת בפלאפון. יש לך דיבורית, או...?
נהגת – יש לי פלאפון כזה שיש בו דיבורית, אז אני פשוט מניחה אותו על הברכיים, ומדברת.
מראיינת – את מתכוונת שיש לו רמקול?

נהגת – כן. לא בדיבורית של רכב... – יש לו רמקול, אז אני יכולה לדבר ככה בלי להחזיק... – נו ודאי שזה לא חוקי...

מראינת - אוקיי. אה... רוצה קצת לדבר על זה, על הלא חוקי?

נהגת – על חוקים? עניין של כסף פשוט. להתקין דיבורית עולה כסף, זה הכל. ככה לא היה אכפת לי.

מראינת – אבל את לא רואה בזה כנראה משהו ש... מחויב?

נהגת – משהו, מה? זה... אני... אה לא, כי כשתראי, לפני שהיה לי... בפלאפון הקודם לא היה לי אה...

רמקול, אז כשדיברתי אה... זה ברור שזה מפריע לנהיגה, כי הייתי צריכה להחזיק את הפלאפון. אבל

עכשיו, שאני פשוט רק מחייגת ו... והפלאפון מונח לי על הברכיים, או באיזשהו מקום על האוטו, אז

אני... אז מבחינתי אין הבדל גם מבחינת בטיחות בין זה לבין דיבורית. אז מה ההבדל? אני בין כה וכה

לא מחזיקה ולא... וגם מי שיש לו דיבורית – לחייג הוא צריך לחייג. אז הוא צריך להסתכל לרגע על

המקשים, אז מה...? אז זה אותו דבר. אם... כשאין רמקול זה באמת הבדל משמעותי, וזה ממש

מסוכן. זה ברור. פה אני לא רואה את הסיכון הגדול. היינו-הך מבחינה בטיחותית. זה...

נהגת, 42, נ' 4, ליטאית

הקונפליקט החברתי תרבותי בהקשר לנהיגה ובטיחות בדרכים מורגש במלוא עוצמתו בהקשר הוראת החוק המחייב חגורות ומושבי בטיחות ואכיפתו. הדברים הבאים מלמדים על קיומה של בעיה טכנית במשפחה החרדית הממוצעת מרובת הילדים, אשר לא לכולם יש מושבי בטיחות:

מראינת – את לא חוגרת אותם בתוך העיר?

נהגת – כן, הרבה פעמים לא. אם אני נוסעת רחוב או שניים אז לא... אני מקדימה עם התינוקות

והילדים מאחור.

מראינת – והתינוקות עלייך על הידיים?

נהגת – כן.

מראינת – ואף אחד לא חגור?

נהגת – כן.

נהגת, 35, נ' 5, חסידית, בעלת תשובה

מראינת – אצל הבנים שלך שיש להם רישיון יש להם כמה ילדים... זה מסתדר ברכב עם כסאות

לתינוקות וילדים? מצליחים להתארגן עם זה?

הולכת רגל – זה בעיה. הבת שלי כרגע הרכב שלהם מושבת, אני מקווה ומתפללת שבינתיים יהיה להם

רכב גדול, אבל זו באמת בעיה, שמים שלוש כסאות.

מראינת – זה תופס המון מקום.

הולכת רגל – הנידות שלהם היא הכרחית הם חייבים שיהיה להם.

מראינת – הם מצליחים בכל זאת להקפיד על זה, עם כל ה...?

הולכת רגל – אני לא חושבת שהם יכולים אחרת, כי יש אכיפה. אין ברירה, שמים שלושה כסאות,

חמישה ילדים... בואי נעזוב את זה... אני לא יכולה להיות אחראית על זה...

הולכת רגל, 50, נ' 8, חסידית

אחד מן הנושאים שעלו בראיונות כ"מתנגשים" עם ההוראה לחגור חגורת בטיחות הוא האמביוולנטיות שמתקיים בה מחד, הצורך לקיים מידה של חסד כלפי הזולת ומאידך, להתמודד עם הקושי שבציווי ההלכתי של "ונשמרתם".

מראינת - איך את נוסעת עם הילדים?

נהגת - גרוע מאוד, הילדים לא קשורים התינוקות כן עד גיל 4 הקפדתי אחר כך זה מאוד קשה הם משתחררים מהחגורות... אני לא מרגישה עם זה נוח... זו בעיה רוחנית... ונשמרתם...היה לי אוטו פריייה הגדול הזה והם מאחורה ממש אי אפשר היה לשלוט על זה... עוברת את מספר הילדים ברכב חלק יושבים על הרצפה... אין ברירה את (אומרת למראיינת) תכף מוציאה לי תעודת שוטר... תכבלי אותי באזיקים... תראי זו גם בעיה של מצד אחד חסד... אם אני רואה מישהי עם ילדים.. סלים... בטח שאני אקח אותם מצד שני אני יודעת שיש" ונשמרתם" אני מקווה שזה לא יזקף לחובתי אחרי מאה ועשרים.

נהגת, 39, נ+5, ליטאית-ספרדית

סיכום

ניתן לאמר באופן כללי כי הנשים החרדיות הן שומרות חוק. הן נוהגות בשלב בוגר בחיים בו מרביתן נשואות ואמהות, מסיבה זו המתוספת ככל הנראה להבדלי מגדר בנהיגה, סגנון התנהלות בכביש בדרך כלל אינו נחשב למסוכן ו/או למסתכן. רוב המרואיינות תופסות את האכיפה כיעילה, ושמירת חוקי התעבורה נעשית כחלק משמירת חוק כללית אך גם מחשש להיתפס על ידי המשטרה ולהיענש על כך. חלקן מציינות במורת רוח את הגישה הרווחת של זלזול בחוקי התנועה ובכללי הבטיחות. בציבור החרדי, אך יש גם כאלו ביניהן, המתעלמות מהוראת החוק. באופן מיוחד לא נשמרת הוראת החוק לשימוש בחגורות ומושבי בטיחות. בכך יש סכנה של ממש בהתייחס לשמירה על שלומם של ילדים. להוראה זו יש מגבלה יישומית ברחוב החרדי, באשר מדובר בדרך כלל במשפחות ברוכות ילדים, הנוסעות במכוניות הצרות מלהכיל את כל בני המשפחה, ובודאי חסרים מושבי בטיחות לכל הילדים.

10 חינוך לבטיחות בדרכים

נושא החינוך מטבע הדברים קרוב מאוד לליבן של הנשים, חלקן נשות חינוך בעצמן. בפרק זה יסוכמו ההתייחסויות אשר נוגעות לקשר הייחודי שבין חינוך ובטיחות בדרכים.

מודעות לסכנה

למרואיינות יש ביקורת על כך שהמודעות בחברה החרדית לנושאים הקשורים בנהיגה ובטיחות בדרכים, אינה מספקת לעומת זו הקשורה בנושאים חינוכיים אחרים. מן הדברים עולה כי ההבנה שיש בנהיגה סכנה, גוברת נוכח התנסות אישית עם מצב כזה, במיוחד כאשר היתה למי מהן מעורבות בתאונת דרכים.

"שום מודעות. מעט אנשים פה בבני ברק נוהגים, אלה שלא נוהגים, אין להם שום מודעות לנושא של נהיגה, ופתיחות לזה... לא שמעתי. לא ילדים ולא מבוגרים... נהג – נותנים לו אחרי כמה זמן את הקורס של הנהיגה המונעת, לדעתי אין פה שום מודעות, כלום..."

נהגת, 63, נ' 4, ליטאית

נהגת- הציבור החרדי מאוד לוקה בעניין הזה של הילדים עם החגורות. לא מספיק מודעים, לא מספיק מקפידים. בהתחלה מאוד הקפדנו, עכשיו אני אומרת לבעלי, תראה אנחנו ממש דוסיים, אנחנו חרדים אמיתיים. זה גרוע מאוד בעיני... שדוסיים לא מקפידים.

נהגת, 39, נ' 5, ליטאית-ספרדית

מהדברים הנאמרים אנו פוגשים בבעית חוסר המודעות כחלק מגישה כללית רווחת, שההכרה בנושא בתוך המגזר החרדי מוגבלת והחשיפה צריכה להגיע מבחוץ.

נהגת – תראי, ההורים לא מודעים אז איך הילדים יהיו מודעים? קודם כל צריך להתחיל בהורים, ועם הזמן... בסמינרים, בישיבות, להתחיל לדבר על זה.

מראינת – להולכי רגל את מתכוונת?

נהגת – כן, להולכי רגל. אבל צריך לעשות את זה באופן שיעניין אותם. כי אני חושבת שאם יבואו אלי ויגידו שרוצים לדבר איתי, זה לא מעניין. אבל חייבים לעשות משהו...

נהגת, 63, נ' 4, ליטאית

מה שהכי חשוב, שתהיה מודעת. שיתחסו לזה כאל נושא רציני, כמו שעושים להבדיל אלפי הבדלות, עם הנושא של ל"ג בעומר. שיעשו פרויקט, עם עבודות, איך לחצות כביש, לקחת את הילדים החוצה, להראות להם... הם לא חוצים כביש כן? אבל כשיש איתם אדם מבוגר, להראות להם, לעבור במעבר חציה, להסתכל לכל הכיוונים. גם כשאתה עם אדם מבוגר. גם מוחשי גם תיאורטי, הכל. חייבים...

נהגת, 27, נ' 3, ליטאית

הנהגת הבאה. מדגימה בעיה של חוסר מידע על חוקי בטיחות ידועים ומוכרים. המשמעות

היא של חוסר ידיעת הוראת יחד עם תחושה שבעינייה זה לגיטימי לחלוטין:

מראינת – על הבן שלך אמרת שהיית מופתעת מאיפה הוא יודע על חגורה...

נהגת – תראי, עברה לי מחשבה כזאת. הוא לא מנותק מהעולם, הוא יודע הרבה דברים. אבל זה היה לי כאילו הפתעה שהבן שלי מקפיד שהילדים יחגרו.

...

מראינת – את חושבת שצריך לחגור את הילדים?

נהגת – בודאי.

מראינת – מבחינתך זה כן משהו ששומר...

נהגת – כן...

מראינת – אבל בפועל? אם הוא לא היה שם להם חגורות באותה סיטואציה, את חושבת שזה משהו

שהיית שמה לב אליו או שזה היה עובר ככה?

נהגת – לא, לא הייתי שמה לב. כי עד היום לא יודעת מה החוק, אם ילדים צריכים לחגור מאחור, או לא. זוהי אינפורמציה שאני לא יודעת אותה. פעם אני שומעת שכן, פעם אני שומעת שלא... בעיר, לא

בעיר. אני עד היום לא יודעת. ... מה החוק אומר?

מראינת – שחייבים לחגור מאחור.

נהגת – גם בעיר?

מראינת – גם בעיר, בכל מקום.

נהגת – באף פעם שאני לוקחת את הנכדים שלי בעיר אני לא מקפידה לחגור.

מראינת – וזה משהו שאת רואה גם מסביב בטח... שלא יודעים מה בעצם החוק...

נהגת – בעלי למשל... אנחנו תמיד לוקחים טרמפיסטים בדרך. אז איך שהם עולים הוא ישר אומר

להם 'חבריה, קדימה לחגור'. תמיד חשבתי שהוא מגזים... לא מגזים, רוצה להיות בטוח ולקוח

ברצינות... אבל אני שומעת ממך פעם ראשונה שחייבים לחגור מאחור גם בעיר. לכן אולי התפלאתי

כשהבן שלי אמר לחגור מאחור...

נהגת, 63, נ' 4, ליטאית

פרסום כאמצעי חינוך

לשימוש בפרסום כאמצעי חינוכי בחברה החרדית יש מגבלות המתמקדות בשני תחומים:

- תוכן הפרסום : חשיפה לתכנים הנחשבים חילוניים ולנושאים שאסורים על פי ההלכה (לדוגמה : הגבלות מגדריות), מצמצמים את טווח השימוש בכלים יצירתיים (לדוגמה : איסור צילומי אדם).
- נגישות למדיה : בחברה החרדית קיים איסור על שימוש בחלקים נרחבים מאוד של מדיה פופולארית כמו טלוויזיה, סרטים, עיתונים יומיים רגילים. כאשר קיים שימוש במדיה הוא מגזרי-חוגי, מקומי ועובר ביקורת מדוקדקת ואישור של ראשי הקהילה אליה הוא מיועד.

מגבלות הנגישות למדיה פופולארית ידועות ומוכרות לציבור הנשים החרדיות, נשמעה מהן ביקורת על כך שהמדינה אינה נותנת את הדעת למצוא דרכים המותאמות לציבור שלהן גם בהקשר של בטיחות בדרכים :

"לא מספיק. אני יודעת שבתקשורת החילונית יש הרבה התעסקות עם זה, בעיקר בטלוויזיה וברדיו. לנו אין קשר לטלוויזיה ולרדיו ואני חושבת שאם כבר יש לנו את התקשורת החרדית, העיתונות החרדית והמקומונים האלה שזה משפיע מאוד שדנים בזה ופרסומות גדולות. אני לא רואה את זה, זה נראה לי חסר".

נהגת, 43, נשואה+7, ליטאית, בעלת תשובה, "חוצניקית"

נהגת – אני לא בטוחה שמגיע אלי כל המידע, רק כשאני שומעת פה ושם באקראי... אני גם לא שומעת הרבה רדיו אז אם אני שומעת משהו פה ושם אני יודעת. או משהו שמופיע בעיתון... וגם אני לא קוראת באופן קבוע.

מראיינת – את חושבת שזה היה צריך להיות אחרת?

נהגת – בטח. היו צריכים בעיתונות שלנו לפרסם... את כל מה שמפרסמים בכל אמצעי התקשורת. היו צריכים להתייחס לאוכלוסיה הזאת כלאוכלוסיה גדולה במדינה הזאת... שחייבת לדעת את הדברים האלה כמו כל אחד אחר.

נהגת, 63, נ' 4, ליטאית

בהמשך דבריה ממשיכה המרואיינת את עמדתה על שימוש בפרסום ומוסיפה ביקורת חריפה מאוד הנוגעת לאופן בו מועבר מהמדינה מידע בסיסי על הוראות בטיחות או חוקים חדשים בנושא נהיגה ולא דוקא כקמפיין הקשור למניעת תאונות :

"אני חושבת שיש בעיה במידע בכלל. אין טלוויזיה ואין רדיו, ואין עיתונות. גם מה שהמדינה מפרסמת... היא לא מפרסמת בעיתונות החרדית. כאילו שהאנשים האלה לא שייכים... אז אין להם מקורות מידע. אז זה לא נכנס לתודעה. כמה הכניסו לציבור על חגורת בטיחות? פה – לא! רק מי שנהג ולמד את הכללים יודע שחגורת בטיחות... למשל אתמול נסעתי עם הבן שלי לטייל, עם ילדים. התפלאתי שכשנכנסו לאוטו הוא אמר : "ילדים, כולם לחגור חגורות בטיחות". התפלאתי שהוא מקפיד על זה ושהוא עושה את זה. לא דברתי איתו על זה, אבל עברה בי מחשבה – מאיפה הוא יודע שמקפידים על זה... כי אין להם מקורות מידע... אבל למשל הוא לקח יותר אנשים ממה שמותר ברכב, כי אין ברירה..."

עכשיו קצת יש פרסומת. אבל שוב... אני כן שומעת את זה, אבל אני לא יודעת כמה אנשים שומעים את זה... אמרו שאם תופסים רכב עם מספר גדול יותר של אנשים לוקחים לו את הרכב במקום... מורידים את האנשים מהרכב ומשביתים אותו לחודשים.

מראיינת – איפה שומעים את זה?

נהגת – אני שמעתי את זה ברדיו, כמה פעמים. אבל הציבור (החרדי) לא שומע את זה.

במגזר החרדי קיים פרסום עם "הכשר" בערוצים מותרים, כמו שימוש בלוח מודעות, יחד עם זאת בחלק מהדברים הבאים עולה שאלה על דרך זו ועל יעילותה, למשל כאשר נעשה שימוש באמצעי הפחדה מתחומים הזרים לנושא (מחבלים), שלציבור קשה להזדהות אתם.

מראינת – מאיפה מגיע אליך המידע שקשור בנהיגה?

נהגת – האמת לא מגיע אלי כמעט מידע... כמעט ולא. מאיפה יגיע אלי מידע? הפרסומות לא אומרות לי כלום.

מראינת – איפה נחשפת לזה?

נהגת – בז'בוטינסקי יש כרזה ענקית. אז הילד הבוכה קצת באמת עורר בי משהו... אבל זה לא אומר שבגלל הכרזה הזו אני עכשיו... או למשל "מי שעובר ברמזור אדום הוא מחבל", עד היום לא חלמתי שמישהו עובר ברמזור אדום, באמת שלא חשבתי... אני יודעת שיש מופרעי תנועה, אבל עד כדי כך שעוברים ברמזור אדום? לא חשבתי על זה... ידעתי שיש משוגעים, אבל שהם אחדים. לא חשבתי שזה כזה דבר שצריך לחשוב עליו. כי אדום בעיני זה משהו ש... אם אני עוברת באדום עכשיו אני יכולה לגרום למוות. זה משהו שברור לי. אבל מחבלים? למה בכלל חושבים על זה?

תביאו תמונות של קטועי איברים, של אנשים על כסא גלגלים, זה יפחיד אותי! זה יגרום לי אולי יותר להיזהר. "אל תשאירו יתומים בדרך", זה יצר דיון של איך יצרו את הדמות כי בטח הם לא גרמו לילד לבכות... זה לא מעורר בי משהו שכאילו עכשיו אני רוצחת. כי אני רואה אותו בוכה אבל אני לא רואה שקרה לו משהו. אז הילד בוכה... אם היה לנו טלוויזיה אז הייתי יכולה להחשף. או לשמוע ברדיו ספורים של אנשים, באמת היה פעם מישהו שאמר שאיבד ילד איבד זה... אבל אחד שלא יספר איבדתי, אחד שיספר מה קרה לו. איך החיים נהרסו לו, איך הוא לא יכול להשתקם, כי האיברים שלו קטועים, זה יפחיד אותי. אין מה לדבר. זה חילונים זה טלוויזיות, ששימו דברים ש... גם לילדים. נכון שזה יעשה טראומות אבל... בלי סוף תאונות, שיעשו משהו!

נהגת, 27, נ' 3+, ליטאית

ברמה הפוליטית עירונית של הרחוב החרדי, נערכות יוזמות מקומיות, במיוחד בערים אשר מוגדרות "חרדיות". במקומות אלה הנושאים הקשורים בבטיחות בדרכים, מוגשים הן לציבור הנהגים והן לילדים והולכי רגל כמוצר של "מבצע" אשר מקיף ומערב רבים מאנשי הקהילה. להלן דוגמה ראויה לציון שהביאה מרואינת בנושא זה:

מראיין – כל המידע ביחס למה שמותר ואסור בנהיגה, מאיפה את מקבלת?

נהגת – בדרך כלל מאמצעי התקשורת, עיתונים, פרסומות שבחוץ.

מראיין – אה, עיתונים שלכם מתייחסים לזה? עיתונים של הציבור החרדי?

נהגת – מאוד, מאוד, מאוד. מאוד מתייחסים לזה... אני בדיוק ראיתי בחודש האחרון שמודיעין עילית לקחה השנה את הנושא של בטיחות בדרכים כפרוייקט שנתי, שהם הולכים לבצע אותו בכל העיר, שזה אומר שיהיו שם פרסומות ושיהיה שם שילוט ואדם שיעביר את הילדים בכבישים, הם הולכים לעבוד על זה מאוד חזק. יהיו שיעורים בבתי הספר שיימסרו בנושא זהירות בדרכים באופן קבוע, אני חושבת שהנושא הזה מאוד מדובר ומאוד מחובר בכל הרבדים, גם של הצעירים, גם של המבוגרים. בכלי התקשורת לא הרבה יוצא לי לשמוע אבל אם כבר אני שומעת אז זה הפרסומות בכל אופן שהולכות...

זה קצת נענע לי את הלב, שמעתי את הפרסומת הזו ש'אמא', משהו כמו, 'תסתכלי לפני שאת עוברת, חלילה וחס ילדייך יכולים להיות יתומים'... נגע, נגע ללב... מלא פרסומות. לא יודעת, כל פעם אנחנו רואים את כל ה"עצור בטרם תעבור", "אל תהיה צודק, תהיה חכם".

מראיין – את זוכרת את האימרה הזאת?

נהגת – בהחלט. זה הולך איתנו, זאת אימרה מאוד מאוד חזקה... צדק לא מחפשים על הכביש...
נהגת, 29, נ' 3, ליטאית

הנהגה רבנית

הנשים, ללא הבדלי זרמים, מייחסות חשיבות רבה להנהגה הרבנית. ניתן לאמר באופן כללי שלדעתן ההנהגה ערה מאוד הן לנושא רשיונות הנהיגה והן לנושאי הבטיחות יש להן הבנה להנחיה של הסמכויות הרבניות אשר אינה מתפשרת בהקשר לאיסור נהיגה ומהדברים נשמע שבכל החוגים מופעלות על כך סנקציות.

מראיית – את יודעת אם עושים רשיון בסתר?

נהגת – אני יודעת שזה קיים אני כאילו מכירה בחור ישיבה שפנה לבעלי להלוואה לצורך רשיון ובעלי אמר, לא מה פתאום ראש הישיבה אוסר וגם שקבוצה של בחורים התארגנו ורצו לעבור תיאוריה וראש הישיבה גילה את זה והעיפו את כולם מהישיבה.

נהגת, 39, נ' 5, ליטאית-ספרדית

מראיית – האם נראה לך שלהנהגה הרבנית יש מקום להתייחס לזה, או שזה לא נושא להם?
נהגת – לא נראה לי בכלל. נושא של "ונשמרתם..." הוא נושא כללי, אז אה... אני חושבת שהבעיה היא דווקא לא עם המבוגרים, ההולכי רגל, אלא... אם אני מדברת על הולכי רגל, אלא יותר גם הילדים. ואז צריך להשקיע בילדים ו... זה ש... זאת אומרת הרב זה כאילו... זאת לא ההשפעה על ילד. ילד צריך דרכים אחרות.

נהגת, 42, נ' 4, ליטאית

מראיית – ההנהגה הדתית, הרבנים, לטעמך מתייחסים לנושא הזה? את לא רואה בכלל איזה צורך שיתייחסו לנושא?

נהגת – הרבנים מאוד מתייחסים לנושא... שמעתי הרבה דעות בקטע של אם להוציא רשיון או לא להוציא רשיון, יש הרבה אגרות של רבנים שכתבו שאנשים נגשו אליהם, ושאלו שאלות. לדוגמה, אם להוציא רשיון, 'אני איזשהו רב שצריך להגיע לעיר חולון, אני גר בבני ברק ואני צריך להגיע לעיר חולון, הנסיעה לוקחת לי באוטובוס כך וכך זמן, האם מותר לי להוציא רשיון במקום שאני אטלטל עם אוטובוס? וכל רב ששאלו תמיד אמר "אל תוציא רשיון, תשמור על החיים, אל תדאג יהיה לך שליח", או "קח מונית ותיסע זה עדיף", זאת אומרת שלרבנים הייתה התייחסות כלפי הנהיגה מאוד מאוד זהירה, בדרך כלל לא המליצו על זה... בגלל הסכנות האורבות... חכמי ישראל, יש להם עיניים ברוך השם להביט לעומק של העניין, וסכנות אף פעם לא חפשו לנו, וממה שאפשר להימנע, אז עדיף... נושא של אופנועים לדוגמה... הם ממש קוראים לזה רוצח, פשוט רוצח. הוא יכול לרצוח את עצמו. הוא בין מכוניות עובר, הוא יכול להיפגע...

...

נהגת – לדוגמה יש מכתב ששאלו את הרב ש"ך על הנושא הזה של אופנוע, בחור שרצה להוציא רשיון על אופנוע, אז הוא ממש פנה אליו בצורה הזאת שהוא מתאבד.

נהגת, 29, נ' 3, ליטאית

"פעם שמעתי את הרב... אחד המנהיגים הכי רציניים בעיר הזאת. ספרו שהיה פה פעם שוטר תנועה, שכשהוא הוא היה נותן דוחות היו מתלוננים עליו, שהוא לא מרחם על אנשים ונותן דוחות... אז הרב קרא לו ואמר לו: "אל תוותר לאף אחד, זה הכל פיקוח נפש. תלך לפי חומרת הדין הכי גדולה...".

נהגת, 63, נ' 4, ליטאית

השיח על בטיחות בדרכים בחינוך הפורמלי

המרוואיינות נשאלו לגבי קיומו של שיח פורמלי בנושא הבטיחות בתלמודי תורה ובתי הספר כדוגמת שיעור משמרות הזה"ב וכדומה. התשובות של מרבית הנשים הביאו ידיעה כללית על הבטיחות בדרכים ולא בנושא של ממש.

"אני יודעת שמביאים את זה קצת לבתי הספר, בעיקר על איך לעבור את הכביש. לא ראיתי שהביאו שום דבר שקשור בחגורת בטיחות".

נהגת, 43, נשואה+7, ליטאית, בעלת תשובה, "חוצניקית"

מראיינת – בתלמודי התורה את רואה התייחסות לזה, לנושא של זהירות בדרכים? נהגת – לא מאוד, לא – לא מאוד, אבל על אף שאני יודעת שהתלמוד תורה עצמו מאוד שומר, ומאוד משתדל, יש שם למשל כמה בנים שאחראים כאשר הילדים יורדים, לחצות להם את הכביש, לעבור איתם. יש התייחסות אבל אני לא רואה את זה כשיעור או משהו שהם מפעילים את הילדים עליו, לא... הם דואגים, דואגים בפועל.

נהגת, 29, נ' +3, ליטאית

נהגת – כמעט ואין כאן (משמרות זהב)... מעט מאוד. ומי שכן, אני בדיוק חשבתני על זה – לא מוערך. התנדבות מאוד מוערכת באוכלוסיה. ובדיוק ברחוב שלי התחיל מישהו לעבוד, לעמוד במעבר חצייה. אפילו בעלי אומר שהוא משועמם כזה. לא מתייחסים לזה כמשהו חיובי... אחר כך כשבעלי חשב עוד רגע אז... אבל ספונטנית זה כאילו... מה אתה משקיע בזה זמן וזה... אני לא יודעת אם זה פחות פופולרי... פחות מציאותי. אנשים הם לא בעלי אמצעים, לכמה אנשים יש רכב? לא מודעים לסיכון ולחשיבות...

נהגת, 63, נ' +4, ליטאית

אה... לא לומדים על זה, אבל אני זוכרת ש..הם, אני לא יודעת מטעם מי, אולי כן בא אליהם מישהו מאיזה מקום, אני לא יודעת. אי זוכרת ששניהם אמרו לי שדברו איתם על הנושא הזה. של זהירות. אני לא יודעת אם זה הרבי בחדר... או שבא איזשהו נציג של לא יודעת מה – של המשטרה, של המשמר האזרחי, לא יודעת איך הם ב..משמרות בטיחות, לא יודעת

נהגת, 42, נ' +4, ליטאית

בין המרוואיינות יש שזכרו את שיעורי זהירות בדרכים שקבלו הן עצמן בבית הספר, מה שמלמד אולי משהו על השפעה ארוכת טווח של הנושא.

מראיינת – ומאיפה מגיע אליך המידע?

הולכת רגל – אולי משיעורי זהירות בדרכים אי פעם...

מראיינת – כלומר עברת פעם איזשהו שיעור כזה?

הולכת רגל – כן בבית הספר. אולי גם מתכניות לילדים.... יש מדי פעם תוכניות לילדים בשכונה

במרכז הקהילתי. כמו שהיה עכשיו, תכנית נחמדה.

מראיינת – וחץ מהתכניות האלה, הנושא הזה מדובר בבית?

הולכת רגל – משהו כמו מעבר חציה ורמזורים, מדובר. הילדים גם אוהבים את זה וזה מעניין אותם. אוהבים לשחק בזה.

הולכת רגל, 27, נ' +4, ליטאית

נהגת – כן כשהייתי צעירה מאוד אבל... בכתה ו' לימדו אותנו על זהירות בדרכים... הביאו לנו פעם בשבוע שוטר... לתקופה לא של שנה, של חודשיים שלוש.

נהגת, 28, נ' +2, ליטאית

המרואינית הבאה מטילה ספק באשר ליעילות מסגרת חינוכית בנושא בטיחות בדרכים. היא מציינת שיש קשר בין שמירה על החוק לבין גיל הנוהגים, לדעתה זה מתפקידו של החוק להגביל את הנהגים ולא של המסגרת החינוכית.

מראיית – כלומר מה שאת אומרת שזה לא דוקא דבר שצריך ללמד אותו ולחנך אליו במסגרות? נהגת – לא נראה לי שזה יעזור, יש לזה השפעה כל-כך קטנה. צריך להגביל את הגיל שמתחילים ללמוד, או לאכוף יותר, או להגביל את הגיל שנוסעים או את האפשרות למהירות הנסיעה. נהגת, 35, נ'5, חסידיית, בעלת תשובה

נשים העוסקות בחינוך בעצמן, העלו ביקורת על כך שאין מסגרת מסודרת ומספקת בנושא של בטיחות בדרכים בבתי הספר. חלקן הביעו משאלה לראות את הנושא כחלק מהסברה על מכלול הסכנות שאורבות לילדים באופן כללי. המפגש של הנשים עם נושא הבטיחות בדרכים מעלה רעיונות לקידום המודעות ונכונות לשמוע ייעוץ והדרכה פדגוגיים ספציפיים.

מראיית – את מרגישה שבמסגרות הלימוד מכסים את הנושא? או בכלל בחברה שלנו? נהגת – מתייחסים אבל לדעתי... אני רואה את זה בדף קשר... תאונות דרכים שעל זה לא מדברים... אני חושבת שצריך לתת הוראה חד משמעית לכולם, שפעם בשבוע צריך לדבר על זה, לספר. מראיית – מי יכול להשפיע על דבר כזה? נהגת – משרד התחבורה. אנחנו יכולים לפנות, ביחד עם משרד החינוך. הרי משרד החינוך אחראי על בתי ספר. אבל לדעתי הילדים מקבלים הרבה יותר מהגנות והמורות. אני יודעת בודאות, שהתלמידות שלי מקבלות ממני הרבה יותר ממה שהן מקבלות מההורים. הן יותר מקשיבות לי, מילה שלי זה הרבה יותר... האמהות אומרות לי. את מדברת והן שומעות לך... זאת אומרת שלי יש כח להשפיע הרבה! אז שיתנו לי את הכלים. מראיית – מה הכונה שיתנו לך את הכלים? נהגת – השתלמויות, סדנאות... לי מה שהכי חשוב, שתהיה מודעות. שיתחסו לזה כאל נושא רציני, כמו שעושים להבדיל אלפי הבדלות, עם הנושא של ל"ג בעומר. שיעשו פרויקט, עם עבודות, איך לחצות כביש, לקחת את הילדים החוצה, להראות להם... גם מוחשי גם תיאורטי, הכל. חייבים...". נהגת, 27, נ'3, ליטאית

אני חושבת שזה רק דרך מוסדות החינוך, רק דרך מוסדות החינוך לדעתי. זה צריך להיות בשיתוף עם הורים כדי שיהיה שיתוף פעולה, שילדים ידעו שזה לא רק איזה מקצוע שלומדים בבית הספר אלא זה משהו של החיים, משהו של חובת החיים, והורים יראו את החומר, יהיו שותפים לזה, יהיו פעילים.. ילמדו את הילדים, ישמרו, יראו..

הולכת רגל, 50, נ'5, חסידיית

עלו רעיונות המדגישים את חשיבות הגברת המודעות בעזרת אמצעים חינוכיים נגישים. להלן

חלק מהם:

הכנסת הנושא כמקצוע לבית הספר ושימוש באמצעים חוויתיים:

נהגת – יכול להיות שאם כבר מביאים אנשים לבתי הספר יכולים גם להביא ציוד של סרט, רק להראות את הדברים האלה... אני חושבת שהמימד הויזואלי די משפיע. נהגת, 43, נשואה+7, ליטאית, בעלת תשובה, "חוצניקית"

נהגת – ... הייתי עושה את זה אפילו ברמה של אה... הדמיה עם משחק תפקידים, זאת אומרת שהם יעמדו... מאחורי אוטו, והם ייראו מה האוטו רואה, ואם זה... זאת אומרת כי לילדים אין מושג בדברים האלה. ולדבר על זה, אני לא חושבת, כי כולם מדברים איתם, על כל מיני דברים שהם צריכים לעשות... לא חושבת שצריך הרבה, זאת אומרת פעם בשנה כאילו שיבואו, איזשהו יום כזה,

יום בטיחות, ויעשו כמה דברים כאלה... ההורים הרי עושים את זה כל הזמן, אז אני חושבת שזה היה מספיק.

נהגת, 42, נ' 4, ליטאית

פרויקטים מרוכזים ללימוד חווייתי של זהירות בדרכים :
מתוארת כאן יוזמה רצינית ומתמשכת של ארגון פרויקט גדול בנושא זהירות בדרכים.
הפרויקט נעשה בשיתוף של בית הספר וגורמים בקהילה לפני החופש הגדול כאמצעי חינוכי משמעותי וחווייתי בעל השפעה נרחבת :

נהגת – חודש לפני החופש הגדול, אנחנו מבצעים בדרך כלל פרויקט שנתי בנושא זה"ב – זהירות בדרכים, שבו אנחנו לוקחים את הנושא הזה מאוד מאוד חזק, בפרט לפני היציאה לחופש, אנחנו לוקחים כל יום תלמידות שייכנסו לכיתות ויכינו תמרורים וכל מיני רעיונות, שירים, אנחנו הכנו פלייבקים בנושא, שירים שילוו אותם לאורך החופשה, שייזכרו את הזהירות בדרכים, הבאתי גם מורה שעסקה בנושא הזה שנים והיא באה והרצתה לבנות מאוד יפה, עשינו פעם אחת אפילו יום פרויקט של זהירות בדרכים, הבאנו מכוניות כמו של גן והעמדנו שוטרות, ועשינו מעברי חצייה, והראנו לילדים איך עוברים, לימדנו את הכללים קודם ואחר כך עשינו מן יום כזה של פעילות, שהילדים נהנו בצורה לא רגילה. וזה אין מה לומר, הדברים האלה... יום שלם של פעילות בנושא זהירות בדרכים.

מראיין – ועושים הכנות לפני כן? כמו שאמרת, הכנת שירים וכאלה?
נהגת – כן, הכנו לדוגמה – היה את הגיינגל, שזה השיר, היו את כל הכללים שכתבנו אותם כרמזורים, העמדנו רמזורים בחוץ, היו קבוצות שהכינו משחקים ופאזלים, היו קבוצות שהכינו את המשטח עצמו – מאוד מאוד בצורה מיוחדת, העמדנו בנות עם תחפושות של שוטרים, עשינו רמזורים, אורות, היה ממש יום מדהים...

נהגת, 29, נ' 3, ליטאית

המראינת הבאה מציעה לגייס את ההורים לנושא דרך הילדים. יצירת לחץ מלמטה באמצעות הילדים על ידי שימוש בחיזוקים חיוביים (פרסים, הקלות במחירי קסדות וכד') להפצת נושא הבטיחות באופן נרחב וקהילתי.

נהגת – עשו מאמצים בבית"ר להכניס לילדים את ההרגל של קסדות, זה די עבד, לא לכולם אבל זה די עבד. בעיקר בציבור הליטאי זה נראה לי עבד יותר. כל מי שהיתה לו קסדה, נתנו לו ארטיק וגם מכרו אותן במחיר מאוד מוזל, זה עזר.

מראינת – כלומר זה צריך להיות אטרקטיבי גם לציבור החרדי?

נהגת – בטח, אם להורים זה לא מספיק חשוב אז לילדים.

נהגת, 43, נשואה+7, ליטאית, בעלת תשובה. "חוצניקית"

הימנעות מהפחדה :

הולכת רגל – כן, יתכן שאפשר לדבר איתם אבל מתוך סייגים שלא להביא לפחד יתר.

מראינת – כלומר לא בצורה של להפחיד, אלא יותר בצורה חווייתית או משהו?

הולכת רגל – כן, היתה תכנית של זהירות בדרכים, היתה גם תכנית שמאוד הסתייגתי ממנה "מלך הכבישים" שהוא מאוד אכזר ומכה... ייתכן שיש צדק בהפחדות האלה אבל צריך להיות...

מראינת – ב"מלך הכבישים" למי התכוונו?

הולכת רגל – אני לא זוכרת אם זה בדיוק זה, אבל מי שלא חוצה נכון את הכבישים מקבל ארבע מאות מכות והרבה מאוד... בצורה דרסטית. זה בכל אופן היה הרושם של הילדים שלי.

הולכת רגל בת 27, נשואה+4, ליטאית

לעומתה המרואיינת הבאה מצדדת בשימוש באמצעי הפחדה :
מראיין : אולי משהו בחינוך? כולם אומרים שהנהג הישראלי לא מחונק...
נהגת : אני לא חושבת שזה יעזור.

מראיין : אין אפשרות לחנך?
נהגת : לא, אני לא חושבת. מנסים, יש הרבה פרסומות, הרבה מודעות, להחדיר בקטע של פחד אולי זה יותר יעבוד. אבל גם, עדיין זה ממשיך.
נהגת בת 28, נשואה+2, ליטאית

יוזמה מעניינת, חינוכית וברוכה של התנדבות נשים לעזרת ילדים בחציית כביש נשמעה
בדברים הבאים :

נהגת – אצלנו בשכונה, ב... נראה לי בשנה וחצי האחרונות, יש כמה נשים מבוגרות שעומדות
ב... ב... יש, בצומת הגדול שליד בית-הספר, עם ה... נו, ה... איך הם נקראים? השלטים האלה, ה... נו?
עם המקל הזה שיש את העצור, נו איך קוראים לזה? סתם, נראה לי הן מתנדבות. אבל הן קבועות.
מראינת – זה חדש בנוף החרדי, לא?
נהגת – אה, נשים מבוגרות – נראה לי בכלל זה חדש, כי אצל החילונים יש ילדים שעושים את זה, את
התורנות הזאת... זה משהו יחסית חדש, אמנם הן מתנדבות אבל הן עושות את זה באופן קבוע, ממש
ליד ביה"ס.
נהגת, 42, נ' +4, ליטאית

נשים חרדיות כסוכנות שינוי בעתיד

גיוס נשים לעשייה חינוכית בעתיד בנושא בטיחות בדרכים החל משלבים מוקדמים של
החינוך הפורמאלי ואפילו הכנסת הנושא לסמינרים של נשים, עולה מתוך הראיונות.

העלאת נושא הבטיחות בבית

נשים מדברות הן על הסכנה האורבת לילדים והן על אמצעי החינוך וההסברה שלהן
במשפחה בעיקר עם הילדים הקטנים בנושאים של מניעת סכנות בכביש :
הולכת רגל – כמעט כולם בנים אז הם מאוד מתעניינים במכוניות, וגם כדי באמת להזהיר אותם,
ללמד אותם זהירות בדרכים. יש להם כבר די רצון לחצות לבד, אז פשוט צריך למתן את הרצון הזה.
מראינת – ופחות או יותר על מה אתם מדברים?
הולכת רגל – על כך שהכביש מסוכן, ושילד לא יכול לראות את המכונית שמגיעה מאחורי מכונית, לא
תמיד יש לו את שיקול הדעת גם להקשיב וגם להסתכל, גם לחצות וגם להסתכל על החבר וגם לשקלל
את כל הנתונים ביחד. וגם באמת שזה מסוכן, יש ילד בשכונה שנהרג לפני כמה חודשים כך שזה היה
גורם מאוד דומיננטי בפחד שלהם.
הולכת רגל, 27, נ' +4, ליטאית

הולכת רגל – הייתי צעירה... את כל הכללים לימדתי אותם, כמה זה חדר? אני מניחה שכן. אני יכולה
להגיד לך לגבי הצעיר כי גם הייתי אז בבית ויכולתי לעקוב אחריו וראיתי איך שהוא עובר כביש.
הצעירים יותר, הם יכלו לעמוד הרבה זמן בשביל לבקש שמישהו יעביר אותם, אז מן הסתם משהו
עבר, הצלחתי להחדיר להם את הנושא הזה שצריך לבקש להעביר את הכביש.
מראיין – את זוכרת ששמת דגש יותר עם הצעירים כי את בעצמך הבנת את זה יותר?
הולכת רגל – אני חושבת שבני ברק השתנתה בשנים האחרונות, זה לא היה כשהגדולים שלי היו
קטנים. מה גם שתמיד מסגרות החינוך היו קרובות לבית, אני מניחה שהחדרתי את זה לכולם, לא

יכולתי לנהוג אחרת קודם, מתוך הכרות שלי עם עצמי, אני מניחה שהחדרתי את זה. אני מניחה שהם גם מעבירים את זה לילדים שלהם.

הולכת רגל, 50, נ' 8, חסידיית

נהגת – כן, כשהם קטנים, אז בדרך כלל אנחנו יוצאים יחד לרחוב, ואני מראה להם את המהירות של הרכב, שהוא הרבה יותר מהיר מאתנו, אני מראה להם שהרכב מגיע ממרחק מסויים ועל כן אנחנו לא שומעים אותו ולא ערניים לו, אני מוכיחה להם על ידי כל מיני דברים ברחוב שעוברים, שאנחנו – הולכי הרגל, צריכים להיות זהירים ולשמור על עצמנו, כשאנחנו קטנים המבט שלנו הוא הרבה יותר נמוך מאשר הגובה של הרכב, ולפעמים אנחנו אפילו לא רואים אותו, אם יש רכב שמסתיר. אז אני פחות או יותר נותנת להם את התמונה הכללית, ואני מסבירה להם שבגלל שהם עדיין קטנים, עוד מעט הם יגדלו די מהר, אבל בינתיים כשהם קטנים – הם מחוייבים לעבור במעבר חצייה, ואם אפשר לחכות למישהו מבוגר שיתן להם יד וככה הם יעברו ודאי בבטחה, ואם זה כביש פחות סואן, ולא עובר שם הרבה זמן אדם מבוגר, אני יכולה לתת להם את הכלל הזה של – להסתכל ימינה, שמאלה, שוב ימינה, לבדוק מכל הצדדים שלא מגיע רכב, ורק אז לחצות. כמובן אך ורק במעבר חצייה. תמיד להישמע לכללים, והדבר הזה שוב – לא להיות צודק, תמיד להיות חכם. לשים את הראש על הכתפיים, לא לשכוח את הכללים, בדרך כלל זה מצליח – הם מצליחים לשמור על עצמם ברוך השם. מראיית – יש עוד איזשהן פעילויות שעשיתם, או רק ההסברים הללו ויציאה החוצה לרחוב? נהגת – קניתי להם גם כן פאזל מאוד יפה של זהירות בדרכים, הם מאוד נהנים לעשות אותו, ואז הם רואים "הנה רמזור" כשהם קטנים, ומסמנים עליו, ומה אומר כל אור, גם בגנים כמו שאמרתי לכם – היום זה נושא מאוד נפוץ, אז עובדים על זה ממש גם בגיל הרך.

הם מביאים עם זה עבודות "אמא פה אסור, פה מותר, ככה צריך לעשות", אז באמת רואים ערנות מאוד גבוהה לנושא, וזה משמח אותי – שיש אכפתיות ושומרים על החיים.

נהגת, 29, נ' 3, ליטאית

נושא הבטיחות בדרכים במסגרות הגיל הרך

בחברה החרדית מסגרות החינוך מופרדות לבנים ובנות מהגיל הרך. המרואיינות הבאות

מייחסות חשיבות למצוא דרכים ללימוד הנושא בגיל צעיר לשני המינים:

"אני חושבת שזה רק דרך מוסדות החינוך, רק דרך מוסדות החינוך לדעתי. זה צריך להיות בשיתוף עם הורים כדי שיהיה שיתוף פעולה, שילדים ידעו שזה לא רק איזה מקצוע שלומדים בבית הספר אלא זה משהו של החיים, משהו של חובת החיים, והורים יראו את החומר, יהיו שותפים לזה, יהיו פעילים... ילמדו את הילדים, ישמרו, יראו..."

צריך הנחיה יותר גבוהה כי בדרך כלל, זה מהפיקוח על המוסדות. בכל בית ספר יש פיקוח... בשיתוף של העירייה, בשיתוף של הרבנים... יש בתי ספר בבני ברק, הם לומדים... הייתה שנה אחת שהבת הצעירה שלי הייתה, לא זוכרת באיזו כיתה, הייתה חוברת של זהירות בדרכים, גדולה כזאת, ענקית, עם דפי שקף משהו... זה גם יכול להיות משהו כמו לפני עשר שנים... הייתה איזו שנה שהייתה איזו חוברת של קורס, נכנסה מישהי והעבירה במשך שנה את הנושא. באופן חד פעמי כזה... אני לא יודעת לגבי הישיבות, אבל חיידרים כן, של הקטנים כן".

הולכת רגל, 50, נ' 5, חסידיית

מראיית – את חושבת שככה מהעמדה שלך, של הפעילות שלך בלעמוד מול נשים, את חושבת שצריכה להיות איזו שהיא מסגרת של איך להעלות את השיח של זהירות בדרכים בקהילה? נהגת – אני לא חושבת שזה עניין של הציבור החרדי... ושל הנשים המבוגרות. אני חושבת שזה עניין של חינוך הילדים, גם גנות מאוד מקפידות על זה. אבל לגבי נשים מבוגרות שנוהגות, אני לא חושבת. זה לילדים, לילדים זה חשוב.

סמינרים לבנות

הדברים הבאים מתייחסים לאפשרות להכניס את נושא הבטיחות בדרכים לסמינרים לבנות, כאמצעי להנחלת המודעות הלאה:

אני לא יודעת אם מקום בישיבות יש להכניס את זה, בסמינרים יכולים להכניס את זה במתכונת של אולי אלה שלומדות להיות מורות וגננות, מתכונת של מקצוע לימודי בחינוך... שדרך הבנות, דרך הנשים הדור שלומד להיות המחנך..."

...

דרך תלמידות, נגיד היום להכניס לסמינר זהירות בדרכים. תראי, כל זמן שזה יבוא על בסיס של "ונשמרתם לנפשותיכם" כמו מצווה, אז מוכרח לקבל מקום. שזה נורא, ושהאסור, ושהאסון ושה צרות ותאונות..."

הולכת רגל, 50, נ' 5, חסידיית

סיכום

החינוך עלה בראיונות כאמצעי מרכזי להוביל לשינוי בתחום הנהיגה והזהירות בדרכים. הנשים ציינו את הפער בין המצב הרצוי בהקשר של בטיחות בדרכים לבין המצוי, שנובע בעיקרו ממודעות נמוכה ברחוב החרדי לסכנות בכביש. חלק מהנשים שרואיינו בעצמן אינן מודעות לחוקי וכללי נהיגה שונים, כגון הוראות נסיעה לגבי מושבי וחגורות בטיחות לילדים. בכל הנוגע להעברת מידע מעודכן בנושאים אלה הן מציינות כי יש מקום להתאמה תרבותית של אמצעי פרסום באמצעות חשיפה מבוקרת של המידע.

השפעה חינוכית מרכזית חשובה ביותר, בקרב כל החוגים החרדים היא זו של הסמכות הרוחנית. הוראה מצידם של הרבנים, יש בה כדי להביא לשינוי משמעותי בהתנהלות הציבור החרדי בכל הקשור לבטיחות בדרכים. עם זאת, תחום הנהיגה נחשב לאסור, ואין להנהגה הרוחנית ענין לקיים שיח אודותיו. הנשים מציינות שיש לרבנים מודעות רבה לנושא בכל הקשור לפיקוח נפש, הן מעלות ספק אם זה תפקידם של הרבנים לעסוק בנושא הבטיחות בשל היותו נושא שבחולין. מסגרות הלימוד של הגיל הרך מתאימים להעברת מסרים חינוכיים בנושאי בטיחות. בהקשר לחינוך הקיים בנושא במסגרות הלימוד, עלה בעיקר חוסר שביעות רצון, כאשר העשייה הקיימת בתחום משמרות הזה"ב מוזכרת כיעילה להגברת המודעות ולהעמקת הזהירות של הולכי הרגל. לדברי הנשים יש צורך בשימוש באמצעים חינוכיים יצירתיים וחוויתיים על מנת שהנושא יוטמע בצורה אפקטיבית, יש לנשים שרואיינו ובעיקר למחנכות שביניהן, רעיונות מקוריים וחשובים להעלאת המודעות ולהעברת הנושאים במסגרות חינוכיות.

מעמדן של הנשים החרדיות מוצק מאוד כמחנכות בקרב משפחותיהן, הן נושאות בעול גידול הילדים, וגם ממלאות תפקידים חינוכיים נרחבים במסגרות הקהילה. נשים הן המחנכות הבלעדיות של כל הבנות בכל הגילאים במסגרות החינוך הפורמליות של החוגים החרדים, מתוך הדברים עולה כי יש להן מגוון רעיונות להכנסת נושאי בטיחות בדרכים למסגרות הגיל הרך ולסמינרים לבנות.

דין

המחקר עסק בתפיסות וחוויות של נהיגה ובטיחות בדרכים הרווחות בקרב אוכלוסיית הנשים החרדיות. המחקר שהוא היחידי ככל הידוע עד כה, אשר דן באופן ממוקד בנושאים אלה, בקרב נשים חרדיות, בחן את ההיבטים האישיים והתרבותיים הכרוכים בנהיגה ובטיחות בדרכים וביקש להאיר את ההיבט הייחודי שמתקיים בקרב נשים חרדיות, על רקע השתייכותן הן לציבור החרדי והן לאוכלוסיית הנשים בישראל.

נושא המגדר במחקרים בתחום הנהיגה ובטיחות בדרכים, התמקד ברובו בהבדלים בין המינים ובסגנון נהיגה, מעטים המחקרים עד כה, שעסקו בהשוואה של התנהגות נשית מול גברית בכביש. אלו הקיימים חסרים את ההיבט האישי, בהתנהלות בכביש, בקרב שני המינים (טאובמן – בן-ארי, 2005). המחקר הנוכחי ביקש להאיר את מימד החויה האישית, חברתית ותרבותית אצל נשים חרדיות, זאת בהתייחס לנושא המגדר ובהמשך להמלצות מחקרים קודמים, אשר תמכו בפענוח קודים תרבותיים וחברתיים הקשורים בנהיגה ובטיחות בדרכים במגזרים ספציפיים (טאובמן – בן-ארי, 2008; Factor et al., 2007).

מתוך המחקר עלתה סוגיית המורכבות של נהיגה בציבור החרדי בהיותה שנויה במחלוקת. המרואיינות תיארו את האיסור העקרוני על לימוד נהיגה של גברים שאינם נשואים, הקיים בכל החוגים החרדיים, ואת הסנקציות החמורות הנהוגות במרבית הישיבות על הוצאת רישיון נהיגה, עד כדי סילוק מהישיבה. באופן מיוחד תוארה עמדת הקהילות החסידיות, המחמירות בענין באופן נחרץ. מגמה זו, המקובלת בזרם המרכזי של החברה החרדית, מתיישבת עם המתואר בספרות כנטיה לשימור שמרנות ומסורתיות בשורותיו. זוהי תפיסה התואמת אפיונים של חברות מסורתיות, המשמרות באורח קפדני מנהגים חברתיים ומתנהלות בחשדנות כלפי תופעות חדשניות, המהוות לעיתים איום על הסדר ההיררכי ועל הנורמות המקובלות (טאובמן – בן-ארי, 2009; קפלן, 2007; רוז, אלפר ואלמוג, 2008; Triandis & Wasti, 2008).

הממצאים מצביעים על המתח התרבותי והחברתי הקשור בנהיגה ובטיחות בדרכים בחברה החרדית באופן כללי ובמיוחד בקרב הנשים בה. הקונפליקט החברתי אשר מעלה נושא הנהיגה, בא לידי ביטוי בדרכים שונות, בהן האפליה המגדרית. במחקר נמצא כי ההתייחסות של נשים למגדר ונהיגה באופן כללי ולנהיגת נשים בפרט, היא במידה רבה תמונת ראי הממחישה אמירה רחבה יותר הקיימת בחברה החרדית, על המעמד החברתי, האישיותי והלכותי של הנוהג. נוכח זאת עולה מן הממצאים באופן ברור, כי בנושאים אלה האשה החרדית אמביוולנטית ולעיתים קרובות היא מוצאת עצמה בקונפליקט, יש לה צורך בהתפתחות אישית אשר אינו מתיישב עם המגמה הרווחת בחברה אליה היא משתייכת, של מחוייבות מוחלטת למשפחה. זהו קונפליקט בין השיח האינדיבידואליסטי, ובהקשר של נשים אולי אפילו פמיניסטי, אשר משמעותו בין השאר מימוש עצמי וחופש בחירה אישי. בשיח זה יש מידה מסויימת של אתגור שני מאפיינים מאוד בסיסיים הרווחים בחברה החרדית: הפטרוניות הגברית והשיח הפמיליסטי. שניהם מדגישים ומעריכים הפנמה של נורמה חברתית המחוייבת למשפחה ומעגנים בתוכם ציווי לאשה להתמקם בתוך החברה כאשת משפחה ראויה. קונפליקט זה מסתמן מניתוח הראיונות במחקר כקשה מאוד לפתרון.

החברה החרדית על פלגיה תואמת את החברה המסורתית פונדמנטליסטית כפי שמתוארת בספרות. כזו שיש בה נורמות תרבותיות ברורות, המנסחות ומסדירות קוד חברתי המוכר למשתייכים אליה, הן בחברה והן במשפחה ושעל מאפייניה המרכזיים נמנים קולקטיביזם, ופמיליזם. המדגישים כאמור, את חשיבות המחוייבות לקבוצה בכלל ולמשפחה בפרט (Bardis, 1959; Triandis, 1989, 1993; Triandis & Wasti, 2008). ככל חברה מסורתית פונדמנטליסטית, גם בחברה החרדית, מתקיימת חלוקת תפקידים פשוטה וברורה מבחינה מגדרית והיררכית בחברה החרדית, אשר לה זיקה חזקה לערכים המנוסחים בהלכה. מהיבט סובלני, מקיף יותר, הנמנע מביקורתיות, ניתן לראות מאפיינים אלה, כלומר את האחריות ההדדית, החברתית והמשפחתית ואת הלכידות והמשמעת הפנימית שקיימים בחברה החרדית ובקרב הנשים המשתייכות אליה, כחשובים וראויים להערכה ולכבוד, מאפיינים אלו ניתן למנף בהקשרים מסויימים של נהיגה ובטיחות בדרכים.

כפי שעולה מתוך הממצאים, שאלת המגדר והנהיגה באופן כללי ונהיגת נשים בפרט, תאמה במידה רבה את רוח הרחוב החרדי, בהקשרים שאינם נהיגה כלל ועיקר. ניתן לאמר שהנשים שרואינו קיבלו באופן כללי את האידיאולוגיה של החברה החרדית העומדת מאחורי האיסור העקרוני לנהיגה (התמקדות בלימודי תורה, צניעות וכו'), יחד עם זאת היו ביניהן שסברו כי מקומה של השמרנות בעניין זה מוגזם, באופן מיוחד כלפי גברים. הן צידדו בהוצאת רשיון בקרב בני משפחתן הגברים וחלקן היו שותפות למחשבה שרישיון נהיגה הוא ענין פרקטי וטכני המקל על החיים בדומה לשימוש במכשירים טכנולוגיים אחרים שאין עליהם כל איסור, כגון מכונת כביסה או מדיח כלים. קולות אלו שנשמעו בין המרואיינות, מצביעים על כך כי יש ביניהן הרואות בנהיגה חלק מהתפתחויות טכנולוגיות טבעיות מתחומים שונים. התפתחויות כאלו אשר התרחשו במרוצת השנים בעולם המערבי, חייבו בעבר חברות מסורתיות ובתוכן גם את החברה החרדית להתמודד עם הקידמה ולתת מענה התואם את הלכותיה, בין השאר גם בהתמודדות עם שינויים בהרגלי התניידות (פרידמן, 1991; שלהב, 2005).

מן המחקר עולה כי, ההתייחסות לנהיגה בכלל ולנהיגת נשים בפרט מייצגת ברובה את המגמה השמרנית הרווחת בציבור החרדי. יחד עם זאת, הנשים שרואינו מדברות על כך, כי הנושא של נהיגה ובטיחות בדרכים מקבל יותר פתיחות והבנה כלפי נהגים בכלל ונשים נהגות בפרט, המשתייכים לקבוצות ייחודיות. ממצא זה תואם את המדווח בספרות על כך, שבמהלך השנים השתלבו בציבור החרדי, אנשים בעלי מאפיינים ייחודיים, ובחברה זו הם נקראים: "בעלי תשובה" (כאלה אשר קבלו על עצמם אורח חיים חרדי) ו"חוצניקים" (חרדים תושבי חו"ל, אשר עלו לארץ מארצות המערב). שתי קבוצות אלו אמנם מובחנות כנפרדות על ידי החברה החרדית על פלגיה השונים, אך בצד זה, כל אחת בדרכה, מביאה עמה מטען ותרומה תרבותיים משלה ובנוסף, הן מנהלות ערוץ דיאלוג עם החברה הכללית, אשר לא היו שגורים בקהילה החרדית אליה הם משתייכים (טאובמן – בן-ארי, 2009).

בהתייחס לשאלות מגדריות ספציפיות יותר, הנוגעות להבדלים בין המינים בנהיגה, עולה מהראיונות תפיסה סטריאוטיפית כללית ושמרנית הסוברת כי גברים נוהגים באופו זהיר וטוב יותר. זאת בשונה מממצאים מחקרניים המתוארים בספרות, על הבדלים מגדריים בנהיגה, המתארים סגנון נהיגה מסתכן וחסרת אחריות הרווח יותר בקרב גברים, סגנון בו מתקיימים אלמנטים תוקפניים לעומת הסגנון של נשים המתואר כזהיר ומתון יותר יחד עם נטייה חרדתית (Bergdahl, 2009).

(2005; Taubman - Ben-Ari, Mikulincer, & Gillath, 2004, 2005; Toroyan & Peden, 2007). הגם שנשמעו בין הנשים גם עמדות שיויוניות יותר בנושאים אחרים, לגבי הבדלים מגדריים בנהיגה, הן היו ספורות למדי.

מבחינה חברתית, עלתה בבירור מתוך הראיונות של הנשים, מגמה כללית להצנעת הנהיגה כלפי חוץ. ניתן היה להבין מדבריהן כי מגמה זו באה על מנת להמנע ככל האפשר מסנקציות חברתיות הפוגעות במעמדן ובהרגשתן האישית העלולות להגיע לכדי השלכות מעשיות כמו, אי התאמתן לתפקידי חינוך במסגרות הלימוד ופגיעה בשידוך. זהו ההסבר העיקרי של המרואיינות לכך שהוצאת הרישיון אצל נשים רווקות היא תופעה נדירה ומצומצמת. יתרה מכך, למרות שהוצאת רישיון אצל נשים חרדיות יש בה הצהרה של עצמאות, גם אם היא נעשית בגיל מבוגר, הן תלויות במידה רבה מאוד בגיבוי של המשפחה הקרובה על מנת לעשות זאת. ההחלטה להוציא רישיון נהיגה מחייבת תמיד הסכמת המשפחה, יתרה מכך, עלה מתוך הראיונות, שגם בקרב נשים נשואות, הסכמתו של בן הזוג בנושא זה היא, יש לאמר, הכרחית. ממצאים אלו תואמים במידה רבה מאוד את ההגדרה המתוארת בספרות, של חברה מסורתית כקולקטיביסטית ופמיליסטית, כזו המקיימת נורמות תרבותיות בעלות משנה סדורה הידועה לחברה.

באופן ספציפי, ממצאי המחקר מאשרים את קיומם של שמרנות וקוד חברתי פנימי נוקשה במיוחד, כלפי נשים בחברה החרדית. כמתואר בספרות, כך גם נמצא במחקר זה, ההקשר נהיגת נשים, כנועז ובלתי תואם את הנורמות החברתיות. היות שהמגמה הרווחת בשיח החברתי החרדי, מדגישה את חשיבות המחוייבות של הפרט לקבוצה ואת האחריות למשפחה, בהתאם לכך, עולה מדברי הנשים, כי חשיפה שלהן לתחומי פעילות ובתוכם נהיגה, המשתייכים לחברה הכללית, נחשבים כגילויי יוזמה, פורצי דרך המקושרים עם העולם החילוני. אלו הם ביטויי עצמאות הנתפסים כסטייה מהקוד החברתי, הם מהווים איום על הקהילה בתוכה חיות הנשים ועל כך יש הקפדה יתרה והעדר סובלנות העלולים להיות מלווים לעיתים בסנקציות (קפלן, 2007; שלהב, 2005; Bardis, 1959; Triandis, 1989, 1993; Triandis & Wasti, 2008).

ממצאי המחקר תומכים את המתואר בספרות בנושא הצניעות. הטעם המרכזי באיסור המוחלט על נהיגת נשים בציבור החרדי, הוא "צניעות", זהו מושג שחשיבותו מכרעת בעולם החרדי בכלל ובהקשר של נשים בפרט, והוא מבקש לשמור על פרטיות האשה החרדית ולמנוע ככל האפשר את התנהלותה בראש חוצות שלא לצורך (חנני, 2008; El-Or, 1997). מאידך, עולה באופן ברור מן הממצאים, כי נשים חרדיות לא מעטות כן נוהגות בפועל. המרואיינות הנהגות, שיתפו בתחושות שלהן אשר פעמים רבות אינן נוחות, ועל כך שהנהיגה שלהן אינה תמיד עניינית וחופשית. מתוך הראיונות עלה כי לעיתים קרובות הנהגת החרדית, נמצאת במילכוד בין תחושות חיוביות מנהיגה הכוללות בין השאר, ניידות גבוהה, הקלה בחיי היום יום ועצמאות ואפילו רגשות של שיחרור והנאה, לבין תחושות שליליות שמקורן חברתי תרבותי, כמו: החשש מתגובות הסביבה, ממה חושבים עליה עקב כך, ובעיקר מסנקציות חברתיות אפשריות עליה ועל בני משפחתה. בדרך כלל יתלווה לנהיגת הנשים הסבר בעל נימה התנצלותית, של צרכים חריגים, כמו צרכים משפחתיים מיוחדים (נכויות, מחלות), צרכים שמסייעים לקהילה ועוד.

עוד בנושא הצניעות, עולה מן המחקר כי לתהליך לימוד הנהיגה עצמו של נשים חרדיות יש מגבלות נוספות. מרביתן לומדות נהיגה רק אצל מורות, בשל איסור הייחוד, מבחינת הצניעות, גם

האפשרויות לליווי, לאחר קבלת הרשיון, אם הוא מתבצע כמתחייב בחוק, הן לא מאוד נרחבות (בעל, אח, אבא, בן).

הממצאים מראים כי האישה החרדית הנוהגת, תגביל לעיתים קרובות את זמן הנהיגה או את האזורים בהם היא נוהגת. הסעת ילדיה למוסדות החינוך החרדיים עלולה לגרור ביקורת חברתית באופן המשפיע על שילובם במסגרות אלה. נהיגת נשים היא נושא קונפליקטואלי, המערב לעיתים תחושות בושה ואשמה ולעיתים קרובות כאמור, מוצנע. על כן, יכולתה של האם להוות מלווה עבור אחד מילדיה כאשר יוציא רישיון ובמובן הרחב יותר לשמש מודל לנהיגה עבור ילדיה המתבגרים מוטלת בספק.

מבחינה אישיותית יש בהוצאת הרשיון בחברה החרדית אמירה מסויימת, הלקחת אפילו סיכון חברתי. צריכה להיות עמדה אמיצה של נשים כדי להוציא רישיון. בצד זה הנהגות החרדיות הן חלק אינטגרלי מהקשר חברתי כללי שעמדנו הברורה אומרת: "אין נהגות בחברה החרדית!" ומוטל עליהן לישב סתירה זו הן מול החברה בה הן חיות והן מול עצמן, שהן בסדר, שהן לא פושעות ולא עברייניות.

יצוין שהאחיזה בתפיסה השמרנית הרווחת גם בין הנשים הנוהגות אשר רואיינו, כלומר גם בין אלו אשר כן העיזו להפר את הקוד, נובעת בין השאר גם ממקום של הרוח הפמיליסטית של החברה החרדית המדגישה את האחריות הדדית כלפי בני המשפחה על פני רצונות אישיים. כך מתקיימים בחברה זו בעדיפות עליונה, ערכים של כיבוד הורים ו/או דאגה לרווחתם החברתית של הילדים. ממקום זה נראית הצנעת הנהיגה כאקט מכובד ומכבד, כחלק מנקיטת אמצעי זהירות והתנהלות חברתית ומשפחתית אחראית.

גם כאשר הן אינן נוהגות בפועל, ניכר כי יש לנשים אחריות ותפקיד במשפחה בהקשר ההתנהלות הכללית בכביש של בני ביתן. הן משמשות לעיתים קרובות גורם ממתן כאשר הן נוכחות במכונית לצד מקורביהם הגברים (אבות, בני זוג, בנים) הנוקטים בנהיגה לא זהירה. הנהגות שהתראיינו הביעו דאגה רבה מפני סכנות הכביש אשר כרוך במתח רב. זה, אינו מונע מהן לנהוג בזהירות והן עצמן, נשמעות בדרך כלל לחוקי וכללי הבטיחות ומשתדלות ברובן לנהוג במתינות. מעבר לסיכון החברתי שיש לנשים חרדיות החפצות לנהוג, יש לשער כי הן אינן מהוות קבוצת סיכון בתוך אוכלוסיית הנהגים החרדית והכללית גם יחד. תומכים בכך הן השיוך המגדרי אשר על פי ממצאים מחקרניים רבים, ממילא מפחית סיכונים והן נתונים דמוגרפיים נוספים המשוייכים אותן לאוכלוסייה בוגרת בגיל, במצב המשפחתי ובגישה כללית לחיים ולנהיגה (Bergdahl, 2005; Taubman - Ben-Ari, 2008; Toroyan & Peden, 2007).

בהמשך לנושא ההתנהלות בכבישים, היה מעניין באופן מיוחד, השיח על החויה הרגשית המלווה נהגות חרדיות, המרואיינות תארו את חויית הנהיגה שלהן בתוך שכוונותיהן, כנהיגה המחייבת מודעות וריכוז ותובעת מהן עירנות ואחריות מירביים. חוייה זו תואמת ממצאים של מחקרים שנערכו בישראל באוכלוסייה הכללית. מחקרים אלו מסבירים חלק מההבדלים בין המינים, בכך שגברים מתאפיינים במערך של משיכה לנהיגה. כלומר, מערך הקשור להנאות, רווחים, רגש חיובי וחיפוש ריגושים. לעומתו, המערך המאפיין נשים הוא של אחריות ושמירת חיים בנהיגה, הקשורה אצלן במודעות, בחשיבה הגיונית ובהפעלת ביקורת עצמית בזמן הנהיגה (טאובמן, מיקולינסר ואירם, 1996; Taubman - Ben-Ari, 2008).

בשונה מממצאים אלו, עלתה מתוך הראיונות, גם חוויה אחרת של הנשים החרדיות, המתייחסת באופן ספציפי לנהיגה בדרכים בינעירוניות. הנשים מתארות את הריגוש שלהן מהנהיגה והתחושות של התרוממות רוח כמו העצמה, אינדיבידואליות, עצמאות וכוח, אלו מעלים מחשבה על כך שיש בחוויית הנהיגה, משמעות סימבולית של שיחרור מעבר לחוויה המציאותית. בתנאים של נהיגה בין עירונית מתאפשרת כפי הנראה לנשים הנהגות, תחושה של מרחב פרטי, שאולי חסרה להן בחברה הקולקטיביסטית בה הן נמצאות, אשר מטבעה חודרנית יותר. בנהיגה בכבישים בינעירוניים, הנהגות החרדיות מרגישות פחות חריגות ופחות נבחנות תחת מיקרוסקופ חברתי לעומת חווייתן במהלך נהיגה בשכונות שלהן.

הנשים, נהגות והולכות רגל גם יחד, השמיעו ביקורת על קיומם של הרגלים בנושאי בטיחות בדרכים, הנוכחים בחברה החרדית ואשר יש בהם סכנה לילדים כמו: ילדים רכים מאוד החוצים כביש לבד, אי ציות למעברי חציה, משחקי ילדים במפוצי חניה וכד'. בצד ערכים הלכתיים כשמירת החיים, ביטאו חלק מהמראיינות את מורת רוחן מתופעה של זלזול בשמירה על חוקי תנועה, הרווחת במיוחד בקרב הבחורים הצעירים, המתנהלים בכביש תוך אמונה, יש לאמר חסרת אחריות, בחסדי השגחה עליונה. בדברי חלק מהמראיינות עלתה ביקורת מפורשת על תופעה זו המסכנת הולכי רגל ונהגים כאחד. ממצאים אלו תואמים את תאור השכונות החרדיות בספרות, אלו מאוכלסות במשפחות גדולות ומרובות ילדים, את הרחוב החרדי מאפיינים במרבית שעות היום עומס יתר ופקקים בכבישים, במיוחד בעיתות חג ומועד. צפיפות הרכבים והחיכוך הגבוה ביותר בין מכוניות לבין תנועה ערה של הולכים ושבים, מרביתם ילדים, הוא חיזיון נפוץ. האוכלוסייה החרדית ברוכת ילדים, ויש ציבור גדול של הולכי רגל בגיל צעיר מאוד אשר להם שיפוט מוגבל בהקשר של בטיחות בדרכים (טאובמן – בן-ארי, 2009).

סוגייה חשובה שעלתה במחקר קשורה בהסעת ילדים כחוק. המחקר, אשר קבע כללי בטיחות ברורים בהקשר של הסעת ילדים בגילאים שונים, אינו עושה הבחנה הלוקחת בחשבון הבדלים סוציולוגיים באוכלוסייה. מתוך הראיונות עלה כי במשפחה החרדית מרובת הילדים יש קושי מציאותי בהסעתם, האשה החרדית הנהגת, מתקשה להבטיח חגירה באמצעי הבטיחות כהוראת החוק (חגורות ומושבי בטיחות) של כל ילדיה. כחברה, יש לתת את הדעת על בעיה סבוכה זו ולחפש פתרונות יצירתיים להבטחת בטחון הנוסעים כולם. בהמשך לכך, נראה כי אחד הפתרונות הזמינים הוא עידוד השימוש בתחבורה ציבורית, אשר רווח מאוד בחברה החרדית, עם זאת יצויין כי גם בהקשר זה ניכר מחסור במוניות גדולות היכולות להכיל משפחה שלמה. ממצאי המחקר העלו כי לחלק מהנשים יש העדפה ברורה לנסיעה באוטובוסים, הן משיקולי בטיחות ונוחות והן כפתרון מתאים לגודל המשפחה.

פחדים וחרדות הינם חלק בלתי נפרד מנושא הנהיגה, וישנו טווח רחב השונה מאדם לאדם באשר לחוויית פחדים וחרדות בנהיגה והשפעתם על סגנון הנהיגה. מבחינה מגדרית יש יותר מאפייני חרדה בקרב נשים, ומטבע הדברים, המודעות לפוטנציאל הסכנה בכביש מעלה אצלן תגובות רגשיות של חרדות ופחדים. ממצאי המחקר מראים כי מעבר למרכיב אישיותי חרדתי אשר לעיתים מצוי אצל חלק מהנשים החרדיות הנהגות, רובן דיווחו על הגברה בתגובות חרדה, באשר הן קשורות בחוסר נסיון בנהיגה ו/או בנוכחות ילדים ברכב.

חלק מהמראיינות ציינו באופן מפורש שהן נמנעות מנהיגה מסיבות של חרדה. דברים אלה נמצאו בהתאמה עם המדווח בספרות, על כך כי שבמצבים מעוררי חרדה, התנהגות של המנעות אכן

תורמת להפחתת המצוקה אולם אז מתרחשת התנהלות שהיא מעגלית. כלומר, ההמנעות, אכן מפחיתה באופן זמני את החרדה אך משמרת אותה לאורך זמן. עוד הספרות מציינת, שלנסיון הנרכש ולמידת ההערכה שיש לאדם עצמו על יכולת השליטה שלו בנהיגה, יש תרומה רבה בהפחתת החרדה (Taubman - Ben-Ari, Mikulincer, & Gillath, 2004, 2005).

הנשים החרדיות הנוהגות מזדהות עם ההוראה ההלכתית המחייבת בחברה החרדית לשמירת החיים ולנקיטת זהירות בהתנהלות המהווה סכנה להם. שמירת החיים היא ערך חשוב ביותר ביהדות: " וְנִשְׁמַרְתֶּם מְאֹד לְנַפְשֵׁיכֶם " (דברים ד', ט"ו) וכן, "וְנִשְׁמַרְתֶּם מְאֹד לְנַפְשֵׁיכֶם - לְאַהֲבָה אֶת ה' אֱלֹהֵיכֶם" (יהושע כג, יא). ישנם ציוויי תורה חשובים ביותר הנדחים מפני סיכון החיים (למשל שמירת השבת). מדברי הנשים החרדיות הנוהגות, עולה כי הן משתמשות בתפילות כריטואליים מפיגי חרדה, התפילה השגורה ביותר אצלן היא תפילת הדרך.

המחקר האיר את תפקידן ומעמדן של נשים כגורם חינוכי בעל השפעה נרחבת, הן בתוך המשפחה והן מחוצה לה. "חינוך מתחיל בבית", גם בתחום של בטיחות בדרכים. החברה החרדית אשר יש לה נורמות מחייבות בהגבלת השימוש באמצעי תקשורת רחבים, שמה דגש רב על ההקשר החינוכי במשפחה. נשים חרדיות נמצאות בכל מסגרות החינוך הפורמאלי המיועדות לבנות, החל מהגיל הרך. גיל הנישואין הצעיר מאוד בחברה החרדית, ובעקבותיו ההורות הצעירה, תורמים לכך שיש שהשפעתן של נשים ניכרת גם על הגברים והבנים במשפחה החרדית, זאת מאחר והיא מצטברת לאורך מעגל החיים המשפחתי. כך, בעוד שנושא נהיגת נשים מעורר בציבור החרדי שאלות וקונפליקטים, הרי שלתרומתן החינוכית האפשרית בנושאים של בטיחות בדרכים, יש מקום ראוי. האפשרות לעשייה חינוכית בנושא בטיחות בדרכים בשלבים המוקדמים של החינוך הפורמאלי עלתה במהלך הראיונות באופן פתוח וחיובי. בד בבד הודגשה החשיבות להתאמה דקדקנית של חומרי לימוד בנושאי בטיחות בדרכים לילדים, בצד פיקוח הלכתי מלווה. תחום חינוכי נוסף, הוא הסמינרים לבנות. האפשרות להכנסת נושא הבטיחות בדרכים לסמינרים עלתה מצד הנשים שראוינו, כדרך חינוכית אפשרית ולגיטימית של שמירה והגנה בעיקר על הילדים. יצויין כי הכשרת הבנות בסמינרים היא דרכה של החברה החרדית לספק לבנותיה חינוך מבוקר ולעתים גם הכשרה מקצועית מבלי לחשוף אותן למוסדות חיצוניים. במרבית המוסדות לבנות יש סמכות רבנית מוכרת הנותנת ברכה למוסד.

בהקשר החינוכי ראוי להדגיש כאן את החשיבות והמשמעות שיש למעמדם, האידיאולוגי של הרבנים בחברה החרדית. מבחינה מעשית, הציות לסמכות הרוחנית הוא כמעט מוחלט והוראה מצידם של המנהיגים הרוחניים, עשויה להביא לשינוי משמעותי בהתנהלות הציבור החרדי בכל הקשור לבטיחות בדרכים. אולם, נושא הבטיחות בדרכים נחשב לנושא שבחולין, ומאידך נושא הנהיגה, הוא כזה שחל עליו איסור ואין רצון לספק לו לגיטימציה באמצעות קיום שיח אודותיו. על כן, על אף הזיקה החזקה שיש לנושאי נהיגה ובטיחות בדרכים וחשיבות העליונה בכל הקשור לפיקוח נפש, ספק רב אם ניתן יהיה באמצעות מחקרים כמו זה הנוכחי, להעלותם על סדר יומם של הסמכויות ההלכתיות בפלגים השונים של החברה החרדית.

עם זאת יש לתת את הדעת כי הן ההיסטוריה והן המציאות מלמדים על כך שסגירותה של החברה החרדית לחידושים אינה מוחלטת. החשיפה וההיענות להתפתחויות טכנולוגיות מגוונות כמו למשל מוצרי חשמל אלקטרוניקה ומחשבים מתקיימים במידה כזו או אחרת בפלגים השונים בחברה החרדית (קפלן, 2006). יתרה מכך, מתוך דברי הנשים במחקר, עולה כי כבר היום ניתנים

היתרים רשמיים על ידי רבנים, לנהיגת נשים חרדיות, אמנם, הם מותנים ומוגבלים על ידי תנאים מסויימים אך מגמה זו בהחלט מסמנת הכרה והתחשבות בכורח מציאות. במהלך המחקר התרשמתי מקיומה של דינמיקה המתכתבת באופן זהיר עם התפתחות החברה המודרנית, וייתכן שיש מקום לאפשר סובלנות וסבלנות להתרחשותם והתפתחותם הטבעית של תהליכים חברתיים פנימיים בתוך החברה החרדית.

מגבלות המחקר

בסיומו של המחקר עולות אצלי מספר שאלות, אשר בד בבד עם האתגרים המרתקים שהציבה האוכלוסייה הנחקרת, מצביעות גם על קשיים העולים ממנו. האוכלוסייה הנחקרת, נשים חרדיות, משתייכות לפלגים הנימנים עם הזרם המרכזי של החברה החרדית לא ניתן היה להגיע בכלל לנשים המשתייכות לחסידויות הנחשבות מחמירות יותר. יתרה מכך, גם בקרב הנשים שכן השתתפו במחקר, חלק חשוב בטווח הגילים של האוכלוסייה לא היה נגיש לראיונות. מדובר בבנות מתבגרות, רווקות, הנמצאות בגיל שהחוק מתיר להן לימודי נהיגה (מעל 17) ואשר כן משתייכות לזרם המרכזי. נסיונות שנעשו להגיע ולראיין בנות אלה נהדפו בעדינות, אך בהחלטיות על ידי הבנות עצמן ו/או על ידי אימותיהן. בכך למצער הצטמצמה היכולת להבנת ההיבט ההתפתחותי בנושאים אלה.

המתודה האיכותנית אשר נבחרה במחקר זה אפשרה במידה רבה להתמודד עם חלק מהבעיות על ידי כך שהמראיינים אשר חלקם מקורבים למגזרים שנחקרו, אפשרו תחושת בטחון ויצרו קשר אישי המכבד את הרגישות התרבותית. באמצעות המתודה האיכותנית, התאפשר לראשונה, ככל הידוע, להגיע לאוכלוסייה בעלת איפיונים ונורמות ייחודיים מאוד, דרך, אשר ספק רב אם היתה צולחת באמצעים כמותיים. הכלי האיכותני פתח צוהר להתבוננות והקשבה נותני מקום, סבלניים ובעיקר סובלניים לדקויות שעלו בראיונות עם הנשים החרדיות ונתן מקום למיגוון דעותיהן ואישיותן. באמצעותו נסתייע הזיהוי וההכרה של נשים חרדיות מצד אחד כאחרות ומובחנות ומצד שני כבעלות ידע בעל ערך ותרומה, לחברה החרדית והכללית גם יחד. אולם, גם למתודת המחקר האיכותנית שנבחרה, יש מגבלות נראות לעין. מטבע הדברים, חלק מהנשים, שהגיעו והסכימו לשתף פעולה במחקר, הן נהגות, אשר ממילא נחשבות בחוגים שלהן, לחלוצות בדרכן. כמו כן, מטבעה, השיטה האיכותנית אינה מאפשרת לקבל תמונה מקיפה ואמירה מכלילת יתר על כלל הנשים החרדיות ועמדותיהן בנושאים שנחקרו, בכך, מוגבלות המסקנות הנובעות מתוך הממצאים. בנוסף, יש להבהיר, כי התופעות במחקר זה, הקשורות בנהיגה ובטיחות בדרכים, נחקרו ונלמדו מתוך גישה מתבוננת מבחינה חברתית, הנמנעת מביקורת ושיפוטיות, כך התאפשרה נגישות לאוכלוסיית הנשים החרדיות ושיתוף פעולה נרחב אתה. אבל, בהסתכלות סוציולוגית רחבה יותר, אין ספק שנקיטה בגישה זו, זנחה בחינת תאוריות בכיוונים חברתיים אחרים, מגדריים ופמיניסטיים יותר, אשר אולי היו מעמידים את התופעות שנבדקו ונמצאו במחקר באופן ביקורתי יותר.

המלצות למחקרים עתידיים

בהמשך לדברים האחרונים שנאמרו, יש מקום להמשיך ולחקור את הנושאים שהובאו עד כה כחלק מהרחבת הידע המצטבר בתחומים אקדמיים משיקים של מגדר, תרבות וסוציולוגיה. בנוסף, למחקר הנוכחי יש נגיעה ישומית לתחומים חברתיים וחינוכיים הקשורים בתפקידים ובהעצמת

נשים בכלל ובחברה החרדית בפרט. על כן, יש מקום להמשך מחקרים בעתיד על עמדות, וחוויות של נהיגה ובטיחות בדרכים גם בקרב נשים מחברות מסורתיות אחרות.

המחקר הנוכחי התמקד בנייתו השקפת העולם בנושאי נהיגה ובטיחות בדרכים, של מגזר יחודי מאוד – נשים חרדיות בישראל. הגם שמדובר באוכלוסייה ייחודית ומצומצמת, הממצאים מסמנים שיכולות להיות לה השפעות חינוכיות מרחיקות לכת בקרב המגזר אליהן הן משתייכות. זהו ערוץ חשוב לשינוי אפשרי ומפחית סכנה במפגש עם הרחוב והכביש בישראל ובאופן מיוחד בערים ובשכונות חרדיות, מתוך כך, מתבקש המשך מחקר אשר ירחיב את בחינת התחומים היישומיים של בטיחות בדרכים במגזר החרדי.

רפלקציה אישית

משפחתי משתייכת ליישוב הישן בירושלים, כילדה היתה לי הכרות קרובה עם הרחובות והסמטאות בהם מתגוררת אוכלוסייה חרדית. הסבים והסבתות שלי, נמנו על הקהילה הספרדית הדתית הותיקה בעיר, על כן, מרבית המונחים וההקשרים הדתיים והמסורתיים אינם זרים לי, אך יחד עם כיבוד המסורת והתרבות היהודית עליה חונכתי, ראוי להיאמר כי מרבית שנותי אני מנהלת אורח חיים חילוני.

בראיונות בהם השתתפתי וגם אחר כך, תוך עריכה וכתובת החומר מצאתי עצמי אורחת בתוך מחוזות שאינם שלי אך יחד עם זאת נפתחים בפני תוך אמון ופתיחות יוצאת דופן לחברה זו. מצאתי עצמי מתבוננת מקרוב בתכונות הייחודיות האופייניות לחברה החרדית ובמיוחד בסוגיות הקונפליקטואליות שעלו במחקר. הרגשתי במהלך הכתיבה, שנחשפתי לעולם תוכן רגשי וחסי הראוי שאתייחס אליו בזהירות רבה, חשתי במהלך המחקר ובמיוחד תוך כתיבת שורות אלה כי אני אפילו קצת "שומרת" על הנשים החרדיות.

מתוך המחקר עלה כי תכונות כמו: משפחות מרובות ילדים, שימוש מוגבל של החברה החרדית באמצעי תקשורת פופולאריים מטעמי דת, דממת כביש בשבתות וחגים לעומת צפיפות רכבים והולכי רגל בימי חול ועוד מקשים על חלק מהאוכלוסייה החרדית וביניהן נשים נהגות, לעקוב אחר שינויים בהוראות החוק ובכללי בטיחות ולעיתים קרובות הם מתנגשים עם יישומם של חוקים ספציפיים כמו חגורות ומושבי בטיחות וכד'. יכולתי להבין ממקום חדש ואמפטי, כי מעבר להוראתו של החוק היבש, יש מקום לקדם הסתכלות רחבה יותר ולא רק ביקורתית על הבעיה הסבוכה והמציאותית שקיימת באוכלוסייה ייחודית זו בנושאים הקשורים בבטיחות בדרכים. הרגשתי, כי ראוי לבחון ולמצוא פתרונות חוקיים ויצירתיים לסוגיות לא שגרתיות אלה באופן המכבד ונותן מקום להתאמה התרבותית המתחייבת, כדוגמת התייחסות לגודל המשפחה או השימוש באמצעי פרסום ואחרים האופייניים לחברה החרדית.

העבודה על המחקר חשפה בפני את הנורמות החברתיות הטבועות בחברה החרדית, אשר רגשו אותי מאוד. מרביתן מדגישות את חשיבותן של אחריות ומחויבות הדדית לזולת ולשלומן. מבחינה חברתית ומשפחתית יש בחברה זו משמעות רבה לערכים של כבוד אב ואם וציות ומחויבות לסמכות רוחנית. מאפיינים אלו הם חיוביים וראויים להערכה ולכבוד, מתוך כך, ניתן לדעת למנף אותם מבחינה חינוכית בהקשרים מסויימים של נהיגה ובטיחות בדרכים.

עוד בעניין החינוך, חשוב לי לציין שבעוד שבחברה הכללית קיימת ביקורת על מעמדה ותפקידיה של האשה בחברה החרדית. זה המקום להדגיש כי בצד הביקורת, התרשמתי מאוד

מתרומתן וחשיבותן של הנשים החרדיות מבחינה חינוכית לכל אורכו של מעגל החיים המשפחתי, הגם שמבחינה פורמלית אין להן נגיעה בחינוך הבנים, בכל זאת השפעתן ניכרת. כחוקרת וכאשה גם יחד, מרגשת אותי ומעוררת את סקרנותי התעוזה השוברת מוסכמות, של הנשים החרדיות המרואיינות, במיוחד אלו הנהגות. היכולת של חלקן ללכת בדרך לא שגרתית, לעמוד נוכח אתגרים חברתיים אשר תובעים לעיתים מחיר, ולא לוותר, מצאה הד בליבי במקום אישי ומוכר.

לסיום: המחקר בחן נושאים הכרוכים בנהיגה ובטיחות בדרכים בקרב נשים חרדיות, זאת על רקע השתייכותן הן לציבור החרדי והן לאוכלוסיית הנשים בישראל. הוא סקר את התפקידים החברתיים, חינוכיים ומשפחתיים הייחודיים שלהן וניסה ללמוד על העמדה וגבולות ההשפעה שלהן בקהילותיהן. בקולן של הנשים החרדיות אשר השתתפו במהלך המחקר נשמעה שפה ייחודית אשר בתוכה מקופלת גם חוויה ייחודית. המחקר הנוכחי אשר עסק בנושאי נהיגה ובטיחות בדרכים, שאינם שגרתיים באוכלוסיה זו, ביקש להקשיב לרב קוליות של החוויה הנשית החרדית וייחודה, להאיר אותה ולתת לה במה.

רשימת מקורות

- אטקס, ע. (1998). *תנועת החסידות בראשיתה*. תל-אביב: האוניברסיטה המשודרת, משרד הביטחון – ההוצאה לאור.
- אטקס, ע. (2004). מחברה מסורתית לאורתודוקסיה. יחידה 12 של הקורס: פולין, פרקים בתולדות יהודי מזרח אירופה ותרבותם. תל-אביב: האוניברסיטה הפתוחה.
- וינר - לוי, נ. (2008). פועלן של המורות הדרוזיות הראשונות לקידום ההשכלה ולשינוי תפקיד המגדר של תלמידותיהן. *דפים- כתב עת לעיון ולמחקר בחינוך*, 46, 215–237.
- חנני, ה. (2008). *תרבות הדיור והמגורים בחברה החרדית האשכנזית בישראל*. חיבור לשם קבלת התואר "דוקטור לפילוסופיה", חיפה: אוניברסיטת חיפה.
- טאובמן, א., מיקולינסר, מ. ואירם, ע. (1996). *המערך הקוגניטיבי-מוטיבציוני-רגשי של הנהיגה*. צה"ל- מחלקת נפגעים ובטיחות בדרכים- מדור מחקר.
- טאובמן – בן-ארי, א. (2005). *סקירת ספרות בנושא: פרופיל הנהג הישראלי*. דוח עבור הרשות הלאומית לבטיחות בדרכים.
- טאובמן – בן-ארי, א. (2008). *פרופיל הנהג הישראלי*. דוח עבור הרשות הלאומית לבטיחות בדרכים.
- טאובמן – בן-ארי, א. (2009). *משתמשי דרך בציבור החרדי – עמדות, תפיסות והתנהגויות*. דוח עבור הרשות הלאומית לבטיחות בדרכים.
- כייאן (2007 – ללא שם מחבר) ארגון פמיניסטי: *ניידות בקרב נשים ערביות בישראל*. נשלף מאתר: <http://www.adalah.org/newsletter/heb/mar07/kayan.pdf> בתאריך: אוגוסט 2009.
- לוי, א. (1988). *החרדים*. ירושלים: כתר.
- לנדוי, ב. (1963). *תנועת החסידות. מחניים, פ"א*. נשלף מאתר: <http://www.daat.ac.il/DAAT/kitveyet/mahanaim/tnuot/landoy.htm> בתאריך: ינואר 2009.
- פקטור, ר. (2008). *השפעתם של מאפיינים חברתיים על מעורבות נהגים בתאונות דרכים*. חיבור לשם קבלת התואר דוקטור לפילוסופיה. חיפה: הטכניון – מכון טכנולוגי ישראל.
- פרידמן, מ. (1988). *האשה החרדית, דפי דיין*. ירושלים: מכון ירושלים לחקר ישראל.
- פרידמן, מ. (1991). *החברה החרדית – מקורות, מגמות ותהליכים*. ירושלים: מכון ירושלים לחקר ישראל.
- קפלן, ק. (2006). "רבות רעו"ת צדיק": קווים לתולדות העיתונות החרדית בישראל, למאפייניה ולהתפתחותה. *התקשורת המגזרית בישראל*, 3, אוניברסיטת תל אביב: מכון חיים הרצוג לתקשורת, חברה ופוליטיקה. נשלף מאתר: http://www.tau.ac.il/institutes/herzog/relig_press.pdf בתאריך: ינואר 2009.
- קפלן, ק. (2007). *אשת חיל: יציאת נשים לעבודה ואתגריה*. בסוד השיח החרדי (ע"מ 197–245).

ירושלים : הוצאת מרכז זלמן שזר לתולדות ישראל.

רוז, ר., אלפר, ח., ואלמוג, ת. (2008). *הישיבה הגדולה במגזר החרדי*. נשלף מאתר : אנשים ישראל – המדריך לחברה הישראלית www.peopleil.org, בתאריך : 20.8.09.

שלהב, י. ופרידמן, מ. (1985). *התפשטות תוך הסתגרות- הקהילה החרדית בירושלים*. ירושלים : מכון ירושלים לחקר ישראל.

שלהב, י. (2005). *נשים חרדיות בין שני העולמות*. "מפנה" - במה לעינייני חברה, אייר תשס"ה, 46-47. תנ"ך מלא (2005). ירושלים : הוצאת קורן.

Abu-Rabia-Quedera, S., & Weiner-Levy, N. (2008). Identity and gender in cultural transitions: Returning home from higher education as 'internal immigration' among Bedouin and Druze women in Israel. *Social Identities, 14*, 665-682.

Agerwala, S.M., Votta, A., Hogan, B., Yannocone, J., Samuels, S., & Chiffrieller, S. (2008). Aggressive driving in young motorists. *International Journal of Humanities and Social Sciences, 2*, 182-185.

Bardis, P.D. (1959). A familism scale. *Marriage and Family Living, 21*, 340-341.

Beck, K.H., Hartos, J., & Simons-Morton, B. (2002). Teen driving risk: The promise of parental influence and public policy. *Health Education and Behavior, 29*, 71-82.

Bergdahl, J. (2005). Sex differences in attitudes toward driving: A survey. *The Social Science Journal, 42*, 595-601.

Crinson, L.F., & Grayson, G.B. (2005). Profile of the British learner driver. In G. Underwood (Ed.), *Traffic and transport psychology, theory and application* (pp. 157-170). London: Elsevier.

De Winter, J. C. F., Wieringa, P. A., Kuipers, J., Mulder, J. A., & Mulder, M. (2007). Violations and errors during simulation-based driver training. *Ergonomics, 50*, 138-158.

De Winter, J.C.F., & Wieringa, P.A. (2008). Gender differences in driver's license theory test scores in the Netherlands. *Journal of Safety Research, 39*, 413-416.

El-Or, T. (1997). Visibility and possibilities: ultraorthodox Jewish women between the domestic and public spheres. *Women's Studies International Forum, 20*, 5. 665-673.

Elias, W., Newmark, G.L., & Shiftan, Y. (2008). Gender and travel behavior in two Arab

- communities in Israel. *Transportation Research Record: Journal of the Transportation Research Board*, 2067, 75-83.
- Factor, R., Mahalel, D., & Yair, G. (2007). The social accident: A theoretical model and a research agenda for studying the influence of social and cultural characteristics on motor vehicle accidents. *Accident Analysis & Prevention*, 39, 914-921.
- Granié, M.A. (2009). Effects of gender, sex-stereotype conformity, age and internalization on risk-taking among adolescent pedestrians. *Safety Science*, 47, 1277-1283.
- Hartman, T. (2008) *Feminism Encounters Traditional Judaism: Resistance & Accommodation*. Waltham, MA: Brandeis University Press.
- Kaplan, O., Silberman, S., Alon, R., & Galli, Y. (2007). Psychoanalytical aspects of driving behavior: Role and fantasy on the road. *Organisational & Social Dynamics*, 7, 172–192.
- Kraybill, D. B. (1989). *The riddle of Amish culture*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Lobjois, R., & Cavallo, V. (2007). Age-related differences in street-crossing decisions: The effects of vehicle speed and time constraints on gap selection in an estimation task. *Accident Analysis & Prevention*, 39, 934-943.
- Nyberg, A., Gregersen, N.P., & Wiklund, M. (2007). Practicing in relation to the outcome of the driving test. *Accident Analysis & Prevention*, 39, 159–168.
- Prato C.G., Toledo T. And Lotan T. (2009). Intra-familial transmission of driving behavior: evidence from in-vehicle data recorders. *Transportation Research Record*, 2138, 54-65.
- Romano, E., Kelley-Baker, T., & Voas, R.B. (2008). Female involvement in fatal crashes: Increasingly riskier or increasingly exposed? *Accident Analysis & Prevention*, 40, 1781-1788.
- Rosenbloom, T., Nemrodov, D., & Barkan, H. (2004). For heaven's sake follow the rules: Pedestrians' behavior in an ultra-orthodox and a non-orthodox city. *Transportation Research Part F: Traffic Psychology & Behavior*, 7, 395-404.
- Rosenbloom, T., Shahar, A., & Perlman, A. (2008). Compliance of Ultra-Orthodox and

- secular pedestrians with traffic lights in Ultra-Orthodox and secular locations
Accident Analysis & Prevention, 40, 1919-1924.
- Sibley, C. G., & Harré, N. (2009). A gender role socialization model of explicit and implicit biases in driving self-enhancement *Transportation Research Part F: Traffic Psychology and Behavior*, 12, 452-461.
- Takaku, S. (2006). Reducing road rage: An application of the dissonance-attribution model of interpersonal forgiveness. *Journal of Applied Social Psychology*, 36, 2362–2378.
- Taubman - Ben-Ari, O. (2008). Motivational sources of driving and their associations to reckless driving cognitions and behavior. *European Review of Applied Psychology*, 58, 51-64.
- Taubman - Ben-Ari, O., Mikulincer, M., & Gillath, O. (2004). The multidimensional driving style inventory - Scale construct and validation. *Accident Analysis & Prevention*, 36, 323-332.
- Taubman - Ben-Ari, O., Mikulincer, M., & Iram, A. (2004). A multifactorial framework for understanding reckless driving – Appraisal indicators and perceived environmental determinants. *Transportation Research Part F: Traffic Psychology & Behaviour*, 7, 333-349.
- Taubman - Ben-Ari, O., Mikulincer, M., & Gillath, O. (2005). From parents to children - similarity in parents and offspring driving styles, *Transportation Research Part F: Traffic Psychology & Behaviour*, 8, 19–29.
- Toroyan, T., & Peden, M. (Eds). (2007). *Youth & road safety*. Geneva: World Health Organization.
- Triandis, H.C. (1989). The self and social behavior in differing cultural contexts. *Psychological Review*. 96, 506-520.
- Triandis, H.C., & Wasty, S. A. (2008). Culture. In D.L. Stone, & E. F. Stone-Romero (Eds.), *The influence of culture on human resource management processes and practices* (pp. 1-24). New York: Psychology Press.
- Triandis, H.C. (1993). Collectivism and individualism as cultural syndromes. *Cross-Cultural Research*, 27, 155-180.

- Waylen, A., & McKenna, F. (2002) Cradle attitudes – grave consequences. The development of gender differences in risky attitudes and behaviour in road users. Summary report. *AA Foundation for Road Safety Research*. The University of Reading.
- Waylen A.E., & McKenna F.P. (2008). Risky attitudes towards road use in pre-drivers. *Accident Analysis & Prevention*, 40, 905-11.
- Wiberg, M. (2006). Gender differences in the Swedish driving-license test. *Journal of Safety Research*, 37, 285-291.

נספח

מתווה ראיון: נהיגה ובטיחות בדרכים - נשים במגזר החרדי

איסוף פרטים ביוגרפיים על כל מרואיינת: גיל, מצב משפחתי, איזור מגורים, מקצוע, השכלה, שייכות מגזרית.

הנושאים הרשומים להלן מהווים נקודות למחשבה למראיינת/ת בתוך השיחה:

שאלות לנשים נוהגות:

הוצאת רשיון

כשאת חושבת על נהיגה ובטיחות בדרכים, אילו מחשבות ותחושות עולות אצלך?

האם יש לך רישיון נהיגה? מאיזה גיל יש לך רישיון/ כמה שנים?

האם הוצאת רישיון נהיגה היא דבר חריג או מקובל בחוג אליו את משתייכת?

האם יש הגבלת גיל (מאיזה גיל מותר לנהוג), מצב משפחתי?

האם יש הגבלה על אזורי הנסיעה?

מי ידע על הוצאת רשיון?

מי נותן אישור להוצאת הרישיון?

מה משך אותך להוציא רישיון?

במשך כמה זמן תכננת את הוצאת הרישיון?

מה נותן לך הרישיון?

מי מימן אותו?

אילו סיכונים היו כרוכים בהוצאת הרישיון? מתי ומדוע גילית לאחרים בסביבתך על כך?
האם ההורים ידעו על הוצאת הרישיון? במידה וההורים לא ידעו – מי ליווה אותך בתקופה זו?

במידה וידעו – האם שיתפו פעולה, תמכו, ליוו או העלימו עין, גינו..?

האם החברות ידעו? איך הגיבו להוצאת הרישיון?

האם ידעו בסמינר? מה משמעות הוצאת הרישיון בסמינר?

מה חושבים בסביבה שלך על אישה שמוציאה רישיון?

במידה ומדובר באיסור – איך את תופסת את האיסור הזה?

האם יש עוד איסורים שאת תופסת אחרת ושונה במעשיך מהחוג אליו את משתייכת או שזה ייחודי לעניין הנהיגה?

מתי יוצא לך לעשות שימוש ברכב? והיכן (באזור המגורים, מחוצה לו).

למי שייך הרכב? האם יש משהו שמנחה אותך בבחירת הרכב?

מה את חושבת על אנשים שיש להם רישיון נהיגה (לפני הנישואין, אחרי הנישואין).

מה את חושבת על נשים שיש להן רישיון נהיגה?

איך זה בא לידי ביטוי מבחינה חברתית (שידוכים, סמינרים מובחרים)?

האם תרשי לבנד/בתך להוציא רישיון נהיגה? אם כן, באלו תנאים?

מה את חושבת על כאלו שמחזיקים רכב?

תארי את תקופת הליווי שעברת.

חווית נהיגה

מה זה בשבילך הזמן הזה של הנהיגה?

מה את יכולה לספר על סגנון הנהיגה שלך, מה את חושבת על סגנון הנהיגה שלך? (לברר איך מעדיפה לנהוג, למשל מהר/לאט – איזו מהירות ממוצעת בכביש עירוני ובינעירוני, עירנות בנהיגה/האם הנהיגה מרדימה, עסוקה במחשבות או פנויה לכביש, עסוקה במה שאחרים עושים בכביש, מרגישה בטחון או חשש מנהיגה, האם חסרת סבלנות או רגועה על הכביש וכו').
מי או מה השפיע ועיצב את סגנון הנהיגה שלך? מודל לחיקוי? (הורים, מורה נהיגה, חברים, אחים או אירוע/חוויה כלשהי).

איך את מרגישה כשיש עוד אנשים איתך ברכב?

כשאת עם בעלך ברכב, מי נוהג?

איך את מרגישה כשאת נוהגת והבעל ברכב? האם הנהיגה משתנה?

איך את מרגישה כאשר הילדים נמצאים איתך ברכב? האם הנוכחות שלהם משנה משהו בנהיגה שלך? מסיחה את הדעת?

האם את נהנת ואוהבת לנהוג יותר לבד או עם אחרים ברכב?

מה את חושבת על איך שנוהגים אחרים הקרובים לך?

איך את מרגישה ליד מישהו שנוהג? מה את מעדיפה – לנהוג בעצמך או שמישהו אחר ינהג?
האם יש ציפיות ברורות מאופן הנהיגה בחוג אליו את משתייכת? האם במידה וחורגים מהציפיות קיימת תגובה כלשהי? למשל, האם יפנו לדבר אתך אם יש בעיה כלשהי? האם הציפיות או הנורמות הללו מייחדות את החוג אליו את משתייכת או את המגזר החרדי בכלל?

התייחסות להולכי רגל

איך את מרגישה כהולכת רגל (האם את חשה בטוחה יותר כנהגת או כהולכת רגל)?

כשאת נוהגת, האם הולכי הרגל מהווים מטרד, איום?

האם התחושה וסגנון הנהיגה משתנה כאשר את נוהגת בתוך העיר בה את מתגוררת ומחוצה לה?

עצבנות בכביש

האם יוצא לך להתרגז הרבה על הכביש? מה מעצבן אותך? איך את מגיבה? (האם מפעילה צופר, מאירה עם אורות גבוהים, פונה אל הנהג, מקללת בתוך האוטו...)

סכנות בכביש

האם היית מעורבת בתאונת דרכים?

האם מחשבות על סכנות אפשריות עולות בראש בזמן הנהיגה? האם את חשה פחד לפעמים תוך כדי נהיגה? האם את חשה צורך לשלוט ברכב ובמה שקורה מסביב או שיש תחושת רוגע בשל ההשגחה העליונה?

הבדלים בנהיגה

האם לדעתך יש הבדל בין איך שנוהגים חרדים לבין איך שנוהגים חילוניים?

האם לדעתך יש הבדל בין נהיגה נשית לבין נהיגה גברית?

פעולות תוך נהיגה

מה בד"כ את עושה בזמן הנהיגה, אילו פעולות יוצא לך לעשות תוך כדי נהיגה? (האם יש טלפון?
ואם כן, האם נעשה בו שימוש בזמן הנהיגה? האם שומעת רדיו, דיסקים)
האם הנהיגה שלך שונה או שהיא נשארת זהה אחרי בילוי כלשהו (כגון חתונה, או אירוע משפחתי
כלשהו)?

כללי בטיחות בנהיגה

האם את חוגרת חגורת בטיחות במכונית? לעצמך לשאר הנוסעים?
איך את מצליחה להתמודד כאשר הילדים מסרבים לחגור חגורה?
האם בתוך העיר/היישוב שלך את חוגרת חגורה?
איך מסתדרים עם הגבלת מספר הילדים ברכב?
האם את משתמשת במושבי בטיחות?
האם את מודעת לחוקי התחבורה? האם לדעתך יש חשיבות לשמור עליהם? אם כן, מאילו סיבות
(כדי לא להיתפס/האם הם מגנים עליך, האם יש חוקים אישיים? מתי מותר לעבור על חוקי מדינה)
מהיכן מגיע אליך המידע בכל הקשור לנהיגה? (כגון האיסור לנהוג אחרי שתיית אלכוהול)?
האם הנושא של בטיחות בדרכים מעסיק אותך בצורה כלשהי?
האם ההנהגה הדתית/רבנים מתייחסים לנושא הזה? מי מבחינתך הכי משפיע עליך בנושא?
האם מגיע מידע על נהיגה מהתקשורת - מעיתונות כתובה, או משלטי חוצות?
האם לומדים על בטיחות בדרכים בבתי הספר?
האם את כאם מדברת על זה עם הילדים שלך?
האם יש משהו נוסף שלא עלה בראיון שמתקשר אצלך לנהיגה ולבטיחות בדרכים?

שאלות להולכות רגל

האם יש כללים להוצאת רשיון נהיגה בחוג אליו את משתייכת? מהם הכללים?
מה היחס לגברים נוהגים בחוג אליו את משתייכת?
מה היחס לנשים נוהגות בחוג אליו את משתייכת?
איך זה בא לידי ביטוי מבחינה חברתית (שידוכים, סמינרים מובחרים)?
מה את חושבת על אנשים שיש להם רישיון נהיגה (לפני הנישואין, אחרי הנישואין).
מה את חושבת על נשים שיש להן רישיון נהיגה?
מה את חושבת על כאלו שמחזיקים רכב?
האם תרשי לבנד/בתך להוציא רשיון נהיגה? אם כן, באלו תנאים?
איך את מרגישה כהולכת רגל?
האם התחושה והבטחון משתנים כאשר את בתוך השכונה/העיר בה את מתגוררת ומחוצה לה?
האם היית מעורבת בתאונת דרכים?
האם מישהו מקורב לך היה מעורב בתאונת דרכים?
האם מחשבות על סכנות אפשריות עולות בראש כשאת בכביש (כנוסעת וכהולכת רגל)?
האם את חשה פחד לפעמים כנוסעת והולכת רגל?

הבדלים בנהיגה

האם לדעתך יש הבדל בין איך שנוהגים חרדים לבין איך שנוהגים חילוניים?
האם לדעתך יש הבדל בין נהיגה נשית לבין נהיגה גברית?

כללי בטיחות כנוסעת

האם את חוגרת חגורת בטיחות כנוסעת? האם את חוגרת חגורה בתוך העיר/היישוב שלך?
איך את מצליחה להתמודד כאשר הילדים מסרבים לחגור חגורה?
איך מסתדרים עם הגבלת מספר הילדים ברכב?
האם את משתמשת במושבי בטיחות לילדים?
האם את מודעת לחוקים הקשורים לבטיחות בדרכים (חציית כביש)?
האם הנושא של בטיחות בדרכים מעסיק אותך בצורה כלשהי?
האם יש התייחסות לנושאי בטיחות בדרכים בהנהגה הדתית/רבנים? מי מבחינתך הכי משפיע עליך בנושא?
איך מגיע אליך המידע בכל הקשור לבטיחות בדרכים (למשל, איסור נהיגה ושתיית אלכוהול)?
האם מגיע מידע על נהיגה מהתקשורת - מעיתונות כתובה, או משלטי חוצות?
האם לומדים על בטיחות בדרכים בבתי הספר?
האם את כאם מדברת על בטיחות בדרכים עם הילדים שלך?
האם יש משהו נוסף שלא עלה בראיון שמתקשר אצלך לנהיגה ולבטיחות בדרכים?